

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
III Регіональної науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Кам'янське, 19 жовтня 2018 року)

Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2018

УДК 316.1

3 41

Збірка матеріалів III Регіональної науково-практичної конференції
3 41 «Придніпровські соціологічні читання» (м. Кам'янське, 19 жовтня 2018 року) / відп. за випуск К.Ю. Богомаз, В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2018. 128 с.

Подані матеріали (тези доповідей) III Регіональної науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання», яка відбулася 19 жовтня 2018 р. у Дніпровському державному технічному університеті (м. Кам'янське).

Для всіх, хто цікавиться сучасними проблемами соціологічної науки.

УДК 316.1

ISBN 978-966-97734-5-6

© Автори, 2018

© Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2018

С. Ю. Аксьонова, Л. І. Слюсар

ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМ'Ї ТА НАРОДЖУВАНOSTІ: ЧИ ЗМІНИЛИСЬ СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ?

Аксьонова Світлана Юріївна – старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України (м. Київ), кандидат економічних наук;

Слюсар Людмила Іванівна – старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України (м. Київ), кандидат економічних наук.

У сучасному світі, в останні десятиріччя XX століття та на початку XXI, відбуваються кардинальні зміни у матримоніальній та репродуктивній поведінці населення розвинених країн. Демографічний розвиток цих країн характеризується зниженням рівня шлюбності, збільшенням чисельності одинаків, широким розповсюдженням нових різноманітних форм шлюбного партнерства, нестабільністю шлюбних відносин і високим рівнем розлучень, зниженням інтенсивності народжуваності та, відповідно, зменшенням дітності сімей, поширенням позашлюбної народжуваності. Спостерігається плюралізація форм сімейного життя, збільшується їх різноманітність, що може засвідчувати зміни у системі цінностей, тобто тих фундаментальних моральних та етичних норм, що забезпечують цілісність соціальної системи через нормативне регулювання життя людини. Зазначені зміни, як й в цілому «цивілізаційний вибір України здійснюється в доволі складних історико-культурних умовах з огляду на істотні проблеми, пов'язані з розвитком світової цивілізації та ситуацією, що склалася в європейському регіоні» [1, с. 76].

На початку XXI століття розвиток шлюбно-сімейних відносин та народжуваності в Україні відбувається в унісон загальноєвропейським тенденціям, але, як і в кожній країні, має свої особливості. Сучасні цивілізаційні особливості організації сімейного життя – підвищення віку вступу до шлюбу, зміщення дітонародження на старший репродуктивний вік, урізноманітнення форм шлюбних стосунків і форм сімейних об'єднань, поширення позашлюбної народжуваності – спостерігаються як в розвинутих країнах Європи, так й в Україні. Так, за період 2000 – 2017 рр. в нашій країні середній вік вступу до шлюбу жінок підвищився з 26,5 до 29,3 років, а чоловіків з 29,4 до 32,0 років. При цьому 10-12% шлюбних пар офіційно не реєструють свої стосунки. Шлюби є нестійкими, рівень розлучуваності високий (у 2017 р. – 3,3 %). В Україні кожна п'ята дитина (у 2017 р. 20,5 %, у тому числі у міських поселеннях – 19,5 %, у сільській місцевості – 22,4 %) народжується у матерів, які не перебувають у офіційному

шлюбів. Переважна більшість українських сімей є одnodітними – у 2017 р. частка таких сімей досягала майже 76 %; доволі поширеними є однобатьківські сім'ї – у 2017 р. їх частка становила 18,9 %, і дітей в них, як правило, виховує мати [2, с. 13, 17].

В Україні чітко проявляється тенденція так званого постаріння материнства. Якщо у середині 1990 - х років середній вік матері при народженні дитини був на рівні 24,5 роки, у 2001 р. – 25,2 років, то за статистичними даними 2010 р. він піднявся до 27 років, а в 2017 р. – до 27,7 років. Середній вік матері при народженні первістка також продовжує зростати: у 2001 р. він ледве перевищував 23 роки, у 2010 р. був 24,4 роки, а в 2017 р. – 25,2 років. Тривалий час вікова група жінок 20 – 24 роки була лідером щодо інтенсивності народжуваності, але в останні роки в Україні найактивнішими щодо дітонародження є 25-29-річні жінки – у 2017 р. третина всіх народжень мала місце у цій віковій групі, а їх внесок у сумарну народжуваність досягав 30,7 %. А от у жінок віком 20-24 роки, навпаки, спостерігається зменшення внеску, хоча він ще є досить вагомим – 28,8 %. Збільшення внеску у сумарну народжуваність жінок середнього і старшого репродуктивного віку підтверджує тенденцію постаріння материнства. Цей процес в європейських країнах розпочався значно раніше, а порівняння показників – як внеску у сумарну народжуваність старших репродуктивних груп жінок, так і середнього віку матері при народженні дитини – показує, що в Україні ці показники є одними з найнижчих в Європі. Зокрема, в Іспанії середній вік матері при народженні дитини перетнув 31 рік, в Нідерландах, Швеції, Німеччині, Греції, Фінляндії, Норвегії він перевищує 30 років.

Отже, матримоніальна і репродуктивна поведінка населення змінюються. Моделі поведінки, що тривалий час визнавалися маргінальними, у суспільстві стають звичними і дедалі частіше сприймаються як варіант норми. Чимало соціологів, психологів, урядовців стверджують, що сучасні демографічні зміни є свідченням «кризи сім'ї», «руйнації сімейних цінностей». Однак, на нашу думку, відбувається модернізація сімейних цінностей, адаптація уявлень про те, що є соціальним благом для людей, до умов сучасного життя. Піднесення позасімейних орієнтацій, серед яких – самореалізація у професійній сфері, досягнення високого соціального статусу, не означає відмову від сімейних цінностей чи втрату їх значущості.

Соціально-демографічні вибіркові обстеження населення, які проводились у різні роки в нашій країні, дозволяють стверджувати, що значущість та престиж сім'ї зберігаються як одна із найважливіших життєвих цінностей індивіда. За результатами дослідження «Сім'я і сімейні відносини», проведеного Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України

у 2009 р., в ієрархії життєвих цінностей переважної більшості респондентів дитинородного віку (15-49 років), як жінок, так і чоловіків, саме сім'я та діти посідали чільні місця. Понад 90 % жінок і майже 85 % чоловіків вказали, що сім'я для них *«дуже важлива»* цінність. Респондентів, які як *«дуже важливу»* життєву цінність відмітили дітей, було також більшість, але у цьому випадку спостерігалися доволі суттєві гендерні відмінності: 82 % жінок проти 65 % чоловіків. У останніх запропонована категорія «діти» поступалася за числом оцінок *«дуже важлива»* іншій цінності – «роботі»: 72 % чоловіків вказали цей варіант відповіді, тоді як серед жінок таких було 64 % [3, с. 89-91]. За даними Моніторингу Інституту соціології НАНУ «Українське суспільство», у 2016 р. ціннісними пріоритетами громадян України поряд із «міцним здоров'ям» (98 %) були «міцна сім'я» (97 %), «матеріальний добробут» (97 %), «благополуччя дітей» (96 %) [4, с. 80], тобто сімейні цінності не відокремлювалися від прагнення забезпечити себе і дітей всім необхідним для гідного і щасливого життя.

Майбутнє розвитку інституту сім'ї залежить від молоді: системи її життєвих цінностей і орієнтацій, поглядів на шлюб і сім'ю, на форми шлюбу і гендерні відносини тощо. Модель поведінки, яку обирає сучасна молодь, визначатиме основні характеристики сім'ї у майбутньому. За результатами соціально-демографічного дослідження «Молодь в Україні: спосіб життя і ціннісні орієнтації» (2010 р.) найбільш важливим для сучасної молоді є здоров'я (99 % респондентів вважали його важливим), а також дуже важливими є сім'я, діти, кохання (як *«дуже важливі»* їх вказали відповідно 81 %, 72 % і 70 % респондентів). Проте, істотними були й частки тих, хто повідомив, що «матеріальний добробут» і «хороша робота та професійна зайнятість» є для них *«дуже важливими»* (відповідно 77 % і 70 % респондентів). Отже, не слід чекати від сучасної молоді відмови від професійної діяльності, матеріального добробуту заради сім'ї та дітей, молоді люди спрямовані поєднувати виконання сімейних, батьківських і професійних обов'язків [5, с. 30-33].

Ціннісні пріоритети молоді не змінились за останні роки: за результатами загальноукраїнського соціологічного дослідження життєвих пріоритетів та ціннісних уподобань сучасної української молоді, проведеного у 2017 р. Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА», пріоритетами в житті для більшості молоді є сімейне щастя (64 %) та здоров'я (54 %), а також кар'єра (39,3 %), бути вільними та незалежними (29,1 %), досягнути багатства (28,1 %). Молоді жінки більшою мірою орієнтовані на досягнення сімейного щастя та здоров'я, ніж чоловіки, а для молодих чоловіків більш, ніж для жінок, важлива кар'єра, свобода та незалежність [6, с. 6]. Інше опитування молоді у віці 14-29 років, проведене також у 2017 р., але вже здійснене Центром «Нова Європа» та

Фондом ім. Ф. Еберта спільно з соціологічною компанією GfK Ukraine, показало збереження як позитивних, так і негативних тенденцій серед молоді. Так, молоде покоління українців продовжує надавати особливого значення сім'ї і подіям, які пов'язані із цим (одруження, народження дітей), а також роботі та кар'єрі, що в цілому відповідає ситуації кінця 1990-х – початку 2000-х років; своє сімейне майбутнє молодь бачить «у шлюбі з дітьми» (86 % респондентів сказали про це), при цьому важливими були як офіційний шлюб, так й діти, а от варіанти відповідей «у шлюбі, але без дітей» мали зовсім неістотну підтримку – лише 3 % [7, с. 135]. У цьому ж обстеженні майже половина респондентів повідомили, що планують або хотіли б мати двох дітей; 10 % хотіли б мати трьох або більше дітей; 12 % – одну дитину. Отож, переважна більшість опитаних молодих людей мала чітку позицію щодо числа дітей у своїй сім'ї. Цікавими і такими, що підтверджують панівну значущість дітей і сім'ї, є відповіді на запитання щодо речей, які є важливими для щасливого життя. Зокрема, 94 % респонденток не бачить свого майбутнього без дітей, стільки ж вказали, що для щасливого життя для них важливо мати чоловіка. Серед чоловіків відповідні показники були нижчими, але доволі високими – 87 % і 88 % відповідно [7, с. 102-106].

Новий етап розвитку суспільного життя відкриває нові виклики його організації, через що може змінюватися ієрархія цінностей, але сім'я, діти, здоров'я є споконвічними пріоритетами. Інші цінності можуть розглядатися у їх контексті. Тобто, цінність роботи, прагнення матеріального благополуччя частіше розглядаються не самі по собі, а з позицій улаштування надійного фундаменту для свого сімейного життя і народження дітей. Напруженість і динамічність життєдіяльності постійно зростають, і необхідно дедалі більше докладати зусиль для створення такого фундаменту, тому часто виникає ілюзія, що зазначені цінності втрачені, а їх місце посіли більш «егоїстичні» вподобання. Водночас у сучасному суспільстві у нових поколіннях поволі зникає патерналістська налаштованість та зростає особистісна відповідальність як за своє життя, так й за життя людей найближчого оточення, й життя майбутніх дітей. Найчастіше у відповідях на запитання щодо найбільших перепон для реалізації дітородних планів повідомляють про низький рівень заробітної плати і матеріального добробуту. Отож, для того, щоб «реалізувати» таку цінність як діти, необхідно у певний період життя «піднести» цінність роботи, професійної реалізації, матеріального благополуччя тощо. Тим більше, що ринковий шлях розвитку економіки країни постійно підвищує вимоги до кожного учасника ринку праці, вимагає невпинного зростання професійної майстерності як чоловіків, так і жінок.

Таким чином, сім'я та діти залишаються на верхніх сходинках ієрархічної

драбини. В Україні, хоча й спостерігається поступове зниження шлюбності населення, все ж таки її рівень, порівняно з іншими європейськими країнами, залишається доволі високим. Окрім цього, міжнародні порівняння свідчать, що українці вступають до шлюбу у молодшому віці, ніж це має місце у країнах Європи та частіше, ніж у цих країнах, народжують дітей у традиційному шлюбі. Середній вік материнства в нашій країні також значно менший, а переважна більшість населення зорієнтована на дводітну сім'ю. Збережені традиційні національні риси сімейного способу життя: сімейна солідарність і взаємодопомога поколінь.

Список використаної літератури

1. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. К.: НАН України, 2016. 284 с.
2. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році. Статистичний збірник. К.: Держстат України, 2017. 86 с.
3. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.
4. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір. К.: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
5. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічний аспект. К.: ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України. 248 с.
6. Молодь України – 2017 / Результати соціологічного дослідження. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.
7. Українське «покоління Z»: цінності та орієнтири: Результати загально національного опитування. Центр «Нова Європа». К., 2017. 137с.

Т. М. Байдак, В. О. Болотова, Н. О. Ляшенко
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ОСНОВНИХ КАНАЛІВ
РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ НА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ
ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Байдак Тетяна Михайлівна – доцент кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», кандидат соціологічних наук, доцент;

Болотова Вікторія Олександрівна – доцент кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», кандидат соціологічних наук, доцент;

Ляшенко Наталія Олександрівна – доцент кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», кандидат соціологічних наук, доцент.

Соціально-політичні та економічні проблеми, що виникали в Україні з прийняттям її незалежності та перебудовою економічної та політичної системи, призвели до занепаду в галузі соціального захисту. Державні механізми, що ра-

ніше забезпечувала надання певним категоріям населення необхідних соціальних послуг, стали неефективними. Стали з'являтися волонтери, які намагалися допомогти цим категоріям людей. Волонтерська діяльність знаходила свій прояв у створенні служби «Телефон довіри», соціальної служби для дітей та молоді, участі в організації Євро-2012 тощо, але її масштаби були незначні. Трагічні соціально-політичні події 2014 року, військовий конфлікт на сході України, поява вимушених переселенців, загострення економічних проблем, виявлення недоліків в забезпеченні ліками, їжею, одягом та військовим спорядженням військових, що захищають території України призвели до активування волонтерського руху. Його представники надавали допомогу тим соціальним групам, яким держава в наслідок бюрократичної тяганини, байдужості чиновників та відсутності матеріальних коштів не могла допомогти. Сьогодні волонтерський рух відіграє важливу роль у вирішенні складних проблем українського суспільства.

Основними принципами волонтерської діяльності є добровільність (волонтером можна стати тільки за бажанням); незалежність (можливість приймати власні рішення); єдність (багато ідей поєднані одною метою); універсальність (враховуються рівні можливостей кожного); неординарність (політ фантазії не обмежений); зацікавленість (людина отримує задоволення від самого процесу роботи, без матеріальних винагород).

Волонтерська діяльність відноситься до соціоцентричної або альтероцентричної активності. Вона може реалізовуватися на базі почуттів та емоцій, а якщо до них приєднуються знання та вольові спрямування йдеться про тривалу діяльність.

У межах волонтерства особистість бере на себе додаткові соціальні суспільно корисні ролі, виконує пов'язані з ними обов'язки. Зазвичай, воно реалізується як взаємодопомога та філантропія. Волонтерська діяльність відноситься до просоціальної суспільно-політичної активності. Її об'єктивними показниками є участь у громадських та політичних об'єднаннях, виконання суспільно корисної діяльності, прояв ініціативності у громадській діяльності і т.п. До суб'єктивних показників відносяться: ставлення до соціально-політичної діяльності; усвідомлення її важливості та значущості.

Для будь-якого суспільства, а особливо кризового, дуже важливо мати потужний волонтерський рух. Тому дуже важливо популяризувати волонтерство як соціально схвалюваний вид соціальної активності, розповсюджувати інформацію про напрями волонтерської діяльності. За участі авторів кафедри соціології та політології НТУ «ХПІ» у листопаді 2017 р. було проведено анкетне опитування 450 харків'ян, яке дозволило з'ясувати основні джерела інфор-

мації про волонтерство. Респонденти які приймають участь у волонтерській діяльності та респонденти, які такої участі не брали, розглядалися окремо. Для 68% опитаних, що займаються волонтерством, основним джерелом є інші діючі волонтери, оголошення в соціальних мережах актуальні для 49 %, люди яким допомогли волонтери (45 %) та сторінки волонтерських організацій в соціальних мережах (43 %). Інформація з перших уст має явну перевагу над опосередкованими джерелами, волонтери спілкуються між собою, координують свою діяльність, спілкуються з бенефіціаріями, що дозволяє отримувати найбільш повну та об'єктивну інформацію. Для людей, які волонтерством не займаються основними джерелами інформації є телебачення (68 %) та оголошення в соціальних мережах у стрічці новин (39 %). Ці люди значно менше цікавляться волонтерською діяльністю та рідко цілеспрямовано шукають інформацію.

Було з'ясовано, що жінки волонтери в середньому використовують більшу кількість джерел інформації, хоча співвідношення джерел залишається однаковим. Серед людей, які волонтерством не займаються, чоловіки приділяють значно менше уваги інформації з соціальних мереж та більше, ніж жінки орієнтовані на неопосередковані джерела інформації, такі як знайомі та люди, котрим допомогли волонтери.

Отримані данні дозволили зробити висновок, що необхідно використовувати ЗМІ, а саме телебачення для підвищення рівня інформованості пересічних громадян про волонтерську роботу, оскільки саме воно є основним джерелом інформації для людей, які не займаються волонтерством, а також популяризувати волонтерську діяльність через налагодження тісної співпраці волонтерів та журналістів.

В. А. Бойко

ДАУНШИФТИНГ ЯК СУЧАСНА ОСОБИСТІСНА СТРАТЕГІЯ

Бойко Вікторія Анатоліївна – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Сучасний світ можна назвати складним, суперечливим, надзвичайно динамічним. Його характеризують системний прогрес, модернізація всіх сфер життя суспільства. У подібні модернізаційні процеси включена і сфера соціокультурних відносин, в якій також фіксуються надзвичайно швидкі, часом стрімкі і непередбачувані зміни, поява нових феноменів і процесів. Одним з таких феноменів можна назвати дауншифтинг. Це явище виникло на Заході, але з кожним роком все більше розповсюджуються у країнах Східної Європи, в тому числі і в Україні.

Дауншифтинг розглядають як добровільні, довгострокові зміни у житті людини, засновані на зменшенні значущості доходів (К. Гамільтон та Е. Мейл). Змістовне наповнення дауншифтингу визначається через співвідношення «робота – життя» і може бути реалізований багатьма способами такими як, перехід на менш оплачувану роботу, скорочення робочих годин, звільнення з оплачуваної посади, зміна виду діяльності, повернення до навчання тощо [5]. З іншої точки зору (А. Етціоні) дауншифтинг розглядається як процес зміни культури споживання, у тому числі у вигляді відмови від економічних благ, відходу від матеріалістичних цінностей; стиль життя, заснований на балансі життєвих і духовних потреб [1]. Оскільки дауншифтинг принципово ґрунтується на основі незадоволеності умовами і наслідками умов праці (Дж. Шор), то найбільш поширеною формою дауншифтингу є зміна роботи на таку, яка зменшує кількісні характеристики доходу. Філософія «працювати, щоб жити» замінює домінуючу ідеологію «жити, щоб працювати». Дауншифтинг сприяє пошуку оптимального балансу між роботою і дозвіллям, і фокусуванню на життєвих цілях самореалізації і побудови стосунків замість всепоглинаючого прагнення до економічного успіху (С. Джуні) [1].

Дауншифтинг може служити прикладом складної соціальної мобільності, так як ідеологія дауншифтингу являє собою життєву позицію, що полягає у відмові від цінностей суспільством споживання, і в прагненні знаходити і реалізовувати власні цілі. З одного боку, кар'єрне зростання, прагнення мати високий і стабільний заробіток, професійна мобільність закладені в ідеологію культури успішності розвинених суспільств, тому поєднання визначень добровільна і спадна вертикальна мобільність здається парадоксальним. З іншого боку, як говорив Бауман: «ступінь, у якій свобода, заснована на споживчому виборі, особливо свобода самоідентифікації споживача шляхом використання масово вироблених і проданих товарів є істинною чи уявною, це завжди суперечне питання» [2, с. 93].

Таким чином, у визначенні дауншифтингу, закладено протиріччя. З одного боку, мова йде про зниження рівня: метафорична семантика віднесення до низу характеризує це явище як негативне, «нижче» означає гірше, так як орієнтація донизу відповідає негативній мовній конотації. З іншого боку, дауншифтинг сприймається як скидання швидкості, тобто обрання більш обережного, усвідомленого і вдумливого руху. Тим самим зниженню приписується також і позитивна характеристика. З точки зору логіки модерну, дауншифтинг – це добровільна спадаюча соціальна мобільність, т. як. індивід набуває статус, меншою мірою наділений ресурсами, які, з точки зору експертів, володіють першочерговою цінністю для всіх. Тоді як ідеологія епохи постмодерну, якій прита-

манна інша ментальність, ключовими властивостями якої є культ релятивізму, індивідуалізму, свободи вибору наповнює дауншифтинг новими позитивними оцінками – це добровільна висхідна соціальна мобільність, що виводить в альтернативну систему координат, де головним індикатором ієрархії є ступінь задоволеності своїм соціальним становищем. Добре не там, куди прагне більшість, а там, де комфортно певному індивідууму. Це один із проявів тренду до індивідуалізації суспільства [4]. Поява сучасного дауншифтингу стає можливим у результаті помітного зсуву в ієрархії цінностей, де вільний час почав тіснити гроші. І цей зсув зробив можливим і необхідним дауншифтинг як висхідну соціальну мобільність. Як вірно зазначає Л. Козирєва, «одним з основних збуджуючих мотивів дауншифтингу, що тягне за собою зміну структури суспільства, є переосмислення цінності вільного часу і дозвілля» [3].

Список використаної літератури

1. Запольских Г.А. Дауншифтинг как социокультурный феномен современного общества. *Потребление как коммуникация* – 2009: Материалы 5-ой международной конференции, 26-27 июня 2009 г. / под ред. В.И. Ильина, В.В. Козловского. СПб.: Интерсоцис, 2009. С. 75-77.
2. Бауман З. *Текущая современность* / пер. с англ. под ред. В.Ю. Асочакова. СПб.: Питер, 2008. 240 с.
3. Козырева Л.Д. Нисходящая вертикальная мобильность – добровольно. *Социология в системе научного управления*: материалы IV Всероссийского социологического конгресса. М., 2012. С. 260-261.
4. Макеева С.В. Дауншифтинг, или как работать в свое удовольствие, не зависеть от пробок и заниматься тем, чем хочется. М.: Эксмо, 2011. 230 с.
5. Ромашев О.В. *Социология труда*. М.: Гардарики, 2001. С. 21-26.

А. А. Болсун, В. А. Бойко

**ДИСКУРС ВЛАДИ В ПРОЦЕСІ НАЦІЄБУДУВАННЯ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Болсун Анна Андріївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 054 «Соціологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Бойко Вікторія Анатоліївна – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Сьогодні Україна вступає на ту стадію розвитку, коли планується перехід на інноваційний шлях соціокультурного і політико-економічного розвитку. Цей перехід здійснюється в умовах соцієтальної кризи перехідного періоду українського суспільства та складних дихотомічних міжнародних відносин. Україна переживає сьогодні епоху глобальних та стрімких змін, перетворюючих основи суспільного життя: розмитість патріотичних уявлень молоді, криза соціально-

політичних інститутів і, як наслідок, дисфункціональні прояви у соціально-політичній поведінці індивідів.

Останні чотири століття нація і приналежність до неї (національність) були важливою ознакою соціальної класифікації. Виникнення націй спричинило формування національної держави. Воно стало головною формою політичної організації, найстійкішою і багатосторонньою за своїми функціями. Національна держава показала виняткову ефективність в згуртуванні населення країни. Можна сказати, що національна держава виробила якісно нову матрицю збірки народу, ввівши новий вимір для ідентичності і самоусвідомлення людей – громадянськість. Саме потреба держави в інтеграції населення поклала початок ідеології націоналізму, яка, в свою чергу, створила націю. Як відзначав Е. Хобсбаум, «не нація створила державу, а держава породила націю» [1, с. 136].

У загальному розуміння націєбудуванням є процес формування колективного уявлення про націю як єдине для індивіда політичне співтовариство, яке існує поверх всіх інших соціальних колективів, що володіє у порівнянні з ними понад цінністю. В. Тишков під націєбудуванням розуміє «затвердження уявлення про народ як про громадянську націю» і зазначає, що націєбудування є тим самим, що і формування національної ідентичності [2, с. 29]. А формування, відтворення, збереження і перевизначення національної ідентичності у світоглядній сфері, відстоювання національних інтересів країни і її народу на міжнародній арені – це місія влади.

У процесі націєбудування важливе місце займає інавгураційна промова Президента країни як перше офіційне звернення голови держави до свого народу, а «комунікації з боку влади носять стратегічний характер в сенсі їх планування» [3]. Саме від того, яким чином він буде сконструйований, залежить те, якою буде подальша співпраця влади і народу, як буде відбуватися націєбудування.

Саме тому можна говорити, що нація виступає конструктом процесу націєбудування, а основним агентом є дискурс влади.

Проаналізувавши промови Президентів України, можна виділити вектори щодо процесу націєбудування, у кожного з представників державної влади, а саме для Л. Кравчука і Л. Кучми характерні закріплення символів державного суверенітету та посилення знаків легітимної влади. В інавгураційних промовах Л. Кравчука і Л. Кучми ще звучить радянська риторика, звернення до минулого, йдеться про спадковість в подальшому розвитку, необхідність реформ. В цілому ще не має чіткої визначеності перспектив розвитку. Але перші президенти, і особливо Л. Кравчук, прагнув увести в українське суспільство нову символічну реальність, яка б стала каталізатором процесу націєбудування.

Для Л. Кучми найголовнішим вектором розвитку держави виступає стабільність. Його промова характерний дискурс минулого, тобто повернення до витоків національної ідентичності, відродження національних традицій та ін. Практично вся промова презентувалася Л.Кучмою відповідно до того, що він окреслює головну потребу України як консолідацію нації, загальнонаціональний діалог.

Головним завданням направленості розвитку держави В. Ющенко було в першу чергу зовнішньополітичний європейський вектор. Найчастіше згадується про плани, пов'язані з Європою та ЄС, а потім на другий ряд виноситься примирення, «зшивання» суспільства, яке було розколото. Однак, як відомо, запущені деструктивні процеси восени 2004 р. не були зупинені та призвели до більш негативних процесів в символічному полі «свої-чужі», наслідки якого зберігаються ще й сьогодні.

Оскільки В. Янукович характеризував становище України вкрай складне, його плани на майбутнє та зовнішньополітичні вектори формування більш успішної держави були направлені на прискорений розвиток економіки та політики соціального конструкту(нації), але його головною ціллю виступало досягнення взаємовигідних відносин з Російською Федерацією, Європейським Союзом, США та іншими державами. А шляхи якими він хотів досягти успіху виступали реформи щодо влади і політики. Тобто вектор нації будування виступав союз із ЄС.

П. Порошенко у своїй промові виказав інаковість сучасної держави, тобто змінився напрям розвитку влади, політики і самого народу. Основними цінностями виступають: мир, єдність та безпека, тобто головним вектором в подальшій функціональності держави виступає об'єднання українського суспільства та збереження цілісності України.

Отже, проаналізувавши тексти промов, можна зазначити, що основна функція владного дискурсу реалізується як заклик до об'єднання українського народу та звернення до народу як єдиного конструкту, тобто до нації в цілому. Кожна з промов Президентів України мали свої особливості, адже містили в собі те наповнення, котре було очікуване в той чи інший період української історії.

Список використаної літератури

1. Хобсбаум Э.Дж. Нации и национализм. После 1780 года / пер. с англ. А. Васильев. СПб.: Алетея, 1998. 320 с.
2. Тишков В.Л. Русский народ: книга для учителя. М.: Просвещение, 2010. 191 с.
3. Скотт Дж. Власть / пер. с англ. М.: Горизонт, 2007. 197 с.

С. С. Волинець

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО»:
УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ**

Волинець Сергій Сергійович – начальник Управління організаційної роботи апарату Дніпропетровської обласної державної адміністрації.

Поняття «громадянське суспільство» на сьогоднішній день є одним з найбільш складних та суперечливих явищ, а питання визначення його змісту, структури, основних ознак та закономірностей розвитку – одним з центральних у низці суспільних наук. За словами Д. Кола, починаючи з 70-х років XX століття жоден інший термін не користувався більшою популярністю, ніж поняття «громадянське суспільство» [6, с. 70]. Важко не погодитися з такою думкою, адже останнім часом воно все частіше вживається не лише у наукових дослідженнях і нормативно-правових документах, але і в повсякденному житті.

Уявлення про громадянське суспільство, його структуру та ознаки формувалися видатними філософами і мислителями протягом багатьох століть. Загалом, можна виділити кілька етапів в еволюції поглядів на інтерпретацію «громадянського суспільства».

Перший етап охоплював період від Античності до XVI століття. Для нього було характерне ототожнення “громадянського суспільства” з державою (полісом) та політичним суспільством. Громадянське суспільство розглядалось як спільність вільних, рівних, освічених громадян, які проживають у державі та взаємодіють в її політичному просторі. Бути членом громадянського суспільства (громадянином) означало дотримуватися законів, діяти задля добробуту спільноти та не шкодити іншим [8 с. 176].

Другий етап тривав з XVI до середини XVIII століть та був пов’язаний з розвитком концепцій природного права і суспільного договору. В цей період громадянське суспільство та держава ще нечітко розділяються і продовжують розглядається як єдине ціле, хоча перші понятійні відмінності між ними вже починають проводитися. Держава представляється в якості найвищого рівня громадянського суспільства, що виникає на певному етапі його розвитку лише коли суспільство відчуває у цьому потребу. Проте, тотожною громадянському суспільству вважається лише та держава, яка представляє інтереси її громадян. Громадянське суспільство трактується як етап розвитку людства, що настає в результаті укладання суспільної угоди між людьми для захисту їх життя, свободи і власності від загроз природного стану; сукупність вільних, рівних, ініціативних членів суспільства, які встановили свої правила поведінки, дотримуються існуючих законів, підпорядковані владі держави, мають право контролювати виконання нею своїх обов’язків і протистоять державі, що намагається

встановити контроль над суспільною самодіяльністю та всіма сферами суспільного життя; участь громадян у державних справах, а також розв'язанні важливих проблем. Громадянським, на думку мислителів цього періоду, є лише політично активне та організоване суспільство. Дж. Лок, зокрема, серед його ознак називав високий ступінь делегування повноважень, що дозволяє громадянам ухвалювати певні рішення, формувати і визначати інститути та норми, але, при цьому, вимагає більшої відповідальності та участі в політичному процесі [4, с. 21]. Н. Філик вважає, що саме в цей період були закладені теоретичні передумови концепції громадянського суспільства [12, с. 27]. Даний період відзначився також зародженням уявлень про громадянське суспільство як засіб впливу та обмеження державної влади.

Третій етап, з середини XVIII до початку XX століття, ознаменувався відокремленням громадянського суспільства від держави. Було сформовано дві моделі їх співвідношення: 1) взаємодоповнення; 2) відносно незалежне існування громадянського суспільства, яке гарантується законом, є вільним, самоврядним і самоорганізованим [2, с. 89]. Громадянське суспільство розглядалося у цей період як сукупність суспільних зв'язків; сфера соціальної активності і самореалізації приватних інтересів громадян; система сформованих людьми об'єднань, організацій та асоціацій. А. де Токвіль, зокрема, визначає його як автономну позадержавну сферу, яка утворена добровільними, самоврядними, незалежними від держави асоціаціями, захищає суспільство та свободу громадян від зазіхань влади, виступає в ролі посередника між державою і суспільством у вирішенні актуальних питань. І. Кант, у свою чергу, трактував громадянське суспільство як правовий стан, заснований на свободі, рівності, самостійності членів суспільства [9]; можливість для кожного громадянина ухвалювати свідоме і відповідальне рішення. Як самостійне явище, що існує поруч з державою і взаємодіє з нею, розглядав громадянське суспільство Г. Гегель. Власне, під громадянським суспільством він розумів розгалужену мережу суспільних відносин та суспільної участі, яка забезпечує життєздатність суспільства та реалізацію громадянських прав; сукупність індивідів, які задовольняють власні інтереси і потреби через працю, а також взаємодію з іншими членами суспільства [13, с. 71]; комплекс приватних осіб, класів, груп, інститутів, взаємодію яких регулює цивільне право і які прямо не залежать від держави [12, с. 18].

Відзначимо, що для багатьох мислителів XVII-XVIII століть, насамперед, представників англо-американської ліберальної думки (Дж. Лок, Т. Гоббс, А. Фергюсон, А. Сміт, Т. Пейн), характерним було розуміння громадянського суспільства як етичної спільноти, що поєднує громадян з високими моральними цінностями та високим рівнем політичної свідомості [14, с. 16-18]. Т. Гоббс,

зокрема, називав його союзом індивідуальностей, члени якого набувають високих людських якостей [3, с. 5-7]. А. де Токвіль наголошував, що громадянському суспільству, на відміну від держави, притаманний авторитет моралі, а не влади [5, с. 30].

На сучасному етапі, що триває з початку ХХ століття, найпоширенішим є розуміння громадянського суспільства як позадержавної та позаполітичної сфери суспільних інститутів і відносин, що існує паралельно державі, не підлягає прямому контролю і регламентації з її боку, взаємодіє з державою, впливає на її розвиток і рішення, гарантує збереження демократичного устрою, відображає волю, захищає та реалізовує інтереси громадян, ґрунтується на дотриманні прав людини, свободі особистості, політичному плюралізмі.

Серед найбільш вживаних підходів до розуміння громадянського суспільства можна також виділити наступні його тлумачення:

1. Особливий тип держави, за якого визнаються, забезпечуються і захищаються основні права і свободи людини. Виходячи з цього, громадянське суспільство, зокрема, ототожнюють з правовим демократичним суспільством.

2. Найбільш якісний етап розвитку, стан або тип людського суспільства; ознака, що характеризує ступінь і рівень політичної, культурної, економічної, правової, соціальної зрілості людського суспільства.

3. Сукупність, система і простір функціонування громадських асоціацій та об'єднань; громадський («третій») сектор суспільства.

4. Співтовариство вільних та рівних громадян. Деякі науковці відносять до громадянського суспільства лише частину громадян, які входять до складу добровільно створених організацій та структур [7, с. 51].

5. Незалежна від держави сфера самоорганізації, самоврядування та самодіяльності суспільства.

6. Модель або сфера соціальної взаємодії та комунікації, сукупність міжособистісних і міжгрупових відносин та зв'язків.

7. Сфера гарантування основоположних прав і свобод людини, а також реалізації громадських інтересів.

В управлінському аспекті вітчизняні науковці розглядають «громадянське суспільство» як:

– добровільне об'єднання громадян у структури публічного управління, які, через партнерські взаємовідносини зі структурами державного управління, несуть спільну відповідальність за суспільно-політичну і соціально-економічну ситуацію в державі [1, с. 109];

– механізм соціальної взаємодії, що складається з системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів та публічної комуні-

кації, місце соціальних дій, відносно автономних від держави [11, с. 32].

Відсутність єдиного універсального визначення «громадянського суспільства» пояснюється, з одного боку, складністю й еволюцією самого цього явища, а з іншого – його трактуванням представниками різних суспільних наук. На думку Л. Томаша, «громадянське суспільство» апріорі не може мати єдиного загальноприйнятого визначення, оскільки воно використовується у концепціях, які висвітлюють різні, подекуди протилежні, його сторони, а, отже, всі існуючі підходи до його тлумачення завжди недостатньо та неповно розкривають сутність цього явища [10, с. 5].

Враховуючи це та виходячи з наведених вище підходів, в управлінському аспекті пропонуємо розглядати «громадянське суспільство» як спільноту громадян, здатних через органи влади або незалежно від них впливати на розвиток держави та суспільства, вирішувати соціальні проблеми, задовольняти власні інтереси і потреби. При цьому, зазначена вище здатність вимагає наявності певних умов і можливостей, а також знань і вмінь у громадян. Їх створення й удосконалення має бути головним завданням реалізації відповідної державної політики.

Список використаної літератури

1. Алексєєв В. М. Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в Україні: управлінський аспект: дис. ... д-ра наук з держ. управління: 25.00.01. К., 2012. 433 с.
2. Грабовська І. М. Громадянське суспільство як один із вирішальних факторів консолідації українства постколоніального періоду. *Грані*. 2017. № 2. С. 87-91.
3. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку : [монографія] / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров [та ін.]; за заг. ред. Ф. М. Рудича. К.: Парламентське видавництво, 2005. 582 с.
4. Карчевська О. В. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник формування демократичної політичної стабільності в сучасній Україні: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Луганськ, 2009. 238 с.
5. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: [монографія]. Львів: Червона Калина, 2002. 272 с.
6. Новоскольцева Л. О. Проблема формування громадянського суспільства в незалежній Україні: монографія. Луганськ, 2012. 244 с.
7. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна; упоряд. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. К.: Генеза, 1997. 400 с.
8. Сидоренко С. В. Розвиток громадянського суспільства в історії соціально-філософської думки: умови виникнення, сутність, структура. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. 54. С. 175-188.
9. Скворець В. О. Громадянське суспільство і детермінанти оптимізації його розвитку в Україні: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Запоріжжя, 2007. 206 с.
10. Томаш Л. В. Громадянське суспільство в рефлексії європейської та вітчизняної політико-правової свідомості: теоретичний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 19 с.
11. Управління суспільним розвитком : словник-довідник / за заг. ред. А. М. Михненка, В.

Д. Бакуменка. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 210 с.

12. Філик Н. В. Державно-правові засади громадянського суспільства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2004. 200 с.

13. Чувардинський О. Історична рефлексія поняття «громадянське суспільство» та його філософська еволюція. *Політичний менеджмент*. 2006. № 3. С. 69-75.

14. Taylor C. Modes of Civil Society. *Public Culture*. 1990. Vol. 3, № 1. P. 15-28.

В. С. Гончарова, Т. Ф. Бірюкова

ФАКТОРИ МІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Гончарова Валерія Сергіївна – студентка IV курсу спеціальності «Соціологія» Запорізького національного університету;

Бірюкова Тетяна Федорівна – доцент кафедри соціології Запорізького національного університету, кандидат філософських наук, доцент.

Трансформаційні процеси в українському суспільстві спричиняють суттєві зміни у різних сферах суспільного життя. У зв'язку із цим досить актуальним стає дослідження такого соціального феномену як міграційні настрої студентської молоді. Особливої уваги даний феномен набуває при вивченні факторів, що спричиняють подібні настрої. Отже, метою наших розвідок є вивчення факторів міграційних настроїв студентської молоді.

Проблема міграції у сучасному світі набуває все більшої актуальності у зв'язку з низкою причин економічного, політичного та соціального характеру. Не оминула вона й українське суспільство. За останні роки згідно експертним оцінкам близько 4,5млн українців перебувають за кордоном [1]. Дехто з них є тимчасовими мігрантами, так званими «заробітчанами». А дехто із заробітчан шукають можливості постійного проживання за кордоном. Серед сучасних українських мігрантів левову частку складає молодь у віці від 20 до 35 років.

Міграційні процеси молоді є предметом дослідження різних науковців. Л.І. Безтелесна [2] розглядає освітню міграцію як інструмент реалізації стратегічного управління людським капіталом. Тенденції міжнародної освітньої міграції у контексті процесів глобалізації також є предметом дослідження Л.А. Жураковської [3] та В.М. Філатова [4].

Фактор виступає як умова, рушійна сила будь-якого процесу, або явища. Усі фактори міграційних настроїв можна умовно поділити на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних, на нашу думку, можна віднести такі фактори, як неможливість влаштуватися на роботу за обраним фахом, оскільки в наслідок кризи реального сектору економіки скорочується кількість робочих місць; відсутність державної молодіжної політики, спрямованої на вирішення молодіжних проблем: отримання доступної освіти, житла, започаткування бізнесу тощо. Тому, саме молодь стає особливо чутливою частиною населення щодо наслідків

економічно і соціальної кризи через брак робочих місць та нестачу професійного досвіду, який необхідний для підвищення конкурентоздатності на ринку праці.

Все це сприяє і підсилює трудову міграцію української молоді. Окремо серед об'єктивних факторів слід виокремити міграційну політику приймаючих країн, таких як Польща, Словаччина, Чехія та ін. Оскільки молодь є потужною продуктивною робочою силою на ринку праці, ці країни не лише сприяють здобуттю безкоштовної професійної освіти, але й подальшому працевлаштуванню української молоді.

До суб'єктивних факторів можна віднести особисті психологічні настрої, пов'язані із бажанням молоді змінити спосіб життя, пізнання світу, пошук матеріальної незалежності. Так, дослідження «Молодь України – 2017» показує, що головною причиною еміграції молоді з України є бажання підвищити матеріальний добробут або заробити грошей (54,1 % від тих, хто хотів би емігрувати з України), що є наслідком складної економічної ситуації в країні. Респонденти називають відсутність можливостей роботи в Україні, порівняно з іншими країнами, відсутність в Україні реальної демократії та законності, бажання працевлаштуватися за кордоном. Серед інших причин респонденти зазначають відсутність можливостей для роботи в Україні, порівняно з іншими країнами, бажання отримати досвід життя в інших країнах та можливість познайомитися з іншими культурами [5].

Отже, можна зробити висновок, що на формування міграційних настроїв української студентської молоді одночасно впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Серед об'єктивних перевагу мають фактори економічного характеру, а серед суб'єктивних – природній потяг молоді до змін, навіть пов'язаних із певними труднощами. Тобто, з одного боку, ми бачимо прагнення молодих людей якомога швидше підвищити свій матеріальний добробут, що майже неможливо здійснити у сучасній Україні, а з іншого – бажання отримати унікальний досвід життя в інших країнах.

Підводячи загальний підсумок, зазначаємо, що процеси міграції для України є надзвичайно актуальними на сьогоднішній день. Оскільки вони не лише руйнують соціально-демографічну структуру суспільства, але й соціально-професійну. Адже молодь складає основу професійного потенціалу суспільства. За умови підсилення міграційних настроїв молоді Україна поступово буде втрачати цей потенціал.

Виходячи із вище викладеного, відзначаємо, що дана проблема має бути досліджена більш широко, щоб змінити ситуацію за якої молодь змогла би задовольняти усі свої потреби у різних сферах життя саме в Україні.

Список використаної літератури

1. Крентовська О. Міграція з України зростає і набуває критичної межі. *Електронне видання «Новое время»*. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/mihratsija-iz-ukrainy-rastet-i-priblizhaetsja-k-kriticheskoj-2462687.html>
2. Безтелесна Л. І. Академічна мобільність як інструмент реалізації стратегічного управління ресурсами. *Вісник національного університету водного господарства та природокористування*. 2016. Вип. 1(73). С. 11-12.
3. Жураковська Л. А. Тенденції освітньої міграції в контексті глобалізації економічного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 1(21). URL: <http://dse.org.ua/arhcive/21/20.pdf>.
4. Філатов В. М. Специфічні ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2785>
5. Молодь України – 2017: звіт про соціологічне дослідження. URL: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/11/16/7/Socdoslidjennya_2017.pdf

В. Г. Городяненко

СИНТЕЗ ИСТОРИИ И СОЦИОЛОГИИ В ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЙ ШКОЛЕ В. КЛЮЧЕВСКОГО

Городяненко Виктор Георгиевич – профессор кафедры социологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, доктор исторических наук, профессор.

Актуальность историографических исследований сегодня обусловлена необходимостью постоянного совершенствования способов научной интерпретации прошлого. Этим в первую очередь объясняется обращение гуманитариев к опыту одной из самых известных и влиятельных историографических школ России конца XIX – начала XX века – школы Ключевского, осуществившей синтез истории и социологии в исследовании отечественной истории и социологии. Ключевским была разработана оригинальная концепция исторического знания – «историческая социология», в которой он воплотил своё понимание профессиональных задач «историка-социолога» как исследователя «происхождения и развития человеческих обществ», изучающего «генезис и механизм людского общежития» в целях выяснения «законов, по которым живёт и развивается человеческое общество» [1]. Пересмотрев концептуальные средства познания прошлого, которыми располагала предшествовавшая историография, он во многом по новому сформировал предмет и метод отечественной истории, сосредоточив основное внимание на анализе эволюции социальной структуры общества, исследованием социальных и экономических процессов, а не на описание выдающихся событий. Благодаря этому акценты с политической и правовой истории был перенесён на историю социально-экономическую. Такая исследовательская ориентация имела явную гуманистическую направленность,

так как приближала историческое исследование к человеку в его социальном окружении.

Созданная В.О. Ключевским историко-социологическая интерпретация, содержащая проблемное, причинно-аналитическое объяснение исторических феноменов и процессов на основе конкретного материала русской истории, вдохновила его учеников и последователей, составивших школу в отечественной историографии. В историографическом плане сегодня весьма важен вопрос о том, почему он обратился к синтезу истории и социологии, что послужило основой исторической социологии? Есть все основания полагать, что Ключевский как историк-социолог сформировался в уникальной интеллектуальной атмосфере, царившей в научной жизни России второй половины XIX века. Формирование его научных взглядов фактически совпало с процессом становления российской социологии. Это время характеризовалось большим интересом к О. Конту и влиянием его идей на русскую социальную мысль.

В XX ст. «история» в разных её значениях была объектом внимания не только со стороны самих историков, но и представителей других социально-гуманитарных наук. Всё чаще утверждалась мысль, что история не просто наука, а нечто более сложное. Так говоря об истории, М. Фуко подчеркивал: «место её не среди гуманитарных наук и даже не рядом с ними; можно думать, что она вступает с ними в необычные, неопределенные, неизбежные отношения, более глубокие, нежели отношения соседства в некоем общем пространстве... История образует «среду» гуманитарных наук... Каждой науке о человеке она даёт опору, где та устанавливается, закрепляется и держится; она определяет временные и пространственные рамки того места в культуре, где можно оценить значение этих наук; однако, вместе с тем она очерчивает их точные пределы» [2, с. 385].

Однако отношения между историографией и философской историей были сложными: одно развивалось без другого. Историография не слишком интересовалась тем, что происходит в философии истории, а последняя была сфокусирована на историографии XVIII-XIX вв., считая этот период пиком историографических достижений. В современный период историография довольно серьёзно размышляет над логикой и технологиями историописания. Сегодня историографы отводят центральное место дискурсивной практике историка. Развитие историографии носит кумулятивный характер: историографический дискурс постоянно накапливает содержание. Наиболее важным для историографии является быстрое увеличение количества исторических интерпретаций. Историография ныне трактовку прошлого актуализирует их в настоящем, она функционирует как, самоценная и самодостаточная историческая дисциплина, как

заместитель самой истории и в этом состоит суть и назначение всех публикаций по истории [3].

Список использованной литературы

1. Школа Ключевского, синтез истории и социологии в российской историографии. URL: <http://dissercat.com/content/shkola-kluychevskogo-sintez-istorii-i-sotsiologii-v-rossiiskoi-istoriografii>
2. Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук. СПб.: А-сэд, 1994. 407 с.
3. Иллерицкая Н.В. Современная историография: прогнозы на будущее. *Будущее нашего прошлого: материалы научной конференции*. Москва, 15-16 июня 2011 г. / отв. ред. А.П. Лагунов. М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2011. С. 152-159.

Т. Г. Єрмакова

**ЗАДОВОЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ СТУДЕНТСТВА УКРАЇНИ У
СФЕРІ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО САМОПОЧУТТЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Єрмакова Таміла Георгіївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

У сучасному суспільстві особливої значущості набувають соціальні процеси, які детермінують соціальне самопочуття студентської молоді, оскільки студентство являє собою потенціальну інтелектуальну, політичну, економічну, культурну еліту суспільства. У силу специфічних особливостей студентства як соціальної верстви (високої сприйнятливості і мобільності студентської молоді) її запити і потреби, можливість їх задоволення, а, отже, і соціальне самопочуття, змінюються у більшому ступені, ніж у інших верств суспільства.

Соціальне самопочуття – це комплексна характеристика стану свідомості людей, що виявляється в різних соціальних ситуаціях, відображає ступінь їхньої соціальної свободи, можливості всебічного розвитку, реалізації здібностей і життєвих планів, які обумовлюються сукупністю наявних у суспільстві матеріальних, політичних, соціокультурних і духовних можливостей задоволення людських потреб та реалізації їхніх інтересів [1, с. 92]. На наш погляд, вагомим чинником, що впливає на соціальне самопочуття, є внутрішні резерви особистості (стан здоров'я, рівень інтелектуального і культурного розвитку, професійна майстерність, комунікативна компетентність), які є необхідною умовою доступу до соціальних благ. Істотною особливістю студентства, яка пов'язана з його соціальним самопочуттям, є наявність освітніх потреб, тобто «потреб у формуванні засобами освіти тих особистісних якостей, які сприяють особистісній самореалізації та формуванню особистісних якостей у сфері освіти» [2, с. 69], які дадуть змогу отримати бажані соціальні блага та покращити соціальне самопочуття особистості.

Підґрунтя взаємодії викладача і студента у вищій школі має включати, на наш погляд, виявлення освітніх потреб та моніторинг їх змін (появи нових потреб та визначення ступеня їх задоволення протягом навчання у вищому навчальному закладі внаслідок гнучкого реагування системи вищої освіти на зазначені зміни). За даними регіонального (м. Кам'янське – ДДТУ, м. Дніпро – ДНУ, м. Кривий Ріг – КДПУ) соціологічного дослідження, спрямованого на вивчення провідних потреб та актуальних проблем сучасної студентської молоді в умовах соціальних змін, саме внутрішні резерви, зазначені вище, є необхідною умовою досягнення високого професійного рівня та життєвого успіху (табл. 1).

*Таблиця 1 – Розподіл відповідей на питання «Що, на Ваш погляд, необхідно Вам для досягнення високого професійного рівня та життєвого успіху?»
(відсоток від загальної кількості опитаних)*

Високий рівень інтелектуального розвитку	59,7
Високий рівень культурного розвитку	20,9
Володіння теоретичними знаннями зі спеціальності	20,3
Впливові родичі, друзі, зв'язки	12,3
Комунікативні навички	39,7
Здатність до самоосвіти та самовдосконалення	48,3
Володіння іноземною мовою	41,2
Вміння використовувати будь-які засоби для досягнення цілей	27,7
Матеріальне благополуччя, наявність власного капіталу	12,9
Приваблива зовнішність	4,6
Здоров'я	24,9
Інші якості	1,2
Немає відповіді	0,6

На наш погляд, доцільно розглядати соціальні потреби студентства у зв'язку з функціями освіти, передусім з функціями відтворення інтелекту суспільства, професійно-економічною та соціальною.

Функція відтворення інтелекту суспільства є однією з найважливіших, оскільки інтелект суспільства є підвалиною, на якій тримаються і економіка, і господарство, і культура, і суспільство взагалі. Цій функції освіти відповідає потреба студентської молоді у якісному навчанні. За даними загальнонаціонального опитування студентів, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва 32% опитаних відзначили низький рівень якості національної системи вищої освіти порівняно зі світовим рівнем, 9 % вважають низьким професійний рівень викладачів [3].

Професійно-економічна функція полягає у підготовці спеціалістів, які за своїми професійними якостями відповідають вимогам суспільства. В умовах сьогодення дедалі усе більша кількість занять потребує високого рівня професіоналізму, який набувається у вищих навчальних закладах. Проте 41 % відзначили невідповідність знань і навичок, що здобувають студенти під час навчання, вимогам ринку праці [3]. На думку респондентів, основними перевагами вищої освіти України є те, що вона дає добрі професійні та світоглядні знання (з цим згодні 45 % та 51 % опитаних відповідно, а не згодні – 32 % та 27 % респондентів, у числі основних недоліків 56 % респондентів зазначили, що вища освіта не дає можливості знайти хорошу роботу [4].

Соціальна функція освіти розкривається в процесі соціалізації особистості – входження особистості, що формується у світ соціуму як активного і діяльного члена співтовариства.

Соціологічне дослідження «Цінності української молоді», проведене у 2016 році Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України виявило, що переважаючими життєвими пріоритетами молоді є родинне щастя (71,7 %), кар'єрний успіх (48,1 %), свобода і самостійність рішень і вчинків (38 %) [Цит. за 5, с. 66].

Для більшості молоді ціннісне ядро складають такі категорії: «здоров'я» (55,8 %), «матеріальний добробут» (53,8 %) та «досягнення поставленої мети» (44,3 %). Субдомінантними цінностями є «мир і спокій на українській землі» (39,9 %), «досягнення соціального статусу/кар'єри (37,9 %), «наявність хороших і вірних друзів» (35,2%), «народження та виховання дітей» (34,3 %), «пошук коханої людини та створення сім'ї (32,3%). Цінності напівпериферії – «отриманні задоволень від життя» (28,2 %), «пошук роботи за фахом» (20,4 %), «власне самовдосконалення» (20 %), «здобуття вищої освіти» (15,9 %) (цит. за: [5, с. 67]).

Наведені дані репрезентують українське студентство в цілому. Подальші більш глибокі дослідження, на нашу думку, мають бути спрямовані на більш детальне уточнення стосовно студентської молоді, яка навчається у різних навчальних закладах, а також на виявлення тенденцій, характерних для різних напрямків навчання.

Циклічна модель взаємодії викладача і студента у вищій школі припускає, на наш погляд, передусім, таку організацію інформаційних потоків (тобто, моніторинг соціальних потреб студентської молоді, виявлення очікувань від навчання у вищому навчальному закладі, та оцінку отриманого у сфері освіти рівня сформованості бажаних особистісних якостей, які дозволяють задовольнити наявні потреби), яка дає змогу отримати зворотний зв'язок від студентів

протягом усього періоду навчання і, таким чином, гнучко реагувати на запити студентства, створювати необхідні умови для підвищення ефективності вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Єрмакова Т. Г. Теоретичні аспекти дослідження соціального самопочуття студентської молоді. *Грані*. 2017. Т. 20, № 7 (147). С. 89-95.
2. Єрмакова Т. Г. Функції освіти в умовах її регіоналізації: зміст та рівень виконання: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Харків, 2008. 179 с.
3. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів / Фонд «демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2015 10 червня. URL: <http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv>.
4. Вища освіта в умовах реформи: зміни громадської думки / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2017. 13 березня. URL: <http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-umovakh-reformi-zmini-gromadskoi-dumki> 2016/.
5. Студенти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у дзеркалі соціології. Монографія / В. В. Кривошеїн, В. В. Ніколенко, В. А. Бойко та ін.; за ред. професора В. В. Кривошеїна. Дніпро: Акцент ПП, 2018. 226 с.

Т. Г. Єрмакова, В. В. Ващенко

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ

Єрмакова Таміла Георгіївна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське); Ващенко Віктор Віталійович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 054 «Соціологія» Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

З усіх видів девіантної поведінки злочинність є найнебезпечнішим проявом, оскільки вона наносить найбільший збиток суспільству. Слово «злочинність» похідне від слова «злочин», що означає «беззаконня», «злодіяння». Злочин – це суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним кодексом, яке зазіхає на правопорядок. Сукупність злочинів, здійснюваних у даному суспільстві і у даний період часу, позначається поняттям «злочинність». Злочинність – соціальне зумовлене, історично мінливе, порівняно масове та кримінологічне явище, що проявляє себе у системі кримінально-карних діянь на певній території за певний період часу, а також осіб, які їх вчинили [1, с. 186].

Як соціальний феномен злочинність має такі характеристики. По-перше, злочинність – явище негативне, що завдає шкоди суспільству загалом, так і конкретним його членам зокрема. Злочинність є соціальним явищем, наслідком причин та умов, що мають соціальний характер. Злочинність являє собою відбиття тих негативних суперечностей, які існують у суспільстві. Вона соціальна тому, що складається з дій, скоєних людьми у суспільстві проти інтересів

всього суспільства чи певної його частини. Це явище соціальне, тому що воно відбиває особливості соціального життя і виступає як крайнє вираження протиріч і недоліків розвитку суспільства. Воно викликає важкі наслідки для суспільства і його членів як ні одне з інших негативних явищ соціального розвитку. Крім цього, злочинність є своєрідним індикатором тих позитивних чи негативних процесів, які мають місце в державі, а саме: незначним є рівень злочинності у суспільстві зі стабільною економічною системою, всі верстви населення у якому є соціально захищеними. Проте, коли у державі наявною є нестабільність, рівень злочинності постійно зростає [1, с. 188].

Злочинність є історично мінливим явищем: з'явившись на певному етапі розвитку людства, вона змінювалася разом зі зміною суспільних відносин. Також змінювалися поняття злочинного та незлочинного. Злочинність є перехідним явищем. Науковці наголошують, що злочинність є системою, яка має свою внутрішню логіку розвитку, а тому революційна зміна одного суспільного ладу на інший не знищує її. Змінити психологію та поведінку людини раптово неможливо, для цього необхідний певний час. У такому аспекті злочинність завжди є перехідним явищем.

Злочинність складається з конкретних злочинів, вчинених на певній території у відповідний період часу, але вона являє собою не статистичну сукупність злочинів, а власне явище. Злочинність – це не просто сума злочинів, але масове явище, що має закономірності свого існування і розвитку, причини, умови, сприятливі їм. Злочинність – це не механічна сукупність, а цілісна сукупність, система злочинів. Вона має визначені системні властивості, тобто стійкі взаємозалежності злочинів усередині цілісності та з іншими зовнішніми соціальними явищами. Злочинності притаманна ознака самодетерміновального явища, тобто самовідтворення, що характерне для злочинності неповнолітніх, рецидивістів та ін.

Злочинності як соціальному явищу притаманна іррегулярність, яка проявляється у тому, що індивідуальні акти поведінки (крім співучасті), належні до масової сукупності, здійснюються незалежно один від одного. Неможливо сказати заздалегідь, ким безпосередньо, коли та як буде вчинено злочин. Ще однією особливістю злочинності є масовий характер. Це означає, що вона проявляється не в окремих злочинах, а в постійно наявній (тій, що зростає чи зменшується) сукупності дій. Важливою ознакою у характеристиці злочинності є стійкість, яка означає, що не можна чекати різких змін у її структурі за рівні короткі проміжки часу (місяць, квартал, рік). Такі порівняно масові явища не можуть змінюватися дуже швидко.

Злочинність загалом поділяється на два види: первинну (сукупність зло-

чинів, скоєних уперше) та рецидивну (сукупність повторних злочинів). Кожний з цих видів розмежовується на: злочинність чоловіків і злочинність жінок. При подальшій класифікації злочинність і чоловіків, і жінок ділиться, у свою чергу, на злочинність дорослих та неповнолітніх осіб. Додатково можна назвати міську та сільську злочинність, злочинність у сфері сімейно-побутових відносин, злочинність регіонів. На сьогоднішній день дуже актуальною для нашого суспільства стала організована та професійна злочинність. Такий видовий розподіл допомагає, по-перше, конкретизувати вивчення багатьох проблем, а по-друге, це важливо для вирішення практичних завдань щодо запобігання цьому явищу в суспільстві.

Злочинність як соціальне явище містить низку рис і ознак, яких немає в окремій анти суспільній поведінці і у злочині як індивідуальному акті поведінки та формі прояву злочинності. Злочинність, як і будь-яке інше соціальне явище, можна оцінювати за допомогою показників (якісних та кількісних критеріїв), основними з яких є:

- ✓ рівень злочинності;
- ✓ коефіцієнти злочинності;
- ✓ динаміка злочинності;
- ✓ географія злочинності;
- ✓ структура злочинності;
- ✓ характер злочинності;
- ✓ «ціна» злочинності;
- ✓ стан злочинності.

Увагу науковців привертає латентна злочинність, тобто сукупність передбачених кримінальним законом діянь, які з різних причин не були взяті до уваги органами внутрішніх справ, прокуратурою, службою безпеки та судом. Суспільна небезпека латентної злочинності полягає у тому, що, по-перше, питання боротьби з латентною злочинністю не беруться до уваги і не плануються, а тому не можуть бути ефективними. Окрім того, вона зменшує ступінь достовірності прогнозів злочинності, утруднює визначення напрямків боротьби з нею. Якщо при розкритих злочинах спричинення матеріальних збитків частково відновлюється, то в разі прихованих – вони не тільки не відновлюються, але немає навіть процесуальних шляхів для цього. Почуття безкарності заохочує осіб, які скоїли тяжкі злочини, продовжувати свою злочинну діяльність, тобто сприяє зростанню злочинності, зокрема, рецидивної [2, с. 95].

У річищі різних підходів до пояснення виникнення і поширення злочинності (як і інших форм девіантної поведінки) дослідники виокремлюють або

психологічні, або соціальні чинники, не акцентуючи увагу на тому, яким чином вони перетинаються у суспільстві, що знаходиться у стані ціннісно-нормативної дезінтеграції. Проте деякі науковці наголошують, що необхідно враховувати саме взаємодію зазначених чинників. Так, за переконанням Кучерявенко Л. В., в аномічному суспільстві домінуючими є соціальні чинники, які посилюють психологічні особливості людини, породжуючи амбівалентність її оцінок, суджень. У аномічному середовищі виникає такий стан, коли анти норми стають нормами, що ускладнює процеси соціалізації молоді та ресоціалізації старших поколінь [3, с. 432].

Соціологи звертають увагу на те, що в сучасних умовах порушена регулююча і контролююча роль соціальних інститутів, які починають втрачати своє призначення – звільняти громадян від прояву безладної активності, перенапруги свідомості у зв'язку з необхідністю миттєво приймати рішення у ситуації нестабільності і невизначеності, що припиняє процес формування потреб і інтересів членів суспільства, нормативних настанов, зразків соціальної діяльності.

Список використаної літератури

1. Рущенко І. П. Злочинна воля: кримінально-правовий, психологічний, соціологічний аспекти. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: Зб. наук. праць. У 2-х т. Т. 1. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. С. 184-189.
2. Гилинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». СПб.: Юрид. центр Пресс, 2007. 528 с.
3. Кучерявенко Л. В. Соціально-психологічна детермінація та особливості підліткових девіацій: порівняльний аналіз наукових підходів. *Методологія, теорія та практика соціологічного дослідження сучасного суспільства*. Т. 2. Харків, 2006. С. 431-436.

Т. Г. Єрмакова, А. С. Геращенко

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТИНСТВА У СОЦІОЛОГІЇ

Єрмакова Таміла Георгіївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент;

Геращенко Анастасія Сергіївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 054 «Соціологія» Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Основними загальнотеоретичними підходами до дослідження дитинства, які сформувалися за час існування соціології як самостійної галузі знання, є такі: структурний функціоналізм, марксистська соціологія, символічний інтеракціонізм, феноменологія. У перших підходах, при використанні яких надається перевага дослідженням дитинства на макрорівні, воно розуміється як структур-

на одиниця у рамках цілісної соціальної системи. Термін «дитинство» тлумачиться при цьому, головним чином, через сукупність інститутів і характеристики соціально-демографічної групи дітей. Структурний функціоналізм розглядає специфічні функції дитинства як вікового періоду у суспільстві, при цьому основною функцією визнається відтворення людини в суспільстві, досліджується значення стартового потенціалу дитинства для подальшого життя людини. Марксистська теорія приділяє увагу обґрунтуванню соціальних детермінант розвитку особистості у дитячому віці, розвиває ідею про типи дитинства, зумовлені класовою структурою суспільства. У дослідженнях, які базуються на позиціях символічного інтеракціонізму, увага зосереджується на аналізі соціалізації, комунікації і дій у придбанні ролей, виникненні стереотипів у дитячому віці, дитинство розглядається на мікро соціальному рівні. Концепція соціального конструювання дитинства, яка дозволяє охарактеризувати складні взаємопов'язані процеси трансформацій дитинства на макро соціальному і мікро соціальному рівнях, дає відповіді на питання: коли, як, яким чином, засобами яких механізмів і за яких умов формувалися різні модифікації дитинства. Зазначена концепція розкриває сутність соціальної обумовленості існування в сучасному суспільстві такого соціального утворення і виявляє співвідношення його окремих інституціоналізованих і неінституціоналізованих форм. Крім перерахованих розвиваються інші теоретичні підходи: історико-соціологічний (Д. Херліхі, Ф. Арієс, С. Шахар, Б. Хакавальт, К. Калверт, Л. де Маїс, В. В. Давидов та ін.), соціально-екологічний (У. Бронфенбреннер Д. Бакке, Р. Ертер та ін.), соціокультурний (Л. Г. Кураєва, А. А. Плєскачевська та ін.), феміністський та ін. Вони відображають різні аспекти соціальної дійсності дитинства [1].

Суттєву роль у дослідженні дитинства і створенні соціології дитинства відіграли соціально-історичний підхід, який спирається на дані історико-етнографічні дослідження (дитинство розглядається як соціальне явище у історичному розвитку), і соціокультурний підхід (дитинство визначається як «сукупність об'єкту, подій, процесів, соціальних інститутів і соціальних практик по відношенню до дітей, яка формується і підтримується суспільством, а також постійно відтворюється у процесі життєдіяльності людей, які опановують соціальність та інтегруються у соціум») [2, с. 109].

У рамках першого підходу виділяють роботи Ф. Арієса, Ф. Боаса, М. Мід, Б. Малиновського, Д. Демоза, Н. Постмана, Одо Маркварда, Е. Еріксона, Д. Б. Ельконіна, І. С. Кона та ін. У роботах зазначених авторів основна увага приділяється еволюції дитинства як історичної категорії, а також особливостям зміни контенту дитинства в історії розвитку суспільства. Дитинство як історична категорія розглядається у контексті протиставлення світу дітей і світу дорослих.

Низка дослідників розглядала дитинство як природну універсальну фазу суспільного розвитку (Ф. Арієс), сучасні ж дослідники історії дитинства на прикладі порівняльних досліджень демонструють множинність дитинств (Е. Джеймс, Е. Праут). Поняття дитинства пов'язується з певним соціальним статусом, з колом прав і обов'язків, притаманних цьому періоду життя, з набором доступних для нього видів і форм діяльності [3, с. 273].

Визначення поняття «дитина» так само як і поняття «дорослий вік» змінюється в залежності від культурних особливостей кожної країни. Конвенція з прав дитини визначає дитину як людську істоту, що не досягла віку вісімнадцяти років. Але пріоритет у цій сфері залишається за національними законодавствами. У Сімейному кодексі України вказано, що «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття», і відповідно «неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років», «малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років» [3, с. 284].

У широкому сенсі дитинство визначається як складне соціальне утворення, що є структурним елементом у суспільстві, що виконує в ньому специфічні функції і взаємодіє з суспільством в цілому і з окремими його елементами. Виходячи з даної позиції, можна сказати: дитинство – це сукупність об'єктів, подій, процесів, соціальних інститутів і соціальних практик щодо дітей, яка формується і підтримується суспільством, а також постійно відновлюється у процесі життєдіяльності дітей, які освоюють соціальність і інтегруються у соціум [4]. Соціокультурна природа дитинства полягає в тому, що останнє, як складне утворення, має як соціально-економічну, так і культурно-ціннісну складові, котрі повинні враховуватись при вивченні дитинства.

Список використаної літератури

1. Загарницька І. Соціологічні орієнтири осмислення феномену дитинства. URL: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/zagarnitska.pdf>
2. Майорова-Щеглова С. Н. «Социология детства» как элективный курс. *Социологические исследования*. 2003. № 6. С. 109-113.
3. Соціологія дитинства. *Спеціальні та галузеві соціології*: Навч. посібник / [Пилипенко В. Є., Попова І. М., Танчер В. В. та ін.]. 2-е вид. К.: ПЦ «Фоліант», 2007. 418 с.
4. Самойленко Н. В. Соціологія дитинства як об'єкт соціологічних досліджень. URL: <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua>

Г. Ю. Задорожня, К. В. Познанська

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Задорожня Ганна Юріївна - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності «Соціологія» кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське);

Познанська Катерина Володимирівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат історичних наук, доцент.

Останнім часом питання процесу соціалізації молодого покоління в інтернет просторі набуває все більшої актуальності. Сучасне соціокультурне середовище зазнає значних змін в результаті трансформації засобів комунікації та обміну інформацією, що, безумно, впливає також і на суттєві трансформації системи цінностей та переконань.

Основним соціальним активом сучасного суспільства є молодь, яка велику кількість інформації отримує у зрозумілій для сприйняття формі – у вигляді соціальних мереж. Наразі популярність соціальних мереж серед молоді повсякденно зростає. Усі можливості кіберпростору ще й досі цілком не досліджені, однак вже зараз можна стверджувати про їх суттєвий вплив на формування свідомості молоді, мотиви її поведінки, ціннісні орієнтації, стиль життя, вибір мети і шляхів її реалізації, супутніх процесу соціалізації.

Проблеми інтернет-комунікації досліджували такі вчені, як Ю.А. Данько, І.В. Пампуха, Н.І. Білан, Н.М. Волошина, О.В. Івушкіна, І.М. Сілютіна та ін., які вивчали роль інтернет-мереж в житті сучасної молоді. Проблему впливу інтернету на соціалізацію та особистісний розвиток молоді у своїх наукових працях розглядали: Т.О. Галіч, М.П. Чорней, К.К. Коваль, Я.А. Деркаченко, І.Я. Конюкова, В. Мельник, О.С. Чигін, А. Юр'єва та інші.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, на яких формується сучасне суспільство сприяв значним змінам у сьогоденні кожного: утворилася нова форма суспільства – глобальне або мережеве суспільство, яке формується у кіберпросторі. Можливості кіберпростору відтворюються у різних сферах життя та діяльності людини, що призводять до виникнення нових видів соціальних відносин та організаційних структур.

Під соціальною мережею розуміється інтерактивний веб-сервіс, віртуальна спільнота, зміст якого наповнюється самими учасниками мережі [5]. Перша соціальна мережа (у сучасному розумінні), яка отримала назву Classmates.com., була створена у 1995 році Ренді Конрадом. У наступні кілька років з'явилося безліч схожих сервісів з назвою «соціальні мережі». Засновники таких мереж роблять акцент на задоволення потреб сучасного суспільства в самовираженні.

Насамперед, соціальні мережі орієнтуються саме на молодь.

Молодь є найбільш соціально-активною частиною людства, яка здатна забезпечити реалізацію найважливіших напрямків розвитку сучасного інформаційного суспільства.

Оскільки свідомість, мотиви поведінки, стиль життя та ціннісні орієнтації молоді знаходяться в процесі формування і потребують певного часу для засвоєння зовнішньої соціальної поведінки – інтеріоризації, молоде покоління залежить від різноманітних зовнішніх чинників, важливим з яких є саме комунікації у кіберпросторі. Під впливом інформаційного суспільства зазнає змін їх стиль життя (звичні канали отримання інформації, характер міжособистісних взаємодій, особливості дозвіллевої діяльності). Таким чином, відбувається процес соціалізації: створюються зовсім нові моделі взаємодії з середовищем, виробляються нові мотиви поведінки особистості та формується система цінностей і переконань [7].

Погоджуємося з думкою науковця С.А. Данилова [4], що соціалізацію особистості у мережі варто досліджувати у двох вимірах. По-перше, це соціалізація у віртуальному світі, коли людина отримує та засвоює моделі взаємодії з комунікантами, формує ціннісні орієнтації, зважаючи на соціальні мережі. Показниками цього є рівень комп'ютерної та інформаційної навченості, знання норм спілкування і наявність навичок поведінки в мережевих спільнотах. По-друге, це соціалізація в реальному світі крізь віртуальний вимір. Кіберпростір, який є важливим агентом вторинної соціалізації цілком передувє соціальним інститутам, котрі здійснюють первинну соціалізацію. Цьому сприяє динамічність сучасного життя, недостатній рівень розвитку соціальних інститутів і формування традиційних цінностей для молоді. Таким чином, нові медіа соціалізують більшою мірою, аніж агенти реальної соціалізації.

Соціальні мережі мають і негативні наслідки: іноді вони здатні викликати зміни вже засвоєних з дитинства норм і цінностей. Як вважає деякі дослідники [6], кіберпростір породжує новий вид соціалізації, який не можна зводити ні до первинної, ні до вторинної соціалізації. Це пояснюється тим, що процес соціалізації реалізується у віртуальному світі, а виявляються ці особливості лише на реальному соціальному оточенні. Поєднання життя молодого покоління в реальному і віртуальному просторах науковець називає «третинною соціалізацією», наголосивши, що новий вид соціалізації може мати цілком різну спрямованість і, відповідно, дуалістичний результат: забезпечувати розвиток як позитивної життєвої орієнтації, засвоєної в результаті первинної і вторинної соціалізації в реальному соціумі, так і негативної – призводити до десоціалізації в реальному суспільстві.

Сучасні процеси комунікації у суспільстві дають можливість говорити про зовсім нові агенти соціалізації молодого покоління, тому наразі актуальною є проблема виокремлення явища кіберсоціалізації, яке функціонує у кіберпросторі [1; 2]. Більшість молоді переносить створені в віртуальному світі соціальні норми на реальні відносини, знищуючи сформовані нормативні підвалини суспільства, які останнім часом значно трансформувалися, а їх віртуалізація призводить до ще більшої деформації соціальної свідомості й поведінки.

Кіберсоціалізація особистості – це соціалізація людини в кіберпросторі, процес зміни структури самосвідомості особистості, який відбувається під впливом і в результаті використання ним сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій у контексті життєдіяльності. Кіберсоціалізація людини чітко простежується в інтернет-середовищі, внаслідок використання його ресурсів і в процесі комунікації з віртуальними агентами соціалізації, з якими комунікант взаємодіє в соціальних мережах. У процесі кіберсоціалізації молоде покоління отримує нові очікування та інтереси, мотиви і цілі, потреби і установки, та навіть моделі психологічної та соціальної активності, пов'язані з новим віртуальним світом.

Деякі науковці, які досліджують кіберпростір як один з агентів соціалізації, у своїх працях занадають про можливі вияви так званих кризових форм інтернет-соціалізації. Дослідниця Т.О. Галіч виокремлює такі кризові форми: негативні залежності, компульсивна (нав'язлива) віртуальна поведінка, занурення в світ внутрішніх переживань (коли зменшується потреба в активному засвоєнні зовнішнього середовища). Такі наслідки можуть спричинити ігри з елементами насилля, які породжують агресивну поведінку молодого покоління в реальному житті. Ще одним негативним фактором інтернет-середовища є засвоєння асоціальних та антиправових переконань, які формуються, а надалі і відтворюються в реальності [3].

У процесі інтернет-комунікації виникає особливий простір (віртуальна реальність), де формуються нові правила та моделі поведінки. Важливо наголосити на тому, що інтернет – спілкування підштовхує користувачів більше часу проводити у кіберпросторі. Це спричинено багатьма факторами, головними серед яких вважаємо: анонімність, внаслідок якої людина має відчуття безкарності, розкутості та безвідповідальної поведінки; стійке прагнення до емоційного наповнення тексту, що виражається у використанні спеціальних слів на позначення певних емоцій; відсутність невербальної інформації і виникнення установки на бажані риси партнера; добровільність контактів; залежність від співрозмовника у спілкуванні, як наслідок порушення безпосереднього реального спілкування; відсутність єдності простору і часу; характер спілкування майже

завжди є письмовим.

Оскільки віртуальний простір, а отже і соціальні мережі, мають безпосередній вплив на соціалізацію молоді, доречно виокремити їх особливості. До особливих агентів, що спричиняють кіберсоціалізацію молодого покоління відносимо:

- комунікацію молоді, яка набуває різних форм (при цьому можуть бути змінені особистісні характеристики (імена, вік, статус), приписані неіснуючі досягнення);

- наявність власного (інтимного) світу, абстрагованого від сторонніх осіб;
- відсутність відповідальності і контролю над діяльністю у віртуальному просторі, підлітка;

- реалістичність процесів і повне абстрагування від навколишнього світу;
- можливість виправити будь-яку помилку шляхом неодноразових спроб, змінити віртуальну реальність;

- можливість самостійно приймати будь-які рішення (в межах віртуального простору), незважаючи на наслідки, до яких вони можуть призвести.

Тобто можна стверджувати, що постійне перебування в соціальних мережах негативно позначається на процесах соціалізації молоді через скорочення безпосередніх соціальних взаємодій з реальним світом, звуження соціальних зв'язків, трансформації в спілкуванні, та навіть розвиток депресивних станів особистості.

Однак, поряд з проблемами, які можуть негативно впливати на соціалізацію, слід визначити і позитивних фактори, пов'язані з використанням медіа-технологій. Спілкування у соціальних мережах характеризується як глибоко особистісний, психологічно насичений процес. Через відсутність безпосереднього контакту між співрозмовниками виникає ефект «психологічної анонімності», який пояснюється особистісною захищеністю від зовнішнього контролю [2]. Таким чином, молодь може цілком розкритися, реалізувати індивідуальні мотиви та установки, виявити найбільш глибокі індивідуальні особливості власної поведінки.

Важливою позитивною функцією соціальних мереж є також можливість реалізації власних потреб. У віртуальному просторі користувачі мають змогу задовольнити потреби у самовираженні та самореалізації. Молодь використовує соціальні мережі для демонстрації особистої думки щодо обговорюваних питань, власних досягнень та успіхів, роботи або творчості. Позитивні відгуки, схвалення та підтримка здатні підвищити самооцінку людини та надихнути на нові досягнення. За цієї умови, для значної кількості молоді самовираження у віртуальному просторі стає головним мотивом для використання соціальних

мереж, аніж можливість спілкування або отримання якоїсь інформації.

Отже, соціальні мережі дають можливість використання кіберпростору для взаємодії та взаємозв'язку значної кількості суб'єктів з метою встановлення дружніх стосунків, сумісного вирішення певних завдань або обміну інформацією. Інтернет-мережі значно спростили спілкування людей і дають можливість створити комунікацію людям з різних частин планети в режимі реального часу. Попри доволі короткий термін існування, актуальність соціальних мереж зростає в усьому світі, і Україна тут не є винятком.

Молодь, яка налічує найчисельнішу групу користувачів соціальних мереж, використовує їх як майданчик для реалізації власних потреб. Вона активно залучається до віртуального світу, вважаючи соціальні мережі найбільш зручним та доступним засобом спілкування чи обміну інформацією. Інтернет-простір впливає на соціалізацію особистості, яка трансформується у кіберсоціалізацію і призводить як до позитивних, так і негативних наслідків для особистості та суспільства взагалі. Водночас, корисним чи шкідливим буде використання соціальних мереж для особистості, цілком залежить від сформованих в неї навичок інформаційної культури та грамотності.

Список використаної літератури

1. Богдан М.С., Горецька О.В. Психологічні особливості спілкування залежних від соціальних мереж. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*. К., 2014. С. 26-29.
2. Варивода К.С. Позитивні й негативні аспекти взаємодії сучасної молоді в соціальних мережах. *Науковий огляд*. 2015. № 7 (17). С. 1-16.
3. Галіч Т.О. Соціальні мережі Інтернет як агент соціалізації молоді. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*: зб. наук. праць ДонДУУ. 2014. Т. 15, вип. 281. С. 250-256.
4. Данилов С. А. Риски и потенциал интернет-социализации молодежи. *Известия Саратовского университета. Серия: Философия. Психология. Педагогика*. 2012. Т. 12. С. 42-46.
5. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство*. 2012. Вип. 2. С. 179-184.
6. Івушкіна О.В., Сілютіна І.М. Особистість у кіберкультурі (до питання про кіберсоціалізацію людини). *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 259. С. 192-195.
7. Сидоров М. В, Табаков Д. В. Інтернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4 (31). С. 119-125.

Л. П. Зеленкевич

**СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВРАХУВАННЯ
ПРОТИЛЕЖНИХ ІНТЕРЕСІВ РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП**

Зеленкевич Ліана Павлівна – старший викладач кафедри соціології Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

На сьогодні продовжується, започатковане у 2014 році, реформування різноманітних сфер соціального буття українського суспільства, зокрема, привертає до себе увагу своєю інтенсивністю та радикальністю перебудова структури владних інституцій, їх повноважень та взагалі суспільних відносин в сфері місцевого самоврядування і самоорганізації населення, які отримали назву «децентралізація влади».

Цей суспільний проект проходить під гаслом створення нової, ефективної моделі державної влади на місцях, до фундаменту якої закладені такі основні європейські принципи як субсидіарність та фінансова самостійність місцевого самоврядування. Однак, окреслені державними діячами орієнтири нового адміністративно-територіального устрою країни, знаходячи своє відображення в елементах структурах вже створеної на сьогодні частини новаторської владної конструкції, зможуть бути досягнені, з формальної точки зору, лише після зміни нормативних приписів Основного закону, що з липня 2015 року зробити ініціаторами реформи поки що не вдається.

Плануючи глибокі перетворення суспільства в частині владних інституцій, реформатори вже на першому етапі очікували посилити організаційну, інституційну та фінансову самоврядуваність громад, розширити повноваження місцевих органів самоврядування всіх рівнів, змінити структуру центральної влади. При цьому, обходячи існуючі в політичній сфері перепони, реформаторські сили зосередили свою увагу на створенні правових інструментів для здійснення запланованих перетворень. Нажаль в цьому процесі прослідковується ігнорування ними не тільки логіко-юридичних принципів побудови законодавства, але й актуальних потреб різноманітних соціальних груп, а також суспільних запитів щодо процесів перебудови суспільства. З загальної канви політико-реорганізаційного руху вбачається, що головним важелем реформ стали територіальні інтереси та амбіції вузького елітарного кола, які використовуючи об'єктивну необхідність в перебудові суспільства та держави сподіваються експлуатувати цей процес для вирішення проблематики політичної, соціальної та фінансової кризи, пануючої у країні, шляхом перекладання зобов'язань центру на громади, які в результаті перерозподілу повноважень повинні будуть здійснювати весь комплекс політик без належних ресурсів.

Слід зазначити, що у вересні 2015 року законодавчий орган прийняв такі базові для цього процесу закони, а саме: «Про співробітництво територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» та «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи».

Продовжуючи напрям реформування влада, зокрема уряд країни, намітив повністю змінити такі закони як: «Про місцеве самоврядування», «Про муніципальну поліцію», «Про місцевий референдум» тощо, а також внести зміни до інших законодавчих актів України, зокрема регулюючих сферу архітектурно-будівельного контролю, містобудівну діяльність, вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, тощо. Крім цього плануються на рівнях територіальних громад, у рамках децентралізації, також активно здійснювати як правові так і інші заходи щодо змін таких сфер соціального буття, як освіта, охорона здоров'я тощо.

Даний перелік є далеко невичерпним але і поверховий погляд на нього вказує на ширку масштабність цього соціального проекту, що дає можливість констатувати – його втілення змінить уклад життя кожної соціальної групи в Україні. Все наведене вказує на підвищену актуальність досліджень різноманітних аспектів процесу децентралізації.

Деякі автори відмічають критичність сучасного економічного положення більшості громад в Україні, через їх невеликий розмір та дефіцит ресурсів, що обмежує можливість організовувати та надавати органами місцевого самоврядування публічні послуги всім верствам населення, втілювати в життя не тільки крупні соціальні проекти, але й вирішувати невідкладні завдання – ремонтувати школи, дороги і т. ін. [1]. Одним з напрямків вирішення цих проблем стала ідея провести об'єднання територіальних громад на добровільній основі, та надати їм можливість активного співробітництва. В правовому полі втілюють в життя цю концепцію приписи законів «Про співробітництво територіальних громад» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [2]. Перший нормативний акт сформував організаційно-правові засади синергетики функціонування територіальних громад для забезпечення розвитку територій в соціально-економічній та культурній сферах, покращення життя населення через підвищення рівня якості послуг, що їм надаються. Другий, забезпечує порядок проведення добровільного об'єднання та приєднання до вже об'єднаних територіальних громад сіл, селищ, міст.

Однак, саме принцип добровільності, передбачений п. 2 ч. 1 ст. 2 закону

«Про добровільне об'єднання територіальних громад», за думкою окремих дослідників, став затримувати з свого боку швидкість реформ [3]. Враховуючи, що за три роки було створено 835 об'єднаних громад, які охоплюють загалом 34 відсотка від усієї території держави та близько 18 відсотка її населення, говорити про значні досягнення перебудови ще не прийшов час [1; 4].

З огляду на нормативні регулятори, вважаємо, що суттєвим стимулом процесу об'єднань стало наявність та реалізація приписів вищезазначеного акту про різноманітні форми підтримки центральної влади громад, бажаючих консолидуватись у єдину структуру. Так, ст. 9 цього закону передбачила зобов'язання держави проводити інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та фінансову підтримку суб'єктів добровільного об'єднання територіальних громад та приєднання до об'єднаних територіальних громад.

Втім, судячи з вищенаведених результатів зазначеної підтримки недостатньо. Однією із причин затримання перебудови, на нашу думку, є наявність спротиву злиттю однієї громади з іншою такої соціально-професійної групи, як депутати місцевих (районних) рад та посадові особи місцевого самоврядування. Відповідно до положень ст. 8 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» вони позбавляються свого статусу при створенні об'єднаної територіальної громади, а новий представницький орган буде обиратися новим електоратом. Зрозуміло, що деякі налагоджені зв'язки будуть розірвані, перспектива у майбутньому втрачає свої чіткі грані. При таких умовах перевагам громади від злиття протистоїть протилежний індивідуальний та груповий інтерес.

Слід в цьому контексті звернути увагу на деякі правові прогалини децентралізації. Так, важелем для протидії депутатів громадській ініціативі по добровільному об'єднанню територіальних громад може стати наступні повноваження сільської, селищної, міської ради. По-перше, надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад та рішення про таке об'єднання, згідно ч. 3 ст. 5, ч. 5 ст. 7 зазначеного закону, віднесено до компетенції місцевих рад. По-друге, порядок проведення громадського обговорення пропозицій щодо об'єднання, відповідно ч. 4 ст. 5, цього закону, також визначається представницьким органом. По-третє, ч. 2 ст. 7, хоча і передбачає обов'язковість громадського обговорення проектів рішень щодо добровільного об'єднання громад, які вироблені спільною робочою групою, однак форму і порядок проведення такого обговорення чітко не закріплює, навпаки вказує на можливість застосування альтернативних варіантів – «громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю». Як бачимо, такий припис дає можливість не враховувати думку більшості населення громади.

Все зазначене та інші наявні в законодавстві прогалини можуть бути використані посадовими особами або депутатами для блокування реформ децентралізації та обмеження ініціатив громадськості.

Поза процесом реорганізації сільських, селищних, міських рад та їхніх виконавчих комітетів, згідно приписам ч. 6 ст. 8 наведеного вище закону, лишаються і їх кредитори – згоди на об'єднання, реорганізацію, а також врахування їх вимог не потрібно, про що прямо вказується в тексті цієї норми. З одного боку, це стимул для всієї громади, яка має фінансові проблеми, вирішити їх засобом злиття з іншою громадою. З іншого боку, інтереси кредиторів, які входять до складу громади, можуть бути протилежними і вони всіляко будуть впливати на рішення громади по об'єднанню.

Звернемо увагу на те, що в рамках реформи децентралізації зростає кількість нормативних приписів, формуються нові інститути, складаються міжгалузеві зв'язки в системі всього права. Такі правові явища обумовлюються тенденцією до переміщення деяких функцій центральної влади до місцевої. Завдяки цьому в підсумку перетворень, окрім іншого, постає питання про відсутність на рівні місцевого самоврядування висококваліфікованих спеціалістів, а по суті цілого прошарку, достатньо великої соціальної групи осіб, які б змогли забезпечити діяльність об'єднаних громад.

Таким чином, розглянуті проблеми вказують на необхідність врахування протилежних інтересів різних соціальних груп при створенні правових механізмів, які забезпечують проведення реформи децентралізації в Україні та необхідності виправлення існуючих законодавчих прогалин.

Список використаної літератури

1. Умланд А., Колесников А., Рабинович М. Децентрализация в Украине: устойчивые успехи или воздушные замки? *ZN.UA*. 2018. № 35 (1210), 22-28 сентября. URL: https://zn.ua/internal/decentralizaciya-v-ukraine-ustoychivye-uspehi-ili-vozdushnye-zamki-295232_.html
2. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. Ст. 1167; Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.
3. Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні: аналітична записка. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/1021/#_ftn1
4. Об'єднання громад. Сайт: Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada>

О. І. Зубарєва

ОЦІНКА МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ ОЧИМА УКРАЇНЦІВ

Зубарева Оксана Ігорівна – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук.

Особливу гостроту і актуальність в контексті сучасного українського суспільства набуває питання оціночного ставлення громадян до реформування системи охорони здоров'я. На офіційному рівні визначено, що «державна політика у сфері охорони здоров'я спрямована на підвищення рівня здоров'я, поліпшення якості життя і збереження генофонду українського народу. Її реалізація має забезпечити доступність кваліфікованої медичної допомоги кожному громадянину України, сприяти запровадженню нових ефективних механізмів фінансування та управління галуззю...» [1, с. 17].

Дотримуючись євроорієнтованої стратегії в Україні розпочато системну медичну реформу. На сайті Міністерства охорони здоров'я України знаходимо інформацію від 01 січня 2018 року про старт реформи, що повністю завершиться до 2021 року. Причина реформування, пов'язана з недосконалою моделлю фінансування: «незважаючи на офіційно безоплатну медицину, часто вже у лікарні нас питають, чи маємо гроші на ліки та лікування. Проблема не тільки в дефіциті фінансування державної медицини. Система не функціонує через неефективне використання наявних бюджетних коштів». І далі: «реформа, розроблена командою Міністерства охорони здоров'я України спільно з міжнародними експертами, – це реформа фінансування системи охорони здоров'я, щоби кожен українець мав рівний доступ до медичних послуг та ліків, гарантованих та покритих державою» [2].

Однак успішність реформування загалом залежить від суб'єктивної оцінки населенням тих змін, які передбачається запровадити. 18 березня 2018 року на прес-конференції в інформаційному агентстві «УНІАН» було презентовано результати опитувань громадської думки з питань впровадження реформ в Україні, яке було проведено громадською організацією «Ліга виборців», керівник проекту – кандидат соціологічних наук Ганна Падалка. Передумовою для проведення загальноукраїнського соціального дослідження стали регіональні опитування, проведені восени 2017 року. Представляючи результати регіонального дослідження, Г. Падалка зазначила, що тоді на питання «Наскільки ви підтримуєте медичну реформу саме у вашому регіоні?» 20,9 % відповіли, що повністю її підтримують. 36,6 % респондентів тоді не підтримували її. «На майбутнє буде цікаво подивитися, у яку ж сторону піде цей тренд», – зауважила керівник проекту, висловивши припущення, що вже зараз результати були б інакші, оскільки медична реформа знаходиться в активній фазі запровадження. В ході дослід-

дження українцям пропонувалося оцінити освітню, медичну, пенсійну і земельну реформи. В результаті 50,3 % опитаних вказали, що жодна з перерахованих реформ не буде нести в собі якісь покращання... Майже 20 % взагалі не змогли дати відповідь на це питання. Інші респонденти здебільшого можуть щось впевнено сказати лише про освітню реформу – 12,8 % опитаних сказали, що, можливо, ця реформа принесе користь». 8,8 % респондентів вважають, що саме медична реформа найбільш позитивно вплине на стан українського суспільства. За словами Г. Падалки, такий низький загальний показник щодо реформ вказує на те, що підтримки їх у суспільстві немає [3]. Втім, за результатами опитування «Індекс здоров'я. Україна» 12% опитаних вважають, що в результаті поточної медичної реформи нічого не зміниться. Разом з тим досить великий відсоток опитаних (38 %) вважає, що наслідки реформи будуть негативними: передусім респонденти побоюються гіршої доступності (як територіальної, так і фінансової) медичної допомоги. Не спостерігається особливої відмінності у думці щодо потреби реформування за ознакою статті. В цілому молодь більш сприйнятлива до змін в порівнянні з особами старшої вікової категорії. Серед опитаних найвища підтримка потреби в реформі в тих, у кого є базова або повна вища освіта (відповідно 72,8 % та 78,4 %). Також показово, що респонденти з нижчими доходами менше підтримують потребу у проведенні реформи, ніж багатші [4, с. 143-145].

Таким чином, можемо зробити висновок, дійсно, в українському суспільстві реформи викликають здебільшого негативну оцінку в суспільній свідомості. На наш погляд, подібна реакція є наслідком процесів неорганічної модернізації, що проявляється в культурній інерційності, дуальності інституційного середовища і супротиву радикальним структурним змінам. Соціально-економічні трансформації початку 1990-х номінально внесли суттєві корективи в ієрархію цінностей. На рівні державної політики зникли гасла щодо цінності індивідуального здоров'я як суспільного багатства. «Піклування про здоров'я – особисте діло кожного» – гасло, що корінним чином заперечує патерналістську диспозицію свідомості. Однак, виникає справедливе питання: наскільки українці сьогодні готові взяти відповідальність на себе за своє здоров'я і відмовитись від державної опіки?

Список використаної літератури

1. Державна політика усфері охорони здоров'я: у 2 ч. / [упоряд. проф. Я. Ф. Радиш ; передм. та заг. ред. проф. М. М. Білінської, проф. Я. Ф. Радиша]. К.: НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.
2. Медична реформа розпочнеться в 2018 році. Чого від неї чекати пацієнтам та лікарям. URL: <http://moz.gov.ua/article/reform-plan/medichna-reforma>.
3. Горбунова К. Медична реформа в дії: як до неї ставляться українці? URL: <https://www.apteka.ua/article/454445>.
4. Індекс здоров'я. Україна – 2017: Результати загальнонаціонального дослідження /

уклад. Степурко Т.Г., Семігіна Т.В. К., 2018. С. 143-145.

С. Л. Катаєв

УЧБОВІ КЕЙСИ ЯК МЕТОД ВИКЛАДАННЯ СОЦІОЛОГІЇ

Катаєв Станіслав Львович – завідувач кафедри соціології і соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя), доктор соціологічних наук, професор.

Для выработки навыков объективной оценки социальных явлений полезно проводить учебные социологические исследования. Они вырабатывают осторожное отношение к своему субъективному мнению и побуждают более внимательно оценивать социальные явления. Для таких исследований формулируются кейсы, касающиеся тех сторон жизни студента, которые ему знакомы и актуальны.

Различные кейсы рассматриваются как теоретически, так и практически. Например, выбирается кейс подачи жалобы в суд на человека, который нанес вам оскорбление. Вначале рассматриваются соответствующие законы, которые регулируют этот вид отношений. Затем в игровой форме осуществляются все процедуры, которые необходимы для рассмотрения жалобы в суде. Практическая часть заключается в посещении зала судебного заседания, где проходит суд по аналогичной проблеме. Если кейс предусматривает более серьезное нарушение закона, то практическая часть включает также посещение пенитенциарного учреждения. Здесь ученики могут ознакомиться с тем, как содержаться заключенные в тюрьме.

Учебные социологические исследования могут проводиться прямо в аудитории, где респондентами являются сами студенты. Каждому учащемуся предлагается тема для такого исследования. Работу могут выполнять 2-3 человека, чтобы прививать навыки группового взаимодействия. В качестве тем учебных исследований выбираются актуальные проблемы жизнедеятельности учащихся. Темы могут носить маркетинговый характер или касаться образа жизни студентов. Например, могут быть следующие темы: Курение среди молодежи; Распитие спиртных напитков; Сквернословия в среде учащихся; Спорт и физкультура в жизни учеников; Меню завтрака перед школой; Свободное время студентов; Первое свидание; Искусство в жизни студентов; Художественные вкусы студентов; Книга и чтение в жизни учащихся. Взаимоотношения с преподавателями и студентами. Буллинг в группе и за пределами вуза; Общение в сети. Как используют интернет студенты. Политические взгляды и интересы студентов и др. Студенты составляют краткие анкеты, где содержатся вопросы к другим студентами группы по изучаемой теме. Затем по очереди студенты опрашивают дру-

гих студентів групи прямо на занятті. По череді студенти виходять к дошці і зачитують запитання і варіанти можливих відповідей. Решта заповнюють на листочках свої відповіді. Після опитування всі обробляють отримані дані. Далі студенти оглашують результати і відбувається обговорення цих результатів. Такі дослідження дозволяють студентам краще дізнатися один одного, зрозуміти, наскільки кожен з них унікальний і чи є ще студенти, які поділяють інтереси і смаки один одного.

Навчальні кейси можуть розглядатися як метод соціального виховання на заняттях з соціології. Під соціальним вихованням розуміється виховання для вироблення навичок соціальних стосунків, конкретне вивчення різних ситуацій громадського життя, вироблення компетентностей для розв'язання особистих і соціальних проблем, зустрічаються в повсякденному житті.

Соціальне виховання може включати елементи соціального аналізу для кращого розуміння громадських процесів і явищ. Соціальний аналіз – це сукупність дослідницьких операцій по виявленню причин і факторів соціальних явищ, це вивчення соціальних аспектів різних видів людської діяльності.

Має значення мова і термінологія соціального виховання. Мова не повинна містити ускладненої термінології і наближатися до побутової мови. Така стилістика дозволить подолати відчуження навчального заняття від реальної життя.

І. М. Ковальська-Павелко

СОЦІОЛОГІЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ Й ІСТОРІОГРАФІЯ СОЦІОЛОГІЇ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ

Ковальська-Павелко Ірина Миколаївна – доцент кафедри української історії та етнополітики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

Як спеціальна галузь соціологічної науки, яка вивчає її власну історію, процес накопичення і розвитку соціологічних знань, аналіз зміни методологічних напрямів і концепцій, стан і розвиток соціології загалом історіографія соціології з'явилася лише на рубежі XIX–XX століть, коли соціологічна наука переживала методологічну кризу. Історіографія соціології органічно пов'язана з історією соціології як складової соціологічної науки, проте, крім історії самих історико-соціологічних концепцій, напрямків і досліджень, вона передбачає вивчення інфраструктури (тобто умов, у яких відбувався розвиток історико-соціологічних знань) та організації історико-соціологічної освіти, містить різні

елементи історико-соціологічної рефлексії, нового знання. У силу цього ця галузь соціологічної науки покликана розкривати конкретно-історичний зв'язок історії соціології із суспільною практикою, інтелектуальним потенціалом історичної епохи, змістом та особливостями соціологічних концепцій у різних країнах та в різні періоди. Основними завданнями історіографії соціології є: 1) реєстрація хронологічної послідовності подій у процесі історичного розвитку соціологічної науки, фіксація нових ідей, теорій, концепцій, відкриттів, емпіричних підходів тощо із зазначенням імен і біографічних даних учених, що мають до них безпосереднє відношення; 2) з'ясування змісту й характеру історико-соціологічних поглядів, пов'язаних із кожним окремим соціологічним ученням; 3) визначення процесу формування і розвитку історії соціології як самостійної дисципліни, розроблення методології й методики історико-соціологічного дослідження, розширення емпіричної бази і визначення кола проблем, які належать до історії соціологічної науки; 4) виявлення місця та ролі соціологічної науки в духовному житті суспільства; 5) дослідження процесів накопичення й поширення соціологічних знань, зокрема історії соціологічної освіти, появи і публікації історико-соціологічних джерел тощо.

На відміну від історіографії соціології соціологічна історіографія розуміється в двох аспектах: 1) як сукупність соціологічних досліджень, наукової літератури, присвячених певній добі, періоду, проблемі, події, регіону чи країні; 2) науковий аналіз повноти і достовірності дослідження тієї чи іншої соціологічної проблеми, теми, події, феномену. Академічна культура передбачає, що кожне соціологічне дослідження має містити історіографічний огляд проблеми. Зокрема, соціологічна історіографія містить узагальнені висновки виконавця щодо стану вивченості проблеми, що досліджується, дозволяє визначити ті аспекти, які недостатньо осмислені чи потребують переосмислення. Аналіз історіографічної бази дослідження подається із врахуванням проблемно-хронологічного підходу, згідно з яким історія вивчення дослідницької проблеми описується в рамках історіографічних етапів, що мають конкретні хронологічні межі. У межах кожного етапу зазначаються найцінніші для дослідження обраної проблеми роботи, характеризується методологія автора (авторів), дається оцінка їхнього внеску в історію дослідження предмету. Особлива увага фокусується на історії вивчення проблеми вітчизн. авторами (відсутність або слабкий ступінь вивчення проблеми суттєво підсилює наукову актуальність проведеного дослідження) та сучасний стан вивчення проблеми, що потребує звернутись до найновіших досліджень з теми.

Тобто соціологічна історіографія є обов'язковим атрибутом будь-якого соціологічного дослідження, тоді як історіографія соціології являє собою само-

стійний напрям соціологічної рефлексії. Разом з тим для обох інтелектуальних практик притаманний історичний спосіб мислення, який переломлюється через призму соціологічної науки. Принцип історизму, закладений в основу соціологічної історіографії та історіографії соціології, дозволяє виявити, охарактеризувати та зіставити різні рівні еволюції досліджуваного соціального об'єкта, визначити основні історичні тенденції його розвитку. Цей принцип сприяє розгляду соціальної дійсності в розвитку, вивченню суспільних явищ у різноманітних зв'язках, виявленню загального й особливого на основі вивчення конкретних процесів у конкретних історичних умовах.

В. О. Колесник, К. В. Познанська

**ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ЛГБТ-СПІЛЬНОТ В УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ ТА СВІТІ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ
СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Колесник Вікторія Олександрівна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності «Соціологія» кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське);

Познанська Катерина Володимирівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат історичних наук, доцент.

На сьогодні питання толерантності до ЛГБТ-спільнот є надзвичайно актуальним. Останнім часом увага до цього все більше загострюється як на індивідуальному, суспільному, так і світовому рівні. У сучасних демократичних суспільствах толерантність до гомосексуальних, бісексуальних і трансгендерних людей є нормою публічної поведінки і вимогою закону. Однак, для сучасного українського суспільства характерний дефіцит інформації, і як наслідок - виникнення безлічі стереотипів.

У 2018 р. моніторинговою мережею Центру «Наш світ» було задокументовано 198 випадків дій на ґрунті гомофобії та трансфобії, дискримінації та інших порушень прав ЛГБТ. З них найбільше випадків було зафіксовано у Київській (77), Одеській (24) та Дніпропетровській (13) областях. Як і в попередні роки, найбільша кількість випадків (169) стосується дій на ґрунті гомофобії чи трансфобії. Про цьому, 67 з цих випадків можна охарактеризувати як злочини ненависті, 77 – як інциденти на ґрунті ненависті, 27 – прояви мови ворожнечі. Найпоширенішими стали такі види порушень, як образи, погрози, приниження людської гідності (108), фізичне насильство різних ступенів тяжкості (56), гомофобні написи / заклики, образливі висловлювання (27) [1].

У Декларації ЮНЕСКО про принципи толерантності (1995 р.) зазначаєть-

ся, що толерантність (часто перекладається як терпимість) це повага, прийняття і правильне розуміння багатой різноманітності культур нашого світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті й переконань. Це не тільки моральне зобов'язання, але й політична й юридична вимога [2].

Толерантність до ЛГБТ включає в себе як гендерну так і сексуально орієнтовану толерантність, а саме неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншої статі, відсутність ідей про перевагу одної статі над іншою та неупередженість стосовно осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією [3, с. 281].

Дискримінація щодо ЛГБТ-спільнот спостерігається у різних сферах суспільного життя. За вісім місяців 2018 р. було задокументовано 17 випадків, які свідчать про факти порушень щодо ЛГБТ з боку правоохоронних органів. У сфері зайнятості було зафіксовано 12 випадків порушень через ознаки СОГІ (сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності), у сфері освіти – 12, у медичній сфері – 4, у сфері споживання – 7, інше (ВСУ, сімейне право, органи влади тощо) – 26 випадків [1].

У численних публікаціях та наукових статтях відзначається, що гомосексуальні відносини як будь-які контакти між дорослими людьми, що відбуваються за взаємною згодою і без примусу, не повинні викликати агресію і осуд. Ніхто не має права чинити тиск на людину, якщо це стосується зміни її сексуальної орієнтації, як ніхто не має права дискримінувати людину, принижувати її гідність, зневажати її через сексуальну орієнтацію [4, с. 9].

При цьому результати міжнародних соціологічних досліджень свідчать, що 28,5 % вважають, що особи, які мають одностатеві зв'язки повинні постати перед кримінальною відповідальністю. Такі дані отримані у 2017 р. Міжнародною асоціацією геїв і лесбійок (ILGA) і аналітичною компанією RIWI при опитуванні понад 110 тисяч людей у 77 країн світу. Доречно буде відзначити, що серед цих 77 країн, в 25 країнах гомосексуальність криміналізована. На противагу 55 % згодні з тим, що рівні права та захист повинні застосовуватися до всіх, включаючи людей, яких романтично або сексуально приваблюють люди такої ж статі. Кожен четвертий респондент не згоден з таким станом речей, а кожен п'ятий ставиться нейтрально [5].

Що стосується ставлення до ЛГБТ у європейському просторі, то за даними «веселкового індексу» (Rainbow Index) 2018 р., Україна займає 36 місце (21 %) серед 49 країн Європи (табл. 1). Веселковий індекс базується на тому, як закони та політика кожної країни впливають на життя ЛГБТ і виставляється за шкалою від 0 % (грубі порушення прав людини, дискримінація) до 100 % (по-

вага до прав людини, повна рівність). Якщо порівняти з даними 2014 року, де Україна займала 45 місце з показником у 12 %, то можна побачити, що відсоток толерантності українців щодо ЛГБТ виріс майже на 10 % [6].

Таблиця 1 – Країни з найвищим «веселковим індексом», %

2014		2015		2016		2017		2018	
Країна	%	Країна	%	Країна	%	Країна	%	Країна	%
Велика Британія	82	Велика Британія	86	Мальта	88	Мальта	88	Мальта	91
Бельгія	78	Бельгія	83	Бельгія	82	Норвегія	78	Бельгія	79
Іспанія	73	Мальта	77	Велика Британія	81	Велика Британія	76	Норвегія	78
Нідерланди	70	Швеція	72	Данія	71	Бельгія	72	Велика Британія	74
Норвегія	68	Хорватія	71	Іспанія, Португалія	70	Франція	71	Фінляндія, Франція	73

Проаналізувавши дані таблиці 1, можна побачити, що Велика Британія, Бельгія та Мальта демонструють відносно сталий високий рівень толерантності до ЛГБТ, це можна пояснити більш високим рівнем розвитку цих країн. Разом з тим, такі країни як Монако, Росія, Азербайджан та Вірменія демонструють сталий низький рівень толерантності до ЛГБТ, що виявляється майже в повному неприйнятті (табл. 2). Це можна пояснити тим, що в цих країнах значний вплив на думку суспільства здійснюють традиції, релігія, недостатня обізнаність стосовно ЛГБТ спільнот і внаслідок цього безліч стереотипів.

Таблиця 2 – Країни з найнижчим «веселковим індексом», %

2014		2015		2016		2017		2018	
Країна	%	Країна	%	Країна	%	Країна	%	Країна	%
Україна	12	Монако	11	Білорусь, Україна	13	Монако	10	Росія	11
Монако	10	Україна	10	Монако	11	Туреччина	9	Монако	10
Вірменія	9	Вірменія	9	Туреччина	9	Вірменія	7	Туреччина	9
Азербайджан	7	Росія	8	Вірменія, Росія	7	Росія	6	Вірменія	7
Росія	6	Азербайджан	5	Азербайджан	5	Азербайджан	5	Азербайджан	5

Отже, можна зробити висновок, що в більшості країн світу, зокрема і в Україні, спостерігається недостатній рівень толерантності до ЛГБТ, в деяких

країнах гомосексуальні стосунки взагалі криміналізовані. Повага до сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності людини повинна бути невід'ємною складовою сучасного демократичного суспільства.

Список використаної літератури

1. Проміжний звіт про становище ЛГБТ в Україні у 2018 році. URL: www.gay.org.ua.
2. Декларація принципів толерантності. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
3. Галицький І. В. Типи толерантності в сучасному суспільстві / І. В. Галицький. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 280-289.
4. Социальная работа с людьми, практикующими однополые сексуальные отношения: Теория. Методики. Лучшие практики / сост. Л. Гейдар; под ред. М. Андрущенко. К.: Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине, 2009. 196 с.
5. ILGA, Minorities Report 2017: attitudes to sexual and gender minorities around the world, 2017. URL: ilga.org.
6. Rainbow Europe. URL: <https://rainbow-europe.org/>.

Н. Г. Комих

**ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ДЛЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА
(НА ПРИКЛАДІ М. ДНІПРО)**

Комих Наталія Григорівна – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Екологічні загрози є факторами ризику для життя і здоров'я людини та, як наслідок, дестабілізації соціальних структур і зв'язків.

Актуальність екологічної проблематики та рекомендації, щодо коеволюційного розвитку, знаходимо у доповідь Римського клубу 2017 р. «Come On! Капіталізм, короткозорість, населення та руйнування планети». Вчені ще раз нагадали людству про глобальні проблеми як нові, так і ті, які були, та є не вирішеними, і ще більше, на сьогодні, набирають обертів та значення для формування гармонійних стосунків між людиною та природою. Якщо 45 років головними загрозами та викликами були межі економічного та демографічного зростання цивілізації в умовах поступового зменшення не відновлюваних природних ресурсів, то сьогодні це:

- ✓ виродження капіталізму;
- ✓ наступ Антропоцена (епоха коли діяльність людини є визначальною для планети);
- ✓ надмірне споживання;
- ✓ тотальна урбанізація;
- ✓ диджиталізація;
- ✓ техноутопізм.

Вчені Римського клубу вбачають можливість вирішення та уникнення за-

гроз у докорінній зміні парадигми розвитку нашої цивілізації – переходом до «Нового просвітництва». Ідея «Нового просвітництва» у пошуку балансу, синергії. Баланс повинен бути встановлений в таких галузях:

- в стосунках між природою та людиною – стійкий розвиток, екологічна свідомість; між короткостроковою та довгостроковою перспективою;
- між швидкістю та стабільністю – зміни не повинні сприйматися в якості самоцінності;
- між індивідуальним та колективним – з визнання особистісної автономії необхідно враховувати загальне благо, а це означає, що держава повинна встановлювати правила для ринків, а не навпаки;
- між чоловіками та жінками – баланс не означає механічне зрівняння в реалізації можливостей, а пошук балансу в перерозподілу, типології функцій;
- між рівністю та справедливою нагородою – держава повинна забезпечувати механізми, що гарантують соціальну справедливість; стосунки між державою та релігією – основа яких секулярність, але релігія має позитивне значення [1].

В Україні склалась вкрай загрозлива екологічна ситуація. Внаслідок безвідповідального господарювання, нераціонального використання природних ресурсів, перенасичення водних і земельних ресурсів залишками та відходами хімічного, металургійного, гірничорудного і т.п. виробництва, особливо радіоактивними викидами Чорнобильської АЕС, Україна перетворилась в одну з екологічно найбрудніших країн європейського простору.

Сучасне місто – це простір проживання індивіда, його організація залежить від об'єктивних та суб'єктивних особливостей суспільного розвитку та форм соціальної комунікації в широкому розумінні. Екологічний стан міського середовища безпосередньо визначає якість життя і здоров'я людини.

На прикладі міста Дніпро, спробуємо визначити наскільки воно екологічне, придатне для безпечного проживання людей та вдало поєднує природне та штучне середовище існування людини.

Думки та обізнаність громади міста стосовно екологічних проблем, шляхів їх вирішення та, головне, їх власні екологічні практики, ми маємо можливість проаналізувати за результатами соціологічного дослідження, методом опитування (інтернет анкетування), проведеного кафедрою соціології ДНУ ім. О. Гончара в березні 2018 року. Цільова аудиторія дослідження - мешканці міста Дніпро віком від 18 років, які обрані за спеціальною процедурою.

Соціологічне дослідження показало, що екологічний стан довкілля є важливою складовою у формуванні комфортної зони проживання для мешканців в місті. Як з'ясувалось, за результатами дослідження екологічні проблеми дуже

важливі та значимі для – 66,5 % опитаних. Більшу стурбованість викликає тільки проблема зростання тарифів на комунальні послуги – 75 % респондентів. Подальший аналіз показав, що серед існуючих екологічних проблем у місті лідерами є: забруднення водоймів – 89 %; забруднення атмосферного повітря – 84 %; погіршення якості питної води – 80 %; стан сміттєзвалищ – 79 %.

Складається парадоксальна ситуація: містяни розуміють, що екологічний стан навколишнього середовища жахливий, але активіської позиції у діяльності по його покращенню не займають, натомість, всю відповідальність за ситуація, що склалась та важелі вирішення екологічних негараздів, покладають на міську владу та керівників промислових підприємств, природоохоронні установи, і тільки на останньому місці на особисту діяльність, мешканців міста та громадські організації.

У цілому, стан довкілля за оцінками опитаних, не сприяє формуванню комфортного міського середовища проживання. У ситуації, що склалась необхідно докласти суттєвих сумісних зусиль як з боку громади міста, та і місцевої влади для покращення екологічного ресурсу довкілля.

Список використаної літератури

1. Come on! Fresh ideas in difficult times. The new Report by the Club of Rome. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=p6hsuQL6M04>.

К. К. Кошелєва, В. В. Петренко, Г. П. Савош

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УРБАНІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кошелєва Катерина Костянтинівна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Придніпровської державної академії будівництва та архітектури (м. Дніпро);

Петренко Вікторія Вікторівна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Придніпровської державної академії будівництва та архітектури (м. Дніпро);

Савош Галина Петрівна – доцент кафедри філософії і політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук.

Сучасне суспільство характеризується активними соціокультурними трансформаціями, які сконцентровані в містах-центрах культурного, політичного, адміністративного, економічного життя. Характерними рисами сучасного етапу суспільного розвитку є швидке зростання міст і збільшення числа людей, що в них проживають. За прогнозами ООН, до 2050 р більш 85% населення Землі, в тому числі нашої країни, буде проживати і працювати в містах [3].

У міських поселеннях формується особливе середовище життя людини –

міське (урбанізоване) середовище. Крім природних міське середовище містить компоненти, штучно створені людиною – техносферу, яка включає в себе виробництво та його результати, міський архітектурний комплекс, транспорт і населення – найважливіший компонент міської урбосистеми; воно виступає як споживач продуктів діяльності виробництва, але в той же час і як носій різноманітних нематеріальних потреб. Соціальні інтереси людей включають широкий спектр потреб культурного, екологічного, етичного, національного, економічного і політичного характеру. Теперішній момент відзначено наростаючим розумінням того, що сучасна урбаністична теорія можлива тільки як міждисциплінарна теорія. У сучасних містах проходить процес формування нового соціокультурного простору, в рамках якого проявляється проблема в зниженні впливу людини на міське середовище. Сукупність усіх феноменів культури і існуючих культурних форм в культурології отримало назву культурного простору [4, с. 125].

Зростання міст призводить до зменшення впливу городянина на місто, в зв'язку з цим городянин перестає відчувати себе частиною міста, так як розривається зв'язок між ним і середовищем, в якому він живе. Тобто збільшується розрив між масштабом людини, що є константою, і масштабом міста, який постійно зростає.

Місто – це особливе життєве і культурне середовище, де створюються унікальні умови для особистісної самоідентифікації людини, яка є носієм культурної спадщини та ініціатором комунікаційно-культурних взаємин. На рівні мегаполісу соціокультурні комунікації виражені особливо інтенсивно, тому сучасні жителі знаходяться в центрі культурного життя, але піддаючись при цьому найбільш деструктивним впливам комунікаційного простору міста.

Осягнення міста його мешканцями стає все більш важким, людям доводиться постійно пристосовуватися до штучного середовища, що змінюється поза межами їх розуміння, «долати» її, замість того щоб отримувати задоволення від міського життя. «Бездушна байдужість» – особливе культурне пристосування, яким індивіди захищають себе. Міське оточення складається з «стимулів» – безлічі можливостей, вражень, зовнішностей, жестів, товарів, образів і звуків, які зливаються в строкатий і незбагнений хаос [1, с. 8].

Засіб самозахисту – тип особистості, якою суб'єкт стає, засвоївши соціальну логіку, що лежить за цим хаосом: зосередженість на своїх процесах і байдужість до соціальних процесів. Даний конфлікт призводить до збільшення впливу міських спільнот, в яких люди можуть відстоювати свої інтереси, і їх думки і потреби можуть бути почуті. Тому від сучасного городянина місту потрібен високий рівень відповідальності і прагнення до кооперації з іншими

людьми, тільки тоді городянин зможе формувати той простір, у якому живе. Слабкість громадських інститутів, відсутність міського співтовариства, по суті, унеможлиблюють саме існування міста, перетворюючи його в «урбанізоване поселення». Також на проблему формування соціокультурних взаємин у сучасному місті впливає гостро актуальна в даний час проблема маргінальних територій [1, с. 9].

«Проблема сучасного міста в нечисленності власне городян (тобто громадян міста) – на відміну від аморфної маси населення, слабо укоріненого в середовищі існування, ментально відчуженого від них, такого що ставиться до нього по-споживацьки. Історично чужинцями були торговці, ставлення яких до місцевих жителів було перш за все прагматично-інструментальним. Його близькість завжди тимчасова, без будь-яких гарантій на майбутнє. Ніякої «органічної солідарності»... Підсумок простий: сторонні – усі» [4, с. 145]. Всі перераховані вище проблеми доводять, як важливо для розвитку сучасного міського середовища є ресурс культурного потенціалу міста.

До початку ХХІ століття в світовому науковому співтоваристві утвердилася «концепція глобального суспільства», з точки зору якої всі люди Землі є громадянами єдиного глобального суспільства, що складається з безлічі локальних спільнот, що функціонують в різних країнах світу. Процес глобалізації поглинув сучасні міста, загостривши проблему ідентифікації сучасного міста, порушивши процес формування індивідуального образу міста. Місто повинно давати сконцентроване уявлення про культуру, традиції, історію, але сучасне місто поступово втрачає своє історичне призначення, свою родову пам'ять – припиняється спадкоємність досвіду [3]. А саме через місто, через його динаміку, форми, знаки і символи відбувається залучення суспільства до цивілізації в цілому. Міста історично створювалися з урахуванням територіальних особливостей, транспортно-географічного положення та наявності / відсутності природних ресурсів. Зараз всі межі стираються, і міста уніфікуються, втрачаючи свою індивідуальність, і разом з нею втрачається наступність досвіду ефективних у соціальному, екологічному та економічному аспектів життєдіяльності населення в його межах і поза ними.

За статистикою, в районах типової забудови спостерігається найвищий відсоток самогубств, нещасних випадків і кримінальних подій. Несприятливе візуальне середовище, коли людина змушена постійно перебувати серед будівель з перекрученими формами, призводить до виникнення і розвитку психічних захворювань, падіння моральності і процвітання низинних якостей людської природи [3].

Проблема архітектурної глобалізації в сучасному міському середовищі

стирає культурні відмінності між містами, народжуючи глобальний мегаполіс. Мегаполіс виступає як машина відтворення, яка відносно швидко відтворює все локальне, що виникає в певному місті, в усіх інших містах світу. Так, різні міста стають все більше і більше схожими один на одного, хоча при цьому жодне місто не є моделлю для всіх інших міст. Дана тенденція поширює антинаціональну і антикультурну парадигму в сучасних містах, знеособлюючи людей, їх житла, знищуючи патріотичні почуття людей до місця, де вони народилися, де вони живуть – в результаті позбавляють людину батьківщини. Тенденція в створенні нових морфотипів архітектурного простору сучасних міст виявляє проблему випадковості формоутворення сучасного міста. На перший план виходить функціональність використання території міста, а естетика сприйняття міського простору не є цінністю. Також при проектуванні об'єктів міського середовища автори в першу чергу орієнтуються на модні тенденції, демонстрацію можливостей сучасних будівельних технологій, а не на вплив об'єкта на цілісний простір міста. Архітектурний простір міста – дзеркало, що відображає пріоритетні цінності, історію, національну культуру, політику об'єктивний зміст того, що важливо в соціальному, економічному і політичному плані [2].

У результаті проведеного аналізу були виділені тенденції формування культурного простору сучасного міста такі, як: уніфікація, стандартизація сучасних міст; створення нових морфотипів архітектурного простору сучасних міст; формування нового соціокультурного простору в сучасному місті.

Список використаної літератури

1. Монастырская М.Е. Современные тенденции философского осмысления феномена глобализации в урбанистическом контексте. *Социология города*. 2016. № 2. С. 8-9.
2. Якишин С.В. Культурно-коммуникационное пространство современного города: идентификация личности: дисс. ... канд. филос. наук. Нижний Новгород: Нижегородский гос. арх.-строит. ун-т, 2015. 202 с.
3. Проект «Культура повседневности». Настоящее и будущее города. Опрос экспертов. URL: <https://snob.ru/selected/entry/104070> (дата обращения 10.09.2018).
4. Трубина Е.Г. Город в теории: опыты осмысливания пространства. М.: Новое литературное обозрение, 2011. 520 с.

В. В. Кривошеїн

**СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЗМІНА
ПАРАДИГМИ ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ**

Кривошеїн Віталій Володимирович – завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Соціальний ризик, який постійно продукується сучасним суспільством, його причини, закономірності перебігу, способи мінімізації – всі ці питання є одним з найбільш актуальних напрямків дослідження методами різних наук – соціології, соціальної психології, менеджменту, соціальної філософії тощо. І хоча в сучасному науковому дискурсі концепт «соціальний ризик» часто використовується як протиставлення техногенним і природним ризикам, проте, така позиція не охоплює весь спектр проявів різноманітних соціальних ризиків у сучасному суспільстві. За своїми наслідками будь-який ризик фактично є соціальним, незалежно від джерела його продукування. Наприклад, навіть різноманітні техногенні негаразди, по суті, є продовженням людського чинника, який «зкладається» в техніку вже на стадіях її проектування і виготовлення. Так само далеко не всі соціальні ризики продукуються соціальними суб'єктами, а фактично соціальні ризики можуть бути комбінованими за джерелами і наслідками / результатами.

У цілому ризик (від пізньюлат. *risicare* – обгинати виступ) тлумачиться як вірогідність несприятливих наслідків рішень, які ухвалюються в умовах невідомості, дефіциту ресурсів (часу, інформації тощо), що призводить до збитків (втрат), і вірогідності здійснення небажаних подій для учасників діяльності (в першу чергу, комерційної). Ризик передбачає можливість відхилення від припустимої мети; ймовірність отримання бажаного результату; відсутність упевненості в досягненні поставленої мети; можливість настання несприятливих наслідків; матеріальні, екологічні, морально-ідеологічні та ін. втрати; очікування небезпеки, невдачі внаслідок вибору альтернативи та її реалізації.

Концепт «соціальний ризик» сформувався в руслі творення теорії соціальної держави і визначається як вірогідність втрати людиною матеріальних засобів для задоволення її базових потреб, необхідних для збереження і відтворення повноцінного життя як члена суспільства. До таких базових потреб відносяться потреби в їжі, одязі, житлі, в медичній допомозі та соціальному обслуговуванні. У сфері соціального забезпечення зміст соціального ризику розкривається через можливість настання матеріальної незабезпеченості в результаті відсутності заробітку або трудового доходу з об'єктивних соціально значущих причин, зокрема, через втрату працездатності (професійні та загальні захворю-

вання, нещасні випадки, у т.ч. на виробництві) або відсутність попиту на працю (безробіття), а також у зв'язку з додатковими витратами на утримання дітей та інших членів сім'ї, які потребують допомоги, на задоволення потреб у медичних і соціальних послугах (див.: [3]).

Посилаючись на міжнародно-правову практику, О.Є. Мачульська виокремлює загальновизнані (традиційні) соціальні ризики, до яких відносяться хвороба, непрацездатність (усі її види), материнство (вагітність і пологи, а також догляд за малолітніми дітьми, догляд за хворими дітьми), сімейні витрати на утримання дітей (в т.ч. додаткові витрати на утримання, виховання та освіту дітей), безробіття, старість, смерть, вдовство. Окрему видову групу традиційних соціальних ризиків утворюють професійні ризики, які зумовлені негативними факторами виробництва – небезпечними, шкідливими, важкими умовами праці, які, у свою чергу, можуть спричинити трудове каліцтво, професійне захворювання. До групи нетрадиційних соціальних ризиків відносять нужду, бідність (яка безпосередньо пов'язана з таким соціальним стандартом, як прожитковий рівень, що включає їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту людини та її сім'ї), потребу у сторонньому догляді через самотність, сирітство, необхідність догляду та утримання непрацездатних членів сім'ї, жорстоке поводження в сім'ї тощо. Також до нетрадиційних соціальних ризиків доцільно відносити і ризики, спричинені певними державно-політичними подіями – воєнними діями, політичними репресіями, а також такі, що виникають унаслідок техногенних та екологічних катастроф [4, с. 12].

Крім вищезазначеного розуміння соціального ризику (вузьке значення), згідно з яким він визначається як імовірнісний значимий для суспільства збиток, що продукується соціальним життям, соціальний ризик також розглядається і як потенційна можливість отримання владою, суспільством і громадянами значимого збитку, джерелом якого виступають будь-яке середовище (природне, техногенне та соціальне) і будь-які сфери суспільного життя. Фактично соціальний ризик (широке значення) – це певна потенційна (можлива) небезпека, пов'язана з ухваленням / неухваленням рішення як реакція на відповідну соціальну дію.

Соціальні ризики в своєму історичному розвитку пройшли три етапи, в рамках яких сформувалися відповідні типи соціальних ризиків, що співіснують в сучасному світі. Так, К.В. Храмова виділяє традиційні, модернізаційні і демодернізаційні соціальні ризики (див.: [5]). Традиційні соціальні ризики пов'язані з можливістю втратити своє місце в соціальній ієрархії, позбутися підтримки з боку системи, стати маргіналом. Це рівень індивідуальних ризиків, які мають

локальний характер і часто зачіпають лише окремих індивідів. Модернізаційні соціальні ризики пов'язані з досягненнями сучасної цивілізації, наслідки яких вже не можуть контролюватися людьми, що перетворює ці досягнення у ризикогенний фактор. Це призводить до кризи ідентичності сучасної людини в зв'язку з релятивізацією норм і неузгодженістю «Я» індивідуального і «Я» соціального. Демодернізаційні соціальні ризики обумовлені процесом ретрадиціоналізації, що проявляється в тому, що формально збережені традиції поступово позбавляються свого початкового змісту і втрачають можливості виконання функцій значущих авторитетів, які диктують суворі і передбачувані правила поведінки.

Схожу позицію презентує М.С. Ковальова (див.: [2]), яка виділяє три типи і одночасно історичні види соціальних ризиків: природний, цивілізаційний і глобальний. До типологічних ознак відносяться взаємини людини з природою, взаємовідносини всередині соціуму, особливості застосування технічних засобів у діяльності людини і взаємодія суспільства і держави, держав між собою.

Природний ризик формується в період первісного хаосу людського існування, що характеризується відсутністю державності й атомізованою людиною. Тут можливі такі форми ризику, як непокоря сімейній, становій субординації, особисті психологічні властивості індивіда (конфліктність, авантюризм і т.п.), фізична слабкість, хворобливість тощо.

Цивілізаційний ризик є продуктом індустріальної цивілізації. У цей період змінилося ставлення до природи – поступово людина перейшла від становища залежності від природи і захисту від неї до ролі загарбника її багатств, в кінцевому рахунку, до ролі її приборкувача. У соціальному житті в ході модернізації відбулися кардинальні зміни: злам станового поділу, класове розшарування в епоху первинної індустріалізації по відношенню до засобів виробництва, а пізніше розшарування за рівнем доходу, освіти, роду занять, близькості до влади і вищих культурних цінностей; розвиток соціальних відносин (в прямому значенні цього поняття) між індивідами, індивідом і групою, індивідом і організацією, між організаціями і т.д. на основі моральних норм поведінки, соціальних інститутів, а також прийнятих у конкретному співтоваристві загальних правил, звичок, стилів (в одязі, мові, манерах). До ризику індивідуального додався ризик соціальний у вигляді масових форм протесту, світових війн, революцій. Індивідуалізація суб'єктів поведінки (на відміну від атомарного становища людини перед обличчям природного ризику) разом з твердженням культу людського розуму, який протистоїть Природі. Згодом це привело до появи таких форм соціально-політичного ризику, як тероризм і тоталітаризм, тобто в соціальній сфері процес модернізації, уніфікації, формалізації людських взає-

мин призвів до розширення області дії ризику та його поширення на людей, які жодного відношення до цього ризикованого заходу не мають.

Глобальний ризик є продуктом постіндустріального суспільства і є принципово новим типом соціального ризику. На це звертав увагу У. Бек, який стверджував, що суспільство ризику (тобто одна із версій постіндустріального суспільства) володіє такою рисою, як катастрофічність [1, с. 23]. Якщо для індустріального суспільства головним було виробництво і розподіл благ, цінностей, то для суспільства ризику головним стає відтворення і розподіл небезпек і ризиків. Тобто суспільство ризику – це система, яка відтворює ризики у всіх сферах життєдіяльності суспільства – економічній, політичній, духовній, соціальній. Виробництво ризиків набуває розширеної форми і передбачає крім фази виробництва ризику також і фази його поширення і споживання. Найбільш небезпечними в соціальному плані наслідками цього є те, що поглиблюються протиріччя між тими, хто виробляє ризики (найчастіше з метою отримання особистого прибутку), і тими, хто змушений їх споживати. Відповідно глобалізація суспільства призводить до глобалізації ризику. Рушійною силою цього нового світу стає «спільність страху», тим самим активізується питання про роль світової спільноти в регулюванні ризиків, які дедалі збільшуються.

Таким чином, соціальні ризики як продукт індустріального суспільства періоду первісного накопичення капіталу у сучасному (постіндустріальному) суспільстві зазнали серйозних змін, що потребує зміни парадигми їх оцінки та аналізу. Якщо на початковому етапі соціальні ризики були продуктовані виробництвом і розподілом благ, цінностей, то сьогодні вони продукуються виробництвом і розподілом небезпек (реально існуючих) і страхів (суб'єктивно існуючих), тобто соціальні ризики в суспільстві ризику самовідтворюються, причому це виробництво набуває розширеного характеру, тобто передбачає фази власно виробництва (відтворення), поширення і споживання ризиків.

Список використаної літератури

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Ковалева М.С. Эволюция понятия «риск». *Социологическое обозрение*. 2002. Т. 2, № 1. С. 18-26.
3. Кривошеїн В.В. Соціальні ризики урбанізованого суспільства. *Збірка матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку»* (м. Дніпро, 20 квітня 2018 р.). Дніпро: ЛізуновПрес, 2018. С. 27-33.
4. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития: [монография]. Москва: Городец, 2000. 141, [2] с.
5. Храмова К.В. Особенности социальных рисков постиндустриального общества. *В мире научных открытий*. 2011. № 4. С. 234-241.

С. В. Легеза

**ВЧИТУЮЧИ СЕНСИ: ЧИТАЦЬКА СПІЛЬНОТА ПОМІЖ
«СТВОРЕННЯМ» ТА «РЕДАГУВАННЯМ» (НА ПРИКЛАДІ СТІМПАНКУ
ЯК НАПРЯМКУ ЖАНРОВОЇ КУЛЬТУРИ)**

Легеза Сергій Валерійович – доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

Уявлення про те, що користувачі формульної культури не стільки «декодують», скільки «вчитують» додаткові сенси в первинні значення творів, які вони споживають – має цілком усталену традицію [5]. Втім, конкретні випадки, зосереджуючись на яких можна фіксувати певні закономірності подібних «ситуацій декодування», становлять чималий інтерес.

В якості прикладу пропоную бачення процесів навколо, так би мовити, національних «доместикацій» такого напрямку в жанровій літературі, як «стімпанк».

Стімпанк як напрямок у фантастиці з'явився наприкінці 80-х – на початку 90-х¹ (базовий текст в цьому випадку: «Різницева машина» В. Гібсона та Б. Стерлінга (1990) [2]. Як будь-який новий напрямок у жанровій літературі, стімпанк мав досить специфічні контексти виникнення. До таких можна віднести, наприклад: 1) *соціокультурні* – як реакція на згортання «зовнішніх» програм, якими у межах «золотої доби» науки (і фантастики) були космос; разом із кіберпанком виникнення стімпанку можна вважати реакцією на розвиток досліджень «внутрішньої» спрямованості – комп'ютерних, інформаційних тощо; 2) *політичний* фон часів появи стімпанку, яким став останній розпад імперій, кінець біполярного світу, який на той час підтримувався державницькими машинами.

Можна вказати й на тісний зв'язок стімпанку із напрямком альтернативної історії в фантастиці. Стімпанк став розмовою про «майбутнє, яке ми втратили», нарисом ретроспективних «можливих сучасностей», рефлексією над потенціалом вікторіанської епохи, розглянутої крізь призму нашого знання про перспективність досліджень, які в реальній історії виявилися невчасними (машина Беббіджа, дослідни Кюрі, естетика дирижаблів тощо).

Важливим виявився й вихід стімпанку за межі суто англосаксонського культурного горизонту, чи то – свого роду «націоналізація» стімпанку. Одночасно тут проявлялася й різниця між окремими національними проектами стімпанку. Головною проблемою ставало: як примирити імперську естетику (а по-

¹ Слово це – в доволі іронічному контексті – ввів письменник та журналіст Кевін Джетер, використовуючи його як протиположність «кіберпанку», який наприкінці 1970-х створював ландшафт фантастики; втім, батьки-засновники кіберпанку прийняли виклик і привласнили термін, вбудувавши його в естетичну та літературну традицію, яку вони створювали.

декуди й етику) з культурами, які від імперії потерпали. Неможливість сприйняття Імперії як «свого» – приводило до змінення стратегій роботи із стімпанком.

Наприклад, польські автори активно грали з ідеєю різкого технічного прогресу як умови для альтернативної історії національної визвольної боротьби. Але навіть у цьому випадку більш переконливими виявлялися сюжети, в яких «польськість» була присутня не як національний, а лише як персональний проект. Образ геніального польського винахідника в іншокультурному середовищі виявлявся куди менш проблемним, ніж переконлива картина звільнення Польщі у «вік Імперій». Найбільш яскраво, наприклад, це представлено у стімпанкових романах такого автора як К. Піскорський [1].

Нечисленні українські варіації на тему стімпанкових сюжетів дозволяють говорити про беззаперечний плюс розвитку цього напрямку в жанровій культурі: це глибока праця із історичним матеріалом. У свою чергу, це стає інструментом для рефлексії над сучасним станом суспільства (наприклад, закладає фундамент для створення прийнятної героїзації минулого). Другий беззаперечний плюс: використання впізнавальних історичних персонажів (Нечуй-Левицький, Куліш, Грушевський, Вернадський тощо) [6]. У цьому випадку «національне» закріплюється через його персоніфікацію.

Можливість більш класичної гри (де стімпанк є втіленням Імперії) показують російські автори (на фоні загальної ідеологізації простору жанрової культури в сучасній Росії взагалі). До того ж, російські автори, що працюють із цим напрямком, показують майже повну відсутність рефлексії над визвольними рухами на території Російської імперії (польського, українського... будь якого). Також, для російського стімпанку є характерним перетин не стільки з альтернативною історією (пошук точок біфуркації та аналітика «дивних минулих»), а з т.зв. «попаданцями» (чи то – історіями про наших сучасників, які, опинившись у минулому, роблять все для геополітичного виграшу російської державності). У цьому випадку технічні зміни в світі творів стімпанку пов'язані не з іншою траєкторією розвитку, а з «персональним волюнтаризмом» нашого сучасника, який переміщується в минуле.

Також для російського сегменту стімпанку характерною є велика кількість творів, які могли б бути ознакою «нової зачарованості світу» [4]: мова про додавання до стімпанкового стафажу магічного елементу, або ж про перенесення антуражу «стімпанку» у іншу (неземну) реальність. Яскравим прикладом є цикл романів В. Панова «Герметікон» [3]. При цьому, зауважимо, що такі твори – завжди мають підкреслений політичний підтекст; вони просякнуті посиленнями на «актуальну реальність».

Тим більш цікавими є реакції на такі сюжети пересічного читача (мова йде саме про нього, а не про критичний дискурс, який розвивається по трохи іншим векторам).

Тут можна помітити, що розмова в читача часто йде не про ідеологію, а про стафаж – зовнішні характеристики світу (або світу механізмів) виявляються самодостатніми (це, наприклад, добре видно при обговоренні в мережових спільнотах романів І. Селіври).

По-друге, для читача стають беззаперечно важливими можливості побудови ним, читачем, системи відсилок на традицію (у формулюванні «це схоже на...»). Це може ставати основою як критики («все вкрав у...»), так і позитивного сприйняття («наш рідний Вандермеєр/Мьєвіль/Блейлок»).

Говорячи про російськомовного читача, звертає на себе увагу майже повна відсутність рефлексій над «імперськістю» творів (чи то – позитивні оцінки не корелюють із проговоренням, здавалося б, базових для читача речей: «це добре, бо в цій книзі ми сильна держава»). Одночасно, можна відмітити чітку фіксацію читачами навіть натяків на «антиросійськість» позиції автора (більш того, досить часто йдеться про вчитування цього, як це було, наприклад, в читацькому сприйнятті «Інших пісень» Я. Дукая російськими читачами).

Нарешті, в-четвертих, звертає на себе увагу й майже повна відсутність в полі зору читачів рефлексій над іншими (чи то поза російськими) імперськими проектами. Вони не присутні не лише в авторів – вони відсутні в читацькому сприйнятті (за виключенням, можливо, Британії).

Таким чином, читацьке сприйняття в не меншій мірі, ніж авторські інтенції, залежні від соціокультурного контексту – тільки не виробництва, але споживання культурного продукту.

Список використаної літератури

1. Piskorski K. Czterdzieści i cztery. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2016. 548 s.
2. Гибсон У., Стерлинг Б. Машина различий. Екатеринбург: У-Фактория, 2002. 588, [2] с.
3. Панов В. Последний адмирал Заграты. Москва: Эксмо, 2011. 274 с.
4. Постмодерн: новая магическая эпоха: сб. ст. / ред. Л. Г. Ионин. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2002. 247 с.
5. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста. СПб: Симпозиум, 2005. 502 с.
6. Яценко П. Нечуй. Немов. Небач. К.: Піраміда, 2018. 148 с.

М. А. Лепський

КІНЕСТЕЗІЯ МІСТА. МІСТО ЯК ШЛЯХ ТА МАРШРУТ

Лепський Максим Анатолійович – декан факультету соціології та управління Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

Динамічність людей, організація транспортних шляхів вимагає дослідження специфіки перцепції відповідно до домінації кінестетичного сприйняття людей, практик їх соціальних взаємодій у фреймах кінестезії.

У кінестетиці міста одним з напрямів дослідження можуть бути соціальні практики пересування та рухів людини/людей (у різному масштабі потоків), сприйняття та усвідомлення динаміки у місті як просторі, інфраструктурі, середовищі та сфері.

Місто як простір має свою точку відліку – «дім» та простір «навколо дому». У «домі» первісно визначаються смисли руху людини та організації системи рухів у зручності або ні – рутинних операціях повсякденності. У дослідженні якості життя зручність та ергономічність стають ключовими критеріями, часто-густо, у порівнянні з Іншими (незнайомими, випадковими, попутниками або сусідами) та рівнем розвитку повсякденності епохи. «Дім» виступає просторовим центром людини у місті, і це питання не тільки і не стільки відносин центр-периферія, скільки в обсязі смислу, цінностей повсякденного, власне, особистісне або сімейно організованого фізичного та соціального простору та бюджету часу та вільно автономно зроблених рішень. Тому першим шаром простору кінестетики є дім. При цьому, при масовій забудові, це вже квартири у будинку. Власне будівництво будинків має можливості та обмеження як природного походження (грунт для фундаменту, питання підтоплення, знаходження у низинах або на височинах, обмеження іншими факторами, ландшафту та погодних умов та клімату), так і соціального, у тому числі споживацького та ідеологічного, характеру. Так, наприклад, у Радянському Союзі у партноменклатури та для керівників було обмеження, будівництво будинків не більше 2 поверхів. Основною ідеєю було гасло «Мир хатинам, війна палацам». Це положення походило з ідей боротьби з міщанством та розкішню. У м. Запоріжжі при будівництві архітектури модерну «перших п'ятирічок», навіть не передбачалися кухні, оскільки у новому суспільстві, на думку авторів, «всі будуть естетично приймати їжу у ресторані, а жінки будуть позбавлені нерівності у побуті при її готуванні».

Одночасно соціальна організація міської кінестезії була пов'язана з *ритуалізацією архітектури та руху в ній та біля неї*, тому що величезні будівлі визначали масштаб їх володарів, а простір та дистанція визначали стратегічну та

іміджеві глибину з контролем безпеки у першому, та ідентифікації своїх через ритуальну поведінку у другому випадку. Так, палацова культура використовувала дистанцію руху з допомогою кінного транспорту як достатньо коштовного транспортного медіатора руху, соціального фільтра енергетичних, фінансових та часових витрат.

Відмінності були у використанні ефективного транспорту у деяких містах з використанням системи водного транспорту та каналів. Напрямок кінестезії формувався як відносини людина – тварина у гужовому транспорті та людина – техніка при вдосконаленні технічних транспортних систем.

Необхідно відзначити, що *в русі у місті (у публічному просторі) приватна сфера простору звужується до особистого простору або до простору транспорту*, якщо останній не є громадським. Приватний простір в кінестезії міста визначає власний вибір як фізичного, соціальних та, навіть, соціокультурних рухів, дій, практик. При цьому дім є точкою відліку у осіlosti (у нашому випадку у містах) або точкою організації культури у кочівників (юрт, палаток, таборів, бівуаків або квартирування).

Специфіка загроз, ризику та безпеки обумовлює особливості кінестетичної організації динаміки у місті та динамічного простору доріг, шляхів сполучення, маршрутів, вулиць та таке інше. При цьому у функціоналах доріг переважає інфраструктурна зв'язаність, вулиць, проспектів, бульварів перевулків комунікативна, а часто-густо домінуючою функцією стає безпека. Так, починаючи з давньогрецьких міст вузькі вулиці дозволяли краще організовувати оборону, оскільки камінь, черепиця та таке інше, які можуть кинути з даху жінки та діти, стають зброєю ураження. Процес розвитку дальності ураження зброєю розширював і глибину захисту адміністративних центрів. Саме адміністративні центри визначили інфраструктурний простір руху та його презентаційні функції. Так, наприклад, біля палаців або ратуші знаходиться площа для проведення ритуально-владних подій. Адміністративні будівлі мали безпосередню або опосередковану соціальну протяжність та висота поверху визначала спостерігання та аудіальний або візуальний контакт виступів володарів або керівників, пізніше символічну велич зі своїм ритмом та відповідною символікою влади та ритуального процесу. Ратуша, як правило, висока будівля з великою дальністю горизонту, огляду та збільшеною вертикальною кінестезією внутрішнього простору. Військові казарми та центри визначалися динамікою організації оборони, як окраїн, так і центра, відстані від адміністративних центрів та можливостей їх захисту.

Простори ринків, обміну, портів, церков, лікарень, а також їх часові режими роботи визначили не тільки інфраструктурну зв'язаність маршрутів, а й

їх режими функціонування (щільність та дискретність потоків руху людей у часі). У Новий час географічним центром відліку відстані між містами стають їх Головні поштамти. З цієї точки відліку визначалася відстань та відрізки шляхів сполучень. Пізніше у індустріальну епоху додалася проблема масового руху людей зі «спальних районів» у міста масової праці (ділові центри, заводи, фабрики, установи). Починаючи з 1960-х років активно досліджується процес дженітрифікації як зміна соціально стратифікаційного простору у містах проживання у переході з територій занепаду за допомогою середнього та багатих класів у перспективний простір розвитку міста.

Нові мешканці, будь то молоді родини із середнім рівнем доходу або недавні іммігранти, вливають додаткові сили в будь-яке сусідство, так само, як постійний приплив нових людей, нових ідей і нового підприємництва завжди важливий для процвітання великого міста. Без постійного притоку свіжої крові і нових підприємств будь-яка спільнота приречена на застій. За таким притоком неодмінно настає економічне зростання, що створює сприятливий клімат для всього місцевого бізнесу [1, с. 88].

Наступним шаром міста як шляху ставали аудіальна та візуальна *естетика оформлення шляхів рухів, кінестезія доповнювалася* культурою звуків, форм, освітлення та кольору. Разом з тим соціальні відносини забарвлювалися фреймами, паттернами та образами руху у місті. Рух мав свою соціально прийнятну культуру соціокультурної поведінки, інституційними правилами та цілепокладанням діяльності акторів кінестетичного впорядкування простору та часу міста.

Соціальний простір та час міста визначав циклічність, сезонність та соціокультурну динаміку мешканців зі своїми горизонтальними та вертикальними динаміками, які часто визначали районування міста та рух у визначенні мешкання – дому, зсуву точки відліку (її облаштування, як горизонтального вдосконалення повсякденного життя, статусно-рольового просторування престижності – висхідного або низхідного).

Список використаної літератури

1. Грац Р. Город в Америке: жители власти. 2-е изд. М.: «Общество развития родной культуры», 2008. 417 с.

В. В. Любчук

**СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ ПОКОЛІНЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ
ПОКОЛІНЬ ХОУВА Н. ТА ШТРАУСА В.**

Любчук Валентина Василівна – старший викладач кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк), кандидат соціологічних наук.

Аналіз поколінь є важливим для розуміння особливостей соціальної структури сучасного суспільства, а також тих соціальних процесів, що відбуваються у сфері взаємодії поколінь.

Категорія «покоління» є однією із вагомих у соціології, але особливо інтерес до неї зріс останнім часом. На нашу думку, це зумовлено рядом факторів: від соціально-демографічних процесів, таких як, низький рівень народжуваності, стрімке зростання постаріння населення, міграційні потоки та високий рівень смертності до проблем взаємодії поколінь, попередження та вирішення міжпоколінних конфліктів.

Ряд вчених зосереджують свою увагу на визначенні поняття «покоління» та з'ясуванні механізмів формування та розвитку поколінь – Пашинський В.М. [1], Онищенко А.С. [2], Бойко В.А. [3], а інші намагаються розкрити потенціал поколінь через їхню класифікацію – Шалигіна Н.В. [4], Радаєв В.В. [5], Ожиганова Є.М. [6], Асташова Ю.В. [7] тощо.

Метою нашого дослідження є з'ясування соціокультурних відмінностей поколінь, звертаючись до теорії Хоува Н. та Штрауса В.

Перш за все зазначимо, що поняття «покоління» є міждисциплінарним, тому кожна наука вкладає в нього свій зміст. Нам найбільше імponує визначення «покоління» дане російським дослідником М. Б. Глотовим: «Покоління – це об'єктивно сформована соціально-демографічна та культурно-історична спільність людей, об'єднаних кордонами віку і загальними умовами формування та функціонування в конкретно-історичний період часу. Поколінню притаманні типові антропогенні, соціально-психологічні, ідейно-моральні та етнокультурні характеристики, подібні духовні цінності, соціальний досвід та стиль життя» [8, с. 42]. У цій дефініції досить чітко окреслена сукупність людей, яку можемо визначити як покоління, зазначено умови, за яких ці люди можуть бути поколінням і підкреслено також певні характеристики, які притаманні поколінню. Все це нашою виходить на необхідність поділу суспільства на покоління, їхній аналіз для оптимального розвитку як самого суспільства, так і окремих його структур.

У 1991 році була створена теорія поколінь, яку запропонували дослідники Хоув Н. та Штраус В. Одиницею аналізу вони визначили соціальне покоління, для цього взяли проміжок у двадцять років, а об'єктом дослідження виступило

американське суспільство ХХ ст. Дослідники виокремили чотири архетипи: «ідеалісти», «реагуючі», «громадянські» та «пристосуванці», пізніше автори змінили термінологію і назвали покоління «пророків», «кочівників», «героїв» та «художників» [6; 9]. Згідно даних архетипів американське суспільство, на думку вчених, можливо поділити на декілька поколінь: «мовчазне покоління» (роки народження 1923-1943), «бєбі-бумери» (роки народження 1943-1963), покоління Х або Невідоме покоління (роки народження 1963-1983), покоління Y або «мільєніуми» (роки народження 1983-2003) та покоління Z (роки народження 2003-2023), останнє саме зараз формується.

У цілому Хоув Н. та Штраус В. відмітили, що важливим об'єднуючим фактором покоління є вік його учасників, але цей фактор не варто абсолютизувати, оскільки значно вагомішим для об'єднання є цінності людей. Саме вони є пріоритетними в наш час. Тому кожне покоління має спільні цінності, соціальне, культурне середовище, формується під впливом суспільних, політичних, економічних, технологічних подій – на рівні суспільства, а також важливим чинником виступає процес соціалізації, тобто засвоєння таких цінностей як на рівні суспільства (завдяки передачі знань, умінь тощо від одного покоління до іншого), так і на рівні окремої сім'ї та особистості, з яких, в кінцевому рахунку, формується кожне наступне покоління.

Цінність такої класифікації є безумовною і її здобутки досить вдало застосовують у різних сферах людської життєдіяльності, наприклад у сфері маркетингу [7]. Водночас, на нашу думку, є потреба у обґрунтуванні виокремлення класифікації поколінь і врахування деяких соціально-культурних відмінностей у формуванні поколінь. Зокрема мова йде про те, що сучасне суспільство розвивається нерівномірно у різних країнах, економічні, політичні, технологічні та інші процеси впливають на розвиток її громадян та формування у них своєї ціннісної системи, власних пріоритетів; важливу роль тут відіграють і релігійний, національний та етнічний фактори. Тому класифікація Хоува Н. та Штрауса В. найкраще підкреслює зміну цінностей саме в американському суспільстві та може слугувати своєрідною моделлю для побудови такої класифікації у інших країнах, які суттєво відрізняються від США за різними параметрами. Наприклад, російський дослідник Радаєв В.В. пропонує таку класифікацію російських поколінь: мобілізаційне покоління (роки народження 1938 р. і раніше), покоління відлиги (роки народження 1939-1946), покоління застою (роки народження 1947-1967), реформоване покоління (роки народження 1968-1981), покоління мільєніалів (роки народження 1982-2000) та покоління Z (роки народження 2001 г. і пізніше) [5, с. 18].

Таким чином, об'єднуючим фактором для усіх поколінь є цінності, при-

таманні саме цьому поколінню, спільне соціальне, культурне середовище, рівень розвитку суспільства. Особливо важливо при виокремленні поколінь, їхній класифікації враховувати історичний період, рівень розвитку того чи іншого суспільства та ментальність як стійкий спосіб специфічного світосприйняття.

Список використаної літератури

1. Пашинский В.М. Социология знания о механизме формирования поколений. *Социологический журнал*. 2013. № 1. С. 47-62.
2. Онищенко А.С. Покоління як соціологічна категорія. *Наукові праці. Соціологія*. 2014. Вип. 222. Т. 234. С. 60-63.
3. Бойко В.А. Феномен покоління: особливості соціологічної концептуалізації. *Грані*. 2014. № 12 (116). С. 158-162.
4. Шалыгина Н.В. Игреки и центениалы: новая ментальность российской молодежи. *Власть*. 2017. № 1. С. 164-167.
5. Радаев В.В. Миллениалы на фоне предшествующих поколений: эмпирический анализ. *Социологические исследования*. 2018. № 3. С. 15-33.
6. Ожиганова Е.М. Теория поколений Н. Хоува и В. Штрауса. Возможности практического применения. *Бизнес-образование в экономике знаний*. 2015. № 1. С. 94-97.
7. Асташова Ю.В. Теория поколений в маркетинге. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Экономика и менеджмент*. 2014. Т. 8, № 1. С. 108-114.
8. Глотов М. Б. Поколение как категория социологии. *Социологические исследования*. 2004. № 10. С. 42-48.
9. Strauss, W., Howe, N. The Fourth Turning: An American Prophecy – What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny. N.Y.: Broadway Books, 1997. URL: <http://pix.cs.olemiss.edu/econ/fourthTurning.pdf>.

І. І. Мачуліна

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО САМООСВІТИ

Мачуліна Ірина Іванівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

Мінливість технологій, видів і засобів виробництва, професійної діяльності, службових функцій, зріст потоків інформації і необхідність з ними працювати, інтенсивний розвиток духовної сфери життя, розширення творчого змісту праці, швидке старіння «освітнього капіталу» висувають принципово нові вимоги до кваліфікації працівника, його моральної зрілості загальнокультурного і інтелектуального рівнів. Все більшої ваги набувають такі якості, як адаптивність до непередбачуваних соціально-політичних обставин, креативність і здатність до нестандартних вирішень завдань, наявність знань, умінь і мотивів, які дозволяють фахівцям залучатися до різних видів професійної діяльності, досягати максимального ефекту, готовність до постійного самовдосконалення. Реалізація даних цілей неможлива без інтенсифікації певного компоненту освітнього процесу, а саме, активізації самоосвітньої, самостійної роботи студентів.

Найбільш чуттєвою рисою сучасного підходу до вирішення актуальних проблем підвищення якості вищої освіти є формування у студентів повноцінної навчально-пізнавальної діяльності як безкомпромісної самоцінності: студент перш за все повинен навчитися вчитися самостійно, як безпосередній учасник засвоєних знань.

Самоосвіта є невід'ємною складовою освіти: не може існувати самоосвіти без освіти і навпаки. Самоосвіта – це вільний та найбільш складний вид освітньої діяльності, оскільки він пов'язаний із процедурами саморефлексії, самооцінки, самоідентифікації особистості та виробленням вмінь і навиків самостійно винаходити актуальні знання та трансформувати їх у практичну діяльність.

Отже, однією з пріоритетних форм навчання є самоосвіта, головним показником якої є самостійність. Самостійна робота студентів – один з найбільш складних моментів організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. У порівнянні з аудиторними формами роботи студентів самостійна робота виявляється найменш керованою. Разом з тим самостійна робота є однією з найбільш ефективних форм навчальної діяльності. Самостійна робота – це діяльність особистості, а будь-яка діяльність має певну структуру. Серед структурних компонентів самостійної роботи можна виокремити наступні: мотив діяльності, мета та способи досягнення. Мотив є джерелом діяльності й виконує функцію спонукання. Мотив зазвичай реалізується шляхом досягнення певної мети. Мета – це уявлення про певний результат, котрий повинен бути отриманий. Мета, виконує функцію спрямованості діяльності та реалізовується у процесі здійснення способів діяльності. Способи – це конкретні прийоми й операції, котрими досягається мета. Охарактеризувати способи означає описати як саме, крок за кроком здійснюється діяльність в напрямку досягнення мети [1, с. 210-211]. Самоосвіта як провідний компонент навчання студентів виступає суттєвою складовою процесу самовдосконалення фахівця, його особистісного і професійного зростання. Без належної уваги до самоосвіти як одного з основних елементів процесу навчання у вищій школі, у наш час неможливо підготувати висококваліфікованих спеціалістів. Сучасні вчені зазначають, що основний резерв підвищення ефективності процесу навчання та якості підготовки студентів слід шукати в раціональній організації навчального процесу. Дослідники наголошують, що завдання формування в суб'єктів навчання готовності до безперервної самоосвіти вимагає включення самоосвіти в навчальний процес як об'єктивного необхідного заняття. Це не нав'язування додаткової, позапрограмної роботи, а зміна характеру навчальної роботи [2, с. 79-85].

Отже, самоосвіта студентів є основним засобом засвоєння ними навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Слід почина-

ти з пошуків шляхів активізації самостійної пізнавальної діяльності як умови безперервності й ефективності освіти студента.

Головними вміннями для реалізації самоосвітньої діяльності студентів повинні бути:

- ✓ цілепокладання (орієнтація, визначення мети діяльності);
- ✓ раціональне планування та організація самостійної пізнавальної діяльності (проектування власних дій, регламентація часу, вибір форм, прийомів, джерел самоосвіти, створення оптимально сприятливих умов для самоосвіти та організації робочого місця);
- ✓ інформаційно-пошукові вміння (пошук, відбір необхідної інформації, її використання для отримання нових знань);
- ✓ навчально-інформаційні вміння;
- ✓ творчі вміння на базі раціонального використання інформаційно-комунікаційних технологій (перетворення інформації на спосіб діяльності);
- ✓ вміння самоаналізу та самооцінки;
- ✓ вміння самоконтролю та саморегуляції;
- ✓ рефлексивні вміння (самозвітування щодо результативності роботи, розробка нових завдань для наступного циклу самоосвіти, визначення напрямів удосконалення власної самоосвітньої діяльності) [3, с. 67-72].

Отже, на сучасному етапі розвитку освіти в Україні самоосвітня діяльність студентів відіграє провідну роль у процесі формування конкурентоспроможної особистості. Головним показником ефективної та успішної навчальної діяльності у закладах освіти, є сформоване вміння до самостійної роботи, яке в подальшому трансформується у готовність до самовдосконалення в професійній сфері.

Список використаної літератури

1. Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций: монография / под общ. ред. В.И. Астаховой. Харьков: Изд-во НУА, 2010. 408 с.
2. Ковалева А. И. Кризис системы образования. *Социологическое исследование*. 1994. № 3. С. 79-85.
3. Кисельова О.Б. Самоосвіта як невід'ємна складова підготовки вчителя до професійної діяльності в умовах профільного навчання. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Суми: Видавництво СумДПУ, 2009. № 1. С. 65-72.

Н. К. Міхно

ІСТОРИЧНИЙ БАЗИС ЯК КРИТЕРІЙ ЗМІНИ ТОПОНІМІВ У МІСТІ ДНІПРО

Міхно Надія Костянтинівна – докторант кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат соціологічних наук.

Сучасне місто виступає вже давно не лише специфічно організованим простором, але й представляє собою складний соціальний організм, який об'єднує різноманітні соціальні спільноти, які мають власні життєві стратегії, повсякденні практики, політичні позиції. Для дослідників, які працюють у векторі вивчення міської проблематики відкрите широке предметне поле для наукової аналітики. В останні декілька років спостерігається активізація соціологічних досліджень специфіки змін в топономічному просторі міст, що обумовлено актуальною соціально-політичною та культурною ситуацією в країні.

Концепція топонімічної реформи передбачала реалізацію трирівневого підходу до перейменувань: загальнонаціонального, регіонального та місцевого (міського). Водночас реформа мала показати і безперервність українського історичного процесу, і соборність українських земель. Звичайно, концепція розкривала і проблему урбогенезису Дніпропетровська як українського міського центру, який був заснований ще у до модерні часи [1].

З метою виявлення символічного контенту процесу зміни топонімів у місті, було проведено змістовний аналіз запропонованих нових назв об'єктів архітектурного ландшафту в місті Дніпро. Джерелом вихідної інформації є офіційні документи, які містять рішення міської ради з урахуванням вимог, встановлених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», відповідно до пропозицій міської комісії щодо найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд на території міста Дніпра.

Загалом аналіз показав, що нові топоніми можна об'єднати за певними критеріями у декілька змістовних груп. Було виділено п'ять основних критерії, які покладені в основу до відбору нового топоніму – історичний базис, культурно-науковий базис, нейтральний базис, географічний базис, актуальний соціально-політичний базис. Пропонуємо звернутися до більш детального розгляду першої групи топонімів. В свою чергу в межах історичного критерію для обрання нової назви виділяються п'ять змістовних підкатегорій:

– історичні постаті загальноукраїнського масштабу – *вул. Нестора Махна, пр. Пилипа Орлика, вул. Михайла Грушевського, вул. Володимира Мономаха,*

пр. Петра Калнишевського, пр. Богдана Хмельницького, вул. Княгині Ольги, проспект/вул. Святослава Хороброго, вул. Симона Петлюри, вул. Романа Шухевича, вул. Павла Полуботка, вул. Івана Гонти, вул. Павла Бута, вул. Романа Мстиславовича, вул. Данила Галицького, вул. Данила Апостола та ін.

– історичні постаті, події (міжнародні) – *вул. Джузеппе Гарібальді, вул. Празької весни, вул. Магдебурзького права та ін.*

– історичні постаті, що мають відношення до історії міста (локальні) – *вул. Любарського, вул. Марії Лисиченко, вул. Івана Труби, вул. Євгена Вирового, вул. Олександри Риндовської, вул. Леоніда Стромцова, просп. Олександра Поля, вул. Єлагінська, вул. Василя Хитя, вул. Балінська, вул. Андрія Фабра та ін.*

– історичні події, терміни, об'єднання, спілки – *вул. Сарматська, вул. Братства тарасівців, вул. Просвітянська, вул. Січових стрільців, провулок/вулиця Героїв Крут, площа Половицька, провулок Лоцманів Казанців, провулок Івана Купала, вул. Кобзарська та ін.*

– ретроспекція (повернення історичної назви) – *просп. Мануйлівський, парк Кирилівка, Крутогірний узвіз, вул. Полігонна та ін.*

Аналізуючи комплексно першу групу топонімів, варто відмітити, що найбільш численними є номінації об'єктів міського простору на честь історичних постатей загальноукраїнського масштабу та персоналій, що пов'язані із історією розвитку міста зокрема.

Серед історичних фігур представлені діячі різних історичних періодів української державності – від Київської Русі до представників ХХ століття. Поряд із персоналіями, що вже тривалий час асоціюються з історією розвитку українського суспільства, з'являються персони чиї здобутки в період існування радянської держави та домінування комуністичної ідеології перебували під цензурою, в основному це історичні фігури, які пов'язані із діяльністю УПА – *Роман Шухевич, Євген Коновалець* та ін., що свідчить про активні процеси роботи з (де)конструюванням історичної пам'яті, які відбуваються в сучасному українському суспільстві.

Список використаної літератури

1. Світленко С.І. Топономічна реформа в місті Дніпропетровськ 2015-2016 рр.: досвід проведення та результат. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. 2016. Вип. 14. С. 95-108.

В. В. Ніколенко

**ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК МАСОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО**

Ніколенко Вадим Вікторович – професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор соціологічних наук, доцент.

У всьому світі М.С. Грушевського по праву сприймають як видатного державного діяча, історіографа, соціолога, етнолога, літературознавця, фольклориста, публіциста, педагога-просвітника, одного з організаторів і засновників Центральної Ради, навіть інколи називають українським Вашингтоном або всеукраїнським Геродотом. Прикметно, що з огляду на велике прагнення до навчання, обдарованість, вагомий внесок у розвиток науки та процеси державотворення М.С. Грушевський відомий як славетний випускник Університету Св. Володимира у Києві (нині Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка), де у 1890 р. він закінчив історико-філологічний факультет. М.С. Грушевський виявляв неабиякі здібності до навчання, тож не дивно, що вже на початку 90-х рр. ним була розпочата величезна наукова робота, до якої активно долучалась студентська молодь.

Загалом цілком природно, що невтомна праця вченого на педагогічній і науковій ниві залишила нам грандіозну спадщину, яка налічує близько двох тисяч робіт. З-поміж основних варто виокремити такі: «Нариси історії українського народу», «Ілюстрована історія України», «На переломі», «На порозі нової України» (яку сам називав «політичним заповітом»), «Українська самостійність і її історична необхідність», «Вільна Україна», «Початки громадянства (генетична соціологія)», «Про українську мову та українську справу», «Наша школа», «Історія української літератури», «Хто такі Українці і чого вони хочуть» і т. ін. Науковий доробок М.С. Грушевського – це справжня скарбниця з українознавства.

Важливими ідеями М.С. Грушевського, які впливали на його громадсько-політичну позицію, були ідеї примату народу, національної злагоди, поваги до людської гідності, побудови демократичного суспільства, єдності українських земель, суверенітету і незалежності Української держави. Важливо відзначити, що М.С. Грушевський протягом національно-визвольної революції початку ХХ ст. стояв у витоків проголошення незалежної Української держави, ототожнюючи її із сучасною правовою європейською країною, де має місце увага до прав і свобод як пересічного громадянина, так і національних меншин [1, с. 87].

Слід зауважити, що М.С. Грушевського відзначають як відомого й талановитого педагога-просвітника. У 1903 р. він читав лекції з української історії в

Парижі (на той час провідний осередок не лише європейської, але й світової соціологічної думки). Як лектор, учений і громадсько-політичний діяч відвідував Лондон, Берлін, Лейпциг, Прагу й інші розвинуті міста Європейського континенту. У період 1919-1924 рр. через турбулентні соціально-політичні процеси змушений був емігрувати, у результаті чого продовжив свою професійну та педагогічну діяльність уже за кордоном. Так, у Відні він заснував Український соціологічний інститут (8 жовтня, 1919), де серед інших запрошених, які займалися дослідницькою, культурно-просвітницькою, видавничою та лекторською діяльністю, працював і його колега – В. Липинський. До головних цілей інституту належало поширення інформації світовою спільнотою (зокрема, серед американців і європейців) про українців, вітчизняну літературу, соціальні рухи в Україні, а також розробка ідей щодо інтеграції, консолідації українського суспільства, популяризації соціологічної науки загалом. Подекуди сам М.С. Грушевський називав себе істориком-соціологом. Його соціологічні погляди формувались переважно під впливом популярного на той час позитивізму. Так, науковець наголошував на необхідності контекстуальності пізнання соціально-політичних процесів, застосуванні компаративного та ретроспективного (у минулому – регресивного) методів на тлі міждисциплінарного підходу, відстоював пріоритет застосування наукової термінології над публіцистичним стилем [2, с. 60]. Цікаво, що М.С. Грушевський безпосередньо спілкувався з Е. Дюркгеймом та особливу увагу зосереджував на його працях стосовно соціальної солідарності, правил соціологічного методу. Крім того, він симпатизував ідеям органістичної соціології Г. Спенсера (хоча й відзначав спрощеність такого порівняння), зважав на ідеї позитивістської соціології О. Конта, а також концепції Л. Леві-Брюля, В. Вундта, Д. Дьюї. Водночас учений не зупинявся у своїх роздумах щодо політичної й економічної свободи, специфіки соціального характеру. Усвідомлюючи надбання світової ліберальної та демократичної думки, він приділяв велику увагу питанням економічно активного населення, нагальним проблемам формування середнього класу, удосконалення функціонування сімейно-шлюбних відносин. До того ж у вимірі ретроспективного контексту М.С. Грушевський досліджував дихотомію індивідуального та колективного, біологічного та соціального, диференціацію й інтеграцію форм суспільного життя і т. ін. Зокрема, ідеї соціальної узгодженості, взаємопорозуміння, гуманізму, поваги до прав інших національностей, які він пропагував протягом всього життя, на його думку, повинні домінувати над ідеями конфліктної парадигми як основи для розвитку соціуму [3, с. 20]. Тож у своїй методології соціальних змін науковець віддавав перевагу процесам органічної модернізації, заснованим на громадській думці, настроях населення, менталітеті, соціальних практиках і т. д. У таких

процесах, на його глибоке переконання, рушієм трансформацій, їх постійним двигуном має виступати насамперед народ.

М.С. Грушевського по праву вважають засновником «генетичної соціології», мета якої – дослідити передумови походження суспільства, еволюцію різноманітних форм людського життя та виокремити у цьому процесі соціально-типові закономірності. М.С. Грушевський у власних студіях, присвячених дослідженню сутності суспільства, здебільшого зосереджував увагу на стадійності цього розвитку. Його починала біологічна стадія (початкові етапи антропосоціогенезу), продовжувала психологічна (релігійні вірування, очікування тощо) та завершувала економічна (індустріальна революція та диференціація праці). Очевидно, протягом усієї історії людства означені стадії зумовлюють зміни в соціумі з різним ступенем впливу. З огляду на це учений виділяє такі «діяльні в суспільстві закони-тенденції, як самоохорона роду, постійна диференціація, спадковість, виживання найбільш пристосованих (біологічні), наслідування і вибір (психологічні), залежність попиту та пропозиції, поділ праці (економічні)» [4, с. 125]. Дотримуючись соціологічного підходу, він прагнув до виокремлення у суспільно-політичному житті не того, що «мерехтить», а того, що «триває», беручи до уваги багатогранний аналіз соціальних фактів.

Світовий масштаб постаті Михайла Сергійовича, напевно, далеко не в останню чергу зумовлений відносинами, які склались у нього з українською літературою. Усе своє життя він захоплювався читанням книжок, посилено займався самоосвітою і як справжній науковець ще з дитинства почав вести щоденник. Цікавився, зокрема, поезією. Прикметно, що яскрава українська природа, героїчна історія, висока культура та неповторні традиції рідного народу залишили в його душі незабутні враження на все життя. Крім того, науковець вважав вітчизняну літературу, мову, культуру важливим історичним явищем, родючим тлом для пізнання соціальних відносин і процесів, а також одним із основних чинників національного відродження країни. «Свій науково-методологічний підхід до побудови концепції історії української літератури М.С. Грушевський називав «соціологічним», сприймаючи літературу як ключ до пізнання соціального життя суспільства, що, зокрема, передбачало і вивчення художньої форми як важливого культурно-історичного явища» [5, с. 510]. Сьогодні його справедливо вважають європейським ученим, глибоко обізнаним з європейською культурою, що становить необхідну передумову для дослідження у предметній сфері української писемності та фольклору [6, с. 9]. Адже «ще М. Драгоманов, І. Франко, Леся Українка поставили українську літературу в органічно-широкий контекст духовної культури Заходу» [6, с. 23]. На цьому тлі М.С. Грушевський підкреслював історичну традицію вітчизняної художньої

писемності, створеної мовою рідною, зрозумілою, народною. Водночас він цінував у інших письменників легкий стиль, літературну мову, «щоб оповідання тягнулося гладенько» [7, с. 113]. Власним прикладом за допомогою лекцій, диспутів, конференцій учений намагався максимально розширити застосування української мови, чудово усвідомлюючи її націєтворчу місію. На вітчизняному творчому тлі виокремлював І. Котляревського та його «Енеїду», вірші Гулака-Артемовського, оповідання Квітки-Основ'яненка. Звичайно, із захопленням відзначав унікальні здібності та світовий масштаб постаті Т. Шевченка. До того ж акцентував увагу на працях П. Куліша, М. Костомарова, М. Вовчка, Ю. Федьковича. Виокремлював писемну спадщину І. Нечуй-Левицького, П. Мирного, О. Кобилянської, В. Стефаника, В. Винниченка, І. Франка, Лесі Українки, В. Самійленка, Г. Чупринки тощо. Не залишив поза увагою театральні комедії та драми за мотивами відомих творів М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, М. Старицького.

Отже, М.С. Грушевський підкреслював глибоку та розлогу літературну традицію українського народу, наявність його талановитих авторів, що являє собою міцний фундамент для розвитку національної освіти і культури.

Учений особливо піклувався про поширення грамотності серед українського народу, що було лейтмотивом усієї його творчості. Зокрема, він порушував «питання про ефективність (писати, читати) сільського (народного) навчання дітей у школі. Говорив про необхідність навчання саме українською мовою» [8, с. 19]. Більше того, науковець закликав до створення та відкриття українських загальноосвітніх і профільних центрів, університетів, гімназій, шкіл і т. ін. На його думку, національне шкільництво має зосереджуватися, серед іншого, на питаннях відповідальності перед природою, власною країною, а також історії народу, його мистецтва, побутових традицій, поваги до особистості, родини, авторитету батьків, пам'яті предків, взаємодопомоги, злагоди тощо. Загалом оздоровлення суспільства, на думку М.С. Грушевського, варто починати передусім з оздоровлення родини (див.: [9, с. 92]). Тож не дивно, що великий учений особливо переймався через дефіцит освіченості широких верств населення, насамперед сільського. Напевно, через брак інтелектуального капіталу (бо успішна нація – це освічена нація), прозорливості, превентивного стилю мислення як у минулому, так і зараз нам все ще не вистачає високої політичної культури, як наслідок, окрема частина електорату подекуди віддає свої голоси за популістів і «гречкосіїв». Адже сьогодні всім відомо, що без високої політичної, економічної, гуманітарної культури абсолютно неможливо реформувати суспільство згідно з визнаними світовими стандартами.

До речі, за участі М.С. Грушевського видавали доволі великим накладом

ілюстрований щотижневик «Село», де різні соціальні групи (громадсько-політичні діячі, інтелігенція, купці, середня верства) порушували та жваво обговорювали доленосні питання розвитку української провінції, школи, сільського життя тощо. Саме село у порівнянні з містом М.С. Грушевський вважав тим осердям, де найвиразніше наявні життєдайні сили нації, де час найменше пошкодив її справжні народні символи, світогляд, обрядовість, повсякденні практики, моральні цінності. Тому особливу увагу у власних наукових студіях він зосереджував на питаннях повноцінного розвитку селянства, підкреслюючи його вагоме значення у процесах відродження нації. Водночас Михайло Сергійович застерігав від гіпертрофованого акцентування лише на питаннях гуманітаристики та нехтування технократичним мисленням, наполягаючи на необхідності появи професійних адміністраторів, фінансистів, економістів, знавців військової та морської справи, техніків різних категорій. Усі ці чинники науковець вважав необхідними елементами успішного будівництва політичного, економічного та соціального ладу. Інакше кажучи, він зазначав, що дієва, функціональна Конституція держави цінніша за видатну поему, а гарний земельний закон має посісти у нашій національній бібліотеці чільне місце разом із геніальними творами Т.Г. Шевченка [10, с. 26-27]. «Добре робити історію важніше, ніж гарно писати її» [10, с. 27], – виголошував великий вчений. Окрім того, принагідно згадаємо посвяту М.С. Грушевського, яку він зробив своєю передмовою до «Історії української літератури», а саме: «Українському народові показати себе таким же сильним в ділі, яким показав у слові» [6, с. 10]. На його думку, «...коли буде утворена ця економічна база, можна буде дати більше уваги й культурі краси, щоб вона була окрасою організованого добробуту, а не світила яскравою латкою на убогих лахманах талановитого безштанька» [10, с. 31]. Як бачимо, величезну увагу вчений зосереджував на пошуках методів і практик підвищення економічного, фінансового добробуту пересічного українця, звичайного домогосподарства, розвитку продуктивних сил нації загалом. «Повинен бути піднятий загальний матеріальний рівень життя, не тільки духовна культура. Люди мусять і набрати охоту жити по людськи, і мати до того змогу, не тільки у сфері духу, але і у сфері життя звичайного, буденного – певні вимоги комфорту, порядку, достатності, забезпеченості свого життя. Це надзвичайно важливий і цінний елемент культури, який повинен увійти в плоть і кров, стати невіддільним і непорушним елементом життя» [10, с. 32]. Очевидно, М.С. Грушевський виступав за владу технократів, технічної інтелігенції, хоча й не забував про важливість її гуманітарного складника, не сприймаючи абсолютно міщанського способу і стилю життєзабезпечення.

Напевно, постать М.С. Грушевського ще довго буде приводом для органі-

зації численних наукових конференцій. Варто відзначити, що вченого цікавили соціально-політичні, соціологічні й антропологічні питання: що таке суспільство, які закони його прогресу, чи можливо досліджувати соціум за допомогою наукових, об'єктивних методів та ін. Водночас науковець зосереджував увагу на конкретних питаннях суверенітету і незалежності Української держави, функціонування української мови, організації науки, відродження національної освіти, духовних орієнтирів української молоді, соціально-економічного розвитку країни, піклування про найменш захищені соціальні верстви тощо. Усі зазначені питання й досі залишаються надзвичайно актуальними.

Список використаної літератури

1. Басара Г. Михайло Грушевський про роль міста в українській національно-демократичній революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності*. К.: Укр. Вид. Спілка, 2002. С. 86-90.
2. Тельвак В. Суб'єкт історичного процесу в історіографії Михайла Грушевського. *Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності*. К.: Укр. Вид. Спілка, 2002. С. 59-71.
3. Масненко В. Етнополітична функція української історичної думки у концепції М. Грушевського. *Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності*. К.: Укр. Вид. Спілка, 2002. С. 16-24.
4. Богомаз К.Ю., Сорокіна Л.М., Познанська К.В. Соціологічна думка в Україні: навчальний посібник. Кам'янське: ДДТУ, 2018. 208 с.
5. Українська літературна енциклопедія. Т. 1. А-Г. К.: Гол. ред. Української енциклопедії імені М. П. Бажана, 1988. 533 с.
6. Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 1. / упоряд. В.В. Яременко; авт. передм. П.П. Кононенко; приміт. Л.Ф. Дунаєвської. К.: Либідь, 1993. 392 с.
7. Верба І. Михайло Грушевський – гімназист. *Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності*. К.: Укр. Вид. Спілка, 2002. С. 111-116.
8. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу. К.: Веселка, 1991. 46 с.
9. Антонюк Т. Українське шкільництво у баченні Михайла Грушевського. *Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності*. К.: Укр. Вид. Спілка, 2002. С. 91-96.
10. Грушевський М. На порозі Нової України: Гадки і мрії. К.: Наук. думка, 1991. 128 с.

В. О. Петрова, Г. М. Редькіна

**ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ МОЛОДІ: МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ,
МАЙБУТНЄ**

Петрова Вікторія Олександрівна – студентка II курсу кафедри фінансів та обліку Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське);

Редькіна Ганна Михайлівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

В умовах бурхливого розвитку українського суспільства постає ряд вкрай важливих питань, які потребують осмислення і вивчення. Важливим є осягнення минулого, прийняття теперішнього, а також проєктивне розуміння майбутнього (підґрунтя якого закладається вже сьогодні) з точки зору соціології.

Молодь і студентство, як особливу соціально-демографічну групу, різнобічно досліджують такі вчені, як Л. Аза, А. Дмитрієв, Б. Зав'ялов, Г. Овчаренко, В. Лісовський, А. Кушак, Н. Кирилова, Д. Пащенко, С. Савченко та ін.

Значний внесок у розробку наукового вивчення цінностей молоді зробили такі українські вчені, як В. Васильєва, О. Злобіна, О. Капто, О. Кулагіна, Е. Лібанова, В. Мансурова, В. Мордкович, Б. Павлова, Л. Рубіна, В. Староверова, Ф. Філіппова, С. Фролова, В. Шубкіна та ін. Важливими є соціологічна складова у дослідженнях цінностей, яку вивчали Є. Головаха, Н. Паніна та ін., і соціально-філософська, яку вивчали В. Білогур, І. Копера, Н. Юхименко та ін.

Вивчають проблему становлення цінностей студентської молоді й такі науковці, як О. Балакірєва, О. Здравомислов, І. Мігович, А. Ручка та ін.

Система цінностей – це результат духовної роботи суспільства; це діюча сторона суспільної свідомості, взятої в єдності всіх її форм. Вона певним чином пронизує всі форми суспільної свідомості, об'єднуючи певні інтереси різними ідейними, моральними та естетичними засобами, і стає важливим джерелом безпосередніх мотивів поведінки, стимулів людської діяльності [1, с. 86].

Під ціннісними пріоритетами розуміють відображення у свідомості людини цінностей нормативного характеру, що визначають релігійні, політичні, естетичні, моральні, ідеологічні засади оцінювання людиною навколишньої дійсності. Саме під їх впливом відбувається формування інтересів, цілей, переконань, ідеалів та інших елементів структури світогляду особистості, а також ставлення її до оточуючого світу, вибір лінії поведінки та мотивів діяльності. Поняття цінності розглядається як значущість чогось для особи, як узагальнене уявлення про певні блага, які людина вважає життєво необхідними, а також можливі шляхи досягнення цих благ. Також цінності розглядаються як духовно-спонукальні чинники, провідна роль яких виявляється у об'єднанні людей

для досягнення спільних цілей. Отже, ціннісні орієнтації та цінності відіграють неабияку роль у виробленні особистістю свідомого ставлення до соціальної дійсності та вияву її активності в суспільстві, здатності до самореалізації, надають значущості усім вчинкам особистості. Але це явище динамічне, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного сприйняття, додаючи власні цінності. Звичайно, процес зміни ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язаний із змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства певної країни [1, с. 86].

Ще в СРСР було проведено низку досліджень процесів зміни ціннісних орієнтацій молоді 1960-х, 1970-х та 1980-х років [3, с. 86].

У 1960-і роки особливу увагу звертали на вивчення системи ціннісних орієнтацій молоді, котра тільки-но починала трудову діяльність; на працю, освіту та їхній взаємозв'язок; вивчалися орієнтації на різні сторони способу життя (сім'я, дозвілля тощо). Розподіл опитаних за відносно сталими ціннісними орієнтаціями вивів на перші місця орієнтацію на сім'ю (41,6 %), освіту (23,3 %), громадську роботу (12,3 %). Аналіз взаємодії ціннісних орієнтацій показав, що орієнтовані на сім'ю ставлять на перше місце освіту, а орієнтовані на освіту – сім'ю. Отже, чільне місце в орієнтаціях, життєвих планах молоді у 1960-ті роки посідали цінності освіти і сім'ї.

У 1963-1966 роках В. Лісовський провів дослідження серед ленінградської молоді. На запитання «Що вам в першу чергу необхідно, щоб бути щасливим?», переважна частина (70 %) відповіла: «Мати цікаву, улюблену справу», «Повага оточуючих», «Кохати і бути коханим». Аналогічне дослідження проводилося 1977 року в Латвії. На запитання «Що вам в першу чергу необхідно, щоб бути щасливим?», 55 % респондентів відповіли: «Мати цікаву улюблену справу», 54 % – «Кохати і бути коханим», 43 % – «Мати хороше здоров'я». Тільки 32 % вважали головним у житті «підвищення власного добробуту» [2].

Основним предметом досліджень молоді 1970-х і 1980-х років були цінності трудової діяльності. Так, молодь 1970-х віддавала перевагу змістовим характеристикам праці, далі йшли важливі цінності, пов'язані з можливістю задоволення потреб духовного зростання, на останньому ж місці опинилися характеристики становища спеціаліста (службове зростання тощо). Отже, зберігаючи переважачу орієнтацію на змістовність праці, молодь 1970-х років в більшій мірі, ніж попередня її когорта (тобто 1960-і роки), висунула на перший план колективістсько-орієнтовані цінності.

За даними дослідження, проведеного Академією суспільних наук 1982 року в Москві і Московській області, на перше місце серед життєвих цінностей, респонденти, 50 % яких складала молодь, висували: «цікаву роботу» – 75,3 %;

«сімейне щастя, кохання, діти» – 66,4 %; «повага інших» – 43,6 %; «повне матеріальне благополуччя» – 31,6 %. У 1980-х роках серед цінностей у сфері праці на перший план виходять цінності професійного зростання, матеріального добробуту і суспільного визнання. Що стосується цінностей творчості, самоствердження, суспільної користі, то їхнє місце у системі ціннісних орієнтацій було малозначущим [1, с. 87].

Молоде покоління останнього десятиріччя ХХ століття опинилося, так би мовити, у двоякій ситуації: з одного боку, це покоління ще виховувалось на «старих» засадах; а з іншого – в доросле життя воно вступало за нових умов, які вимагали відмови від багато чого, засвоєного раніше. Разом із змінами кардинального характеру в нашій країні відбувалася «переоцінка цінностей». Відтак стає очевидним розрив між поколіннями сучасного суспільства. На підтвердження цього можна навести такі цифри: 68 % дітей та 72 % батьків визнали, що не розуміють одне одного. Різкий злам системи, що існувала, призвів до суттєвих змін у соціокультурній спадковості [1, с. 88].

У 1960-1970 – ті роки серед занять молоді різними видами культурної діяльності були: на першому місці «відвідування кінотеатрів» (91,6 %), на другому – «читання газет і журналів» (85,2 %), на третьому – «слухання радіо» (82,8 %), на четвертому – «читання книжок» (66,8 %), а на п'ятому – «перегляд телепередач».

Живучи в ХХІ ст., не можна не акцентувати увагу на такому факторі формування цінностей людства, як ЗМІ. Молоді люди, які активно реагують на зміни, що відбуваються, й охоче сприймають все нове, – не мають достатнього соціального досвіду та багажу знань для верифікації медійної інформації, майже повністю довіряючи їй.

Сьогодні електронні ЗМІ контролюють значну частину дозвілля молодіжної аудиторії та виступають важливим інструментом формування соціальних настанов, ціннісних орієнтацій молоді. Отже, пріоритет ЗМІ і, особливо, телебачення, є очевидним у формуванні ціннісних орієнтацій і в процесі соціалізації [1, с. 89].

Які ж саме цінності характерні сучасній молоді? Щодо цього цікавою є думка В. Лісовського: «Сьогоднішні молоді люди перебувають у двічі екстремальних умовах: зміни в соціально-економічному складі супроводжуються кризою ціннісної свідомості. Молоді доводиться самій вирішувати, що цінніше – збагачення будь-якими засобами чи набуття високої кваліфікації, що забезпечує можливість адаптуватися до нових умов; заперечення колишніх моральних норм чи гнучкість, пристосування до нової дійсності; повна свобода міжособистісних, міжстатевих взаємовідносин чи сім'я як запорука успішного існуван-

ня» [2, с. 98-99].

За результатами дослідження, проведеного 1990 року Інститутом соціології НАН України, серед мешканців Києва, віком від 16 до 30 років, був виведений рейтинг життєвих цінностей молоді. За цим дослідженням можна зробити висновок, що переважають особистісні пріоритети, сім'я, друзі, житлові умови, робота, власне здоров'я. Це важлива тенденція, що характеризує зміни ціннісних орієнтацій молоді, – відверта перевага індивідуалізму, акцент на особистісно-сімейних інтересах; молодь поступово відмовляється від колективістського способу життя. Високо цінується тільки те, що безпосередньо пов'язане з індивідом (друзі, знайомі, сім'я), а не з колективом чи суспільством. Це свідчить, що знижується значущість суспільства в житті окремої людини та зростає індивідуалізм. Відбуваються й певні зміни в системі цінностей щодо роботи. Для 92 % молоді важлива «висока оплата праці», для 79 % – «цікава робота» і лише для 28 % – «суспільна корисність роботи». Отже, більшість молоді вбачає сенс свого життя в матеріальному добробуті. Відбувся поворот від духовних, традиційно широко розповсюджених в радянському суспільстві цінностей, до матеріальних пріоритетів.

Таким чином, сучасний український студент стає більш практичним, що проявляється у прагненні, за допомогою освіти, краще влаштуватися у житті, досягти матеріального благополуччя, високого соціального статусу.

Отже, сьогодні студентство набуває характеристик соціальної суб'єктності, визначаючи не просто сам процес переходу до іншого суспільства, але і його спрямованість. Це виявляється в процесах модернізації та постмодернізації цінностей студентської молоді, які відбуваються досить активно. Це явище – адекватна реакція на стан українського суспільства загалом. Тобто ціннісна свідомість сучасного студентства формується в умовах, коли в суспільстві відбуваються революційні зміни, коли воно стоїть перед альтернативою вибору подальшого шляху розвитку. Існування, визнання й поширення тієї або іншої системи цінностей, нерозривно зв'язано як з економічною й військовою міццю суспільств, що підтримують дані цінності, так і з особистим бажанням людей боротися за свої права [4].

Підбиваючи підсумки можна сказати, що зараз потрібна реальна підтримка з боку держави, її безпосередня участь у створенні умов для розвитку беззахисних паростків свідомості української молоді. Звичайно, це потребує додаткового фінансування і уваги, а в країні вистачає ще й економічних і політичних проблем. Але якщо сьогодні ніхто не виховає молодих українців з нормальною, не деформованою системою цінностей, завтра вже нікому буде займатися будівництвом правової демократичної держави, а можливо й нікому буде називати-

ся українцями взагалі.

Більшість сучасного українського студентства – це є майбутня інтелектуальна еліта нашого суспільства, яка завжди була і, хотілось би сподіватися, буде головним продуцентом ціннісно-нормативної системи всього суспільства.

Теперішня молодь України – це стратегічний ресурс суспільного розвитку нашої держави в найближчій перспективі. Вона являє собою головну рушійну силу у суспільстві й державі. За останні декілька років в Україні відбулися глибокі суспільно-політичні перетворення, що внесли суттєві корективи в життя молоді, її поведінку, соціально-економічне становище і тому подібне. Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що політичних та економічних успіхів досягають саме ті держави, які приділяють посилену увагу розвитку молодого населення країни, що інвестують в молодь як у власне майбутнє.

Список використаної літератури

1. Левковська Н.В. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді. *Політичний менеджмент*. 2006. № 1. С. 85-93.
2. Лисовский В.Т. Динамика социальных изменений (опыт сравнительных социологических исследований российской молодежи). *Социологические исследования*. 1998. № 5. С. 98-104.
3. Филиппов Ф.Р. От поколения к поколению: социальная подвижность. М.: Мысль, 1989. 128 с.
4. Фролова Н. Дослідження психологічного механізму трансформації в системі ціннісних орієнтацій молоді. *Молода нація*. 1997. № 7. С. 3-18.

Я. С. Пилипенко

СОЦІАЛЬНО-ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР ГЛОБАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

Пилипенко Яна Сергіївна – аспірантка Запорізького національного університету.

Соціальна темпоральність – це властивість (характеристика) яка відображає інтенсивність процесів життєдіяльності соціальних акторів та має прояви у відносинах між ними. Соціальні відносини між соціальними акторами характеризуються соціальною темпоральністю, яка не є однаковою в будь-яких соціальних відносинах. М. Серр говорить про те, що «кожна історична епоха мультитемпоральна, вона одночасно спирається на застаріле, сучасне та футуристичне» [6, с. 60]. Цей автор доводить положення про те, що кожна епоха обмежена орієнтацією на такі модуси часу як минуле, сучасне та майбутнє. Проте, часові орієнтації суспільства ширші та необмежені тільки такими модусами. Отже, зважаючи на те, що соціальна темпоральність, яка характеризує соціальні відносини між соціальними акторами не є однаковою, вона має напрями, які представлені часовими динаміками, запропонованими М. Лепським. Автор виокремлює дев'ять особистісних часових динамік, таких як рух сучасного у

минуле, рух минулого у сучасне, присутність у сучасному, сучасне у майбутньому, сучасне у вічності, майбутнє у сучасному, вічність у сучасному, погодження динамік між собою, дослідження часових динамік [3, с. 169].

Існування в одному суспільстві декількох часових динамік, викликає проблему неодночасності або темпоральної невідповідності. На думку Х.-Г. Броуза [5], особливо гостро проблема неодночасності з'явилася в сучасному суспільстві у зв'язку з просторовими, технологічними і соціально-економічними змінами. Таким чином, поєднання в суспільстві декількох відмінних темпоральностей призводить до темпоральної невідповідності.

Основні парадигми темпоральної невідповідності було виокремлено Б. Гізеном [4, с. 27]. Перша парадигма – неодночасність (*noncontemporaneity*), відноситься до локального та часового співіснування явищ, які пов'язані з різними історичними періодами або етапами соціальної еволюції. Тобто, згідно цієї парадигми, моделі дій та об'єкти, які відбувалися в суспільствах минулого відбуваються в теперішній час поряд з іншими видами діяльності, які ми вважаємо сучасними.

Друга парадигма – асинхронізація (*asynchronicity*), означає відмінність темпів та ритмів між різними соціальними системами. Ця темпоральна невідповідність позначає відсутність координації між подіями у часі.

Третя парадигма – розподілені спогади (*divided memories*), ці спогади формуються на основі різного досвіду поколінь по відношенню до сприйняття головних подій.

Різноманітність напрямів соціальної темпоральності призводить до необхідності її вимірювання. Вимірювання соціальної темпоральності відбувається за допомогою процесів синхронії, діахронії та асинхронії.

Асинхронія – це відмінність темпів та ритмів між різними соціальними системами [4, с. 27]. Ця темпоральна невідповідність позначає відсутність координації між соціальними темпоральностями, які характеризують соціальні відносини між різними соціальними акторами. Асинхронія пов'язана з синергетичним підходом, який визначає дослідження соціальної темпоральності глобальних конфліктів в умовах нелінійності, невизначеності, нерівноважності, багатфакторності соціального розвитку.

Синхронія визначається О. Разумовським як «темпорологічне поняття, яке відображає певний вид пов'язаності і взаємодії в часі між собою двох і більше об'єктів будь-якого роду, а також їх станів (як гомогенних, так і гетерогенних «за своєю природою»). Виявляється в формах – як мінімум – простих парних відносин, таких саме, як одночасність, контемпоральність, збіг, тожність в часі та інше [2]. Отже, синхронія позначає процеси або явища які

відбуваються одночасно, вона виступає антиподом асинхронії. Синхронічним є формальний час (Хронос). Синхронія пов'язана зі структурним підходом, який використовується при дослідженні структури глобального конфлікту. Ще одним антиподом синхронії є діахронія, яка в певному сенсі виступає синонімом асинхронії.

Діахронія існує між синхронією та асинхронією і визначається як «феномен і поняття, що означає як наявність якихось подій в просторі-часі взагалі, так і перебіг існування об'єктів і процесів будь-якого роду в інтервалах часу між цими подіями. Разом з тим, воно відображає і певні сторони їх сутності, такі як різні форми існування, становище в просторі і часі в синхронічному зрізі, а також співвідношення цілого і частини, зв'язок дискретності і континуальності, повторюваності, пов'язаності подій одна з одною та їх послідовності, визначеності інтервалів та їх невизначеності, цілісності існування об'єктів, спрямованості подій по осі часу, взагалі, – розвиток явищ в історичному ракурсі» [1]. Діахронічним є змістовний час (Кайрос). Діахронія пов'язана з історико-генетичним підходом, який застосовується при вивченні періодів соціологічного осмислення соціальної темпоральності та етапів розвитку проблематики глобального конфлікту.

Таким чином, різноманітність напрямів соціальної темпоральності призводить до необхідності її вимірювання, яке відбувається за допомогою процесів синхронії, діахронії та асинхронії. Синхронія пов'язана зі структурним підходом, саме тому, сутність глобального конфлікту доречно досліджувати через аналіз його структурних елементів, а так як конфлікти створюють в суспільстві стан невизначеності, неврівноваженості та нелінійності, то постає необхідність дослідження асинхронії глобального конфлікту.

Список використаної літератури

1. Разумовский О.С. Діахронія. *Толковый словарь по темпорологии*. URL: http://www.chronos.msu.ru/old/TERMS/razumovsky_diakhronia.htm.
2. Разумовский О.С. Синхронія. *Толковый словарь по темпорологии*. URL: http://www.chronos.msu.ru/old/TERMS/razumovsky_sinkhronia/razumovsky_sinkhronia.htm.
3. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: монографія / Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А. та ін.; за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. 428 с.
4. Giesen B. Noncontemporaneity, Asynchronicity and Divided Memories. *Time & Society*. 2004. № 1. P. 27-40.
5. Brose H.-G. Towards a culture of non-simultaneity? *Time & Society*. 2004. № 13. P. 5-26.
6. Serres M. Conversations on Science, Culture, and Time / with Bruno Latour. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995. 204 p.

А. П. Пододня, К. В. Познанська

МОДА ЯК ФЕНОМЕН СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Пододня Анна Павлівна – студентка II курсу кафедри теплоенергетики Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське);

Познанська Катерина Володимирівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат історичних наук, доцент.

Вивчення моди як засобу соціокультурної комунікації - це відносно новий напрямок досліджень в соціологічній науці. З соціологічної позиції модним тенденціям присвячені дослідження Проблемне поле моди активно досліджують соціологи з США, Франції, Німеччини та інших країн сучасного світу. Особливу увагу цьому напрямку дослідження в соціологічному науковому співтоваристві приділяли в різний час такі вчені, як Р. Барт, Г. Блумер, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Т. Веблен, Г. Зіммель, В. Зомбарт та ін. Серед українських дослідників, на цій проблематиці сьогодні спеціалізуються: О. Гурова, Г. Куц, Ю. Легенький, О. Скалацька, Л. Ткаченко та ін. Через призму соціокультурної комунікації феномен моди представлений в роботах Т. Г. Грушевицької та А. П. Садохіна, а театралізована, ігрова складова моди відображена в концепціях Н. Т. Аббасової, І. Н. Андрєєвої і Н. Л. Юдіна [1].

Одним з базових механізмів існування і розвитку суспільства, який забезпечує можливість формування соціальних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей, накопичення та трансляцію досвіду є соціокультурна комунікація.

Засобом соціокультурної комунікації, є вся культура як системна сукупність різних культурних феноменів і процесів та кожний її феномен і процес окремо. Чому? Будь-який культурний об'єкт чи процес з семантичної точки зору має символічні властивості і, в силу цього може бути розглянутий як культурний текст, що містить інформацію про власні атрибутивні ознаки, функції, структурно-ієрархічний статус в системі [1].

Мода – це специфічна і динамічна форма стандартизованої масової поведінки, яка виникає переважно стихійно під впливом домінуючого в суспільстві настрою і швидко мінливих смаків і захоплень.

Моду можна розглядати також, як своєрідний соціально-психологічний механізм людського спілкування, який надає йому рухливості, урізноманітнює і змінює її [2].

Вона досить чітко відчуває та відображає як зміни умов людської життєдіяльності, особливо ріст предметно-виробничої активності людей, так і ріст їх внутрішніх, соціально-психологічних потреб.

Розвиток моди протягом всієї історії знаходиться у тісному зв'язку із змінами, які відбувалися у всіх областях суспільного, культурного і економічного життя.

Механізм дії моди в своїй основі має створення, передачу і прийом певної інформації, яка циркулює поміж людьми, тобто міжособистісну комунікацію. З точки зору теорії комунікації модою можна розглядати як один із способів оформлення і закріплення нової інформації, яка потрапляє в суспільне користування в процесі соціального розвитку [3]. Таким чином, мода – це особливий спосіб, образ, міра обробки соціальної інформації.

Як явище масове, яке базується на соціально-інформаційних процесах, мода багатосторонньо пов'язана з такими соціальними явищами, як традиції, звичаї – з одного боку, і суспільна думка і масова комунікація – з іншого.

Література, архітектура, живопис, музика, драматичне мистецтво, кінематограф, оформлення зовнішнього вигляду людини і її житла, філософія, економіка і навіть політика – будь-яка область суспільного життя може бути підвладна вторгненню моди. Але в першу чергу слід зауважити, що поняття «мода» відноситься до явищ культури.

Проте найцікавіші спостереження, які стосуються механізмів моди, нагромаджені у відношенні зовнішнього вигляду людини і її костюму. І це не випадково. Архітектурою, музикою, живописом професійно займаються невеликі групи людей. Одяг носять всі. І саме тому у зовнішньому вигляді людини мода проявляється найбільш яскраво і видимо, і носить всезагальний характер.

На сучасному етапі розвитку інтересу суспільства до проблем моди, зараз вже в XX-XXI столітті, виявляється, що мода охоплює не лише зачіски, костюми, меблі, не лише твори живопису, скульптури і архітектури, але й втручається в такі області, як економіка, промисловість, наука і політика. Інакше кажучи, мода охопила не лише деякі сфери життя людини, а й намагається не просто втручатися, а й диктувати свої правила гри.

Мода виступає не лише як естетичний феномен або як категорія науки про прекрасне, але як «універсальний механізм розвитку культури» [4]. Сутність моди полягає в тому, що вона проникає в будь-які ланки суспільства. Сьогодні «тотальність панування моди безсумнівна» [4], і універсальність її дії, розповсюдженість виступає однією з форм її специфічної характеристики.

Тому слід зазначити, що мода за своїм характером глобальна. Мода вже стала одним з факторів глобалізації в сучасній культурі. Вона повністю, глобально пронизує людину, стає для неї перепусткою в соціум і практично, забирає весь час і простір людського життя [5].

Мода є відображенням своєї епохи, і виконує соціальне замовлення пев-

ного суспільства. Таким чином, мода – це цілком конкретні соціальні відносини, породжені конкретними соціальними потребами.

Мода завжди проявляється завдяки вибірковій діяльності людей, які надають перевагу одному варіанту або стилю іншим. Тому для того щоб з'ясувати сутність феномену моди важливо бачити кінцеву спрямованість зразка чи способу діяльності, який обрав індивід, а також мотив, що спонукає вибирати. При такому підході моду можна трактувати як одну із форм позаекономічного примушення, яка регламентує поведінку людини. Розповсюдження моди здійснюється за допомогою психологічним механізмам наслідування, які використовувалися ще в давнині вождями первісних племен, шаманами і священнослужителями для впливу на масову свідомість. Заразливість моди, її властивість швидко тиражуватися як певний стереотип і сьогодні приваблює пануючі кола суспільства, які успішно використовують моду для маніпулювання поведінкою і споживанням інших. Тому мода може виступати своєрідним засобом соціального управління і стабілізації смаків.

До функцій моди можна віднести її можливість конструювати, прогнозувати, розповсюджувати і вводити певні цінності і зразки поведінки, формувати смаки суб'єкта і керувати ними. Економічна функція моди, пов'язана з її динамізмом (мода випереджає фізичне зношування предмету (товару) моральним, і тому забезпечує промисловість попитом на нове, постійно розширюючи ринок для збуту). Мода також виступає як один із засобів соціалізації (мода як наслідування зразка задовольняє потреби в соціальній опорі поодинокій людині). Ще однією функцією моди – є функція соціальної маркерівки, ідентифікації, дистанціювання. «Космополітична» функція моди полягає в її тенденції до зближення і розмивання національних стилів на основі масової культури і універсального стилю (характерне сучасній моді).

Отже, мода - не тільки засіб демонстрації соціального статусу, але й засіб спілкування між людьми, форма масової комунікації. Мода може функціонувати як між групова комунікація і як внутрігрупової комунікація. Мода пов'язана з основними соціальними механізмами спілкування: навіюванням, зараженням, переконанням, наслідуванням.

У моді, як ніде, відносини між людьми набувають форми відносин між образами. Влада моди в сучасному суспільстві поширюється на всю соціальну організацію. І, якщо сто років тому індустрія експлуатувала моду, то тепер мода підпорядковує собі індустрію і стає самодостатньою сферою соціального життя [4].

Взагалі кажучи, мода перестає бути «дзеркалом» суспільства. Тепер можна говорити про моду як процесі зображення суспільства, тобто породження

його з образу-моделі. Якщо в епоху Модерну модель представляла вже створені реальні речі, призначені для використання в реальному житті, то тепер кутюр'є і манекенниці симулюють на подіумі ті соціальні ролі, які колись виконували аристократія і богема.

Телевізійний і журнальний світ моди представляє віртуальні референтні групи, для яких індустрія служить агентом розповсюдження образів-моделей, тоді як наприкінці XIX – початку XX ст. реальні референтні групи служили агентами поширення речей-моделей.

Список використаної літератури

1. Воронкова А. І. Мода у контексті сучасних соціологічних досліджень. *Грані*. 2016. № 4. С. 69-73.
2. Ілляшенко Н. В. Мода як соціокультурний феномен. URL: http://www.rusnauka.com/NTIP_2006/Philosophia/4_il_jashenko.doc.htm
3. Зиммель Г. Мода. *Избранное: в 2 т.* Т. 2. Созерцание жизни. М.: Юристъ, 1996. С. 266-291.
4. Грицай Е.В. Мода в контексте глобализации. *Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць*. Кривий Ріг: І.В.І, 2002. Вип. 4. С. 235-240.
5. Мода як об'єкт соціокультурних досліджень. *Електронна бібліотека науково-образовательной, финансовой и художественной литературы*. URL: http://bo0k.net/index.php?p=chapter&bid=4138&chapter=1_44

О. Ю. Полтораков

СОЦІОЛОГІЯ НАСИЛЬСТВА: ПРОБЛЕМНІ ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Полтораков Олексій Юрійович – радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ), кандидат політичних наук.

Соціальний прогрес знаходиться в зворотному відношенні до ступеня примусу, насильства або влади, що проявляються в суспільному житті.

Лев Мечніков

У даний час в суспільстві відбуваються як принципова «зовнішня» переоцінка ролі наукового знання в розвитку самого суспільства, яке отримує назву «суспільства знань» (П. Друкер та ін.), – але й «внутрішня», сутнісна переоцінка структурно-функціональної та ціннісної (в сенсах «ціннісно-сміслового універсалу» С. Кримського [4]) специфіки самого знання, напрямків та перспектив його розвитку. Одним із ключових моментів такого переосмислення є поступовий перехід від домінування «дисциплінарності» до пріоритетності «проблемності» науково-аналітичного пошуку. Яскравими прикладами цього є формування та розвиток таких галузей наукових знань як «біофізика» та «біохімія» – з одного боку (на стику двох суміжних дисциплін), а «екологія» або «безпекоз-

навство» [7] – з іншого (як скоріше «трансдисциплінарна» акумуляція дисциплін та галузей, навіть відносно малосуміжних).

Особливе місце така тенденція займає в царині соціогуманітарного знання, зокрема у сфері соціології та суміжних/дотичних дисциплін (від політології та історії до літературознавства).

Саме в такому контексті слід розглядати принципово суспільно-значущу проблематику «насильства».

Визнання особливої ролі насильства в суспільстві – як регулятора соціальних відносин, чинника соціального розвитку, – зумовлює стійкий інтерес до даного феномену в загальносоціологічному знанні [12]. Визначення атрибутивних властивостей насильства (його «сутності»), характеру його впливу на особистість і суспільство [6], виявлення причин появи [13] та можливостей його обмеження («елімінації») стають основними напрямками теоретичного аналізу феномена насильства.

Ключовою проблемою на шляху дослідження насильства (передусім як соціально-політичного феномену) вбачається перш за все та обставина, що «в рамках окремих суспільних наук – соціальної психології, політології, соціології та системної теорії, склалися різні підходи до пояснення даного феномена, що вбачаються несумісними на створюють певні складності в його розумінні» [9, с. 22].

Розгляд насильства в рамках соціологічної проблематики вимагає від нас нової теоретичної інтерпретації поняття «насильство». (Згадаймо, що за визначенням Л. Толстого «насилувати – означає робити те, чого не хоче той, над яким чиниться насильство» [11].) Так, наприклад, знаний польський суспільствознавець А. Гжегорчик, насильство тлумачив як «примус людей до прийняття визначених умов або до певної поведінки... », при цьому визнаючи, що таке його визначення має лише «умовний характер» [2, с. 54].

Традиційно в соціологічній літературі насильство визначається в достатньо широких термінах завдання емоційної, психологічної, сексуальної, фізичної та/або матеріальної шкоди. Окремі автори ще додатково розширюють тлумачення «насильства», включаючи до нього також вербальні, когнітивні і репрезентаційні форми поведінки, які ущемляють права інших людей. Однак подібні розширені тлумачення та інтерпретації насильства занадто розмивають кордони поняття, що призводить до втрати сутнісної специфіки даного соціального феномена, «насильству всіх над усіма».

Суміжною проблемою є «протиріччя між потребою в соціологічному аналізі насильства як феномена соціальної організації та відсутністю теоретико-методологічних основ такого аналізу» [10].

Подібна проблемність пояснюється подвійним характером тематики «наси́льства» в рамках розвитку соціологічної думки.

З одного боку, проблематика насильства є традиційно присутньою в соціально-філософських та соціально-психологічних дослідженнях, але переважно на рівні морально-етичних чи біологічних глибин її осмислення.

З іншого боку, проблематика насильства в рамках соціологічних досліджень розглядається переважно у внутрішніх межах окремих наукових напрямків як одна із соціально-значущих складових інших інститутів та процесів (молодіжне – в рамках соціології молоді, гендерне – в рамках гендерних студій і т.ін.), або в зовнішніх межах соціально-правових (зокрема кримінально-правових – грабіжництво, гвалтування і т.ін. [8]), соціально-політичних (екстремізм, тероризм і т.п.) чи соціально-економічних (рабство і т.ін.) дисциплін.

На перетину цих рівнів наразі поступово формується «соціологія насильства» як своєрідна теорія середнього рівня, що має свою внутрішню специфіку та зовнішню атрибутику. В своєму сучасному розумінні соціологія насильства постає як багатоаспектна область, що включає дослідження з різних історико-культурологічних та політичних, соціально-психологічних і соціально-антропологічних точок зору, не кажучи вже про всю різноманітність суто соціологічних наук. Однак історично склалося так, що від самого початку вона займалася практично виключно аналізом соціальних проявів насильства в рамках відповідних інститутів та процесів. Що стосується теоретичного осмислення насильства як соціального процесу то така теоретична робота у соціології ще не була остаточно проблема, і ця наукова дисципліна не вийшла остаточно за рамки соціально-філософського підходу.

Щодо, зокрема, символічного насильства, дослідники вказують перш за все на «відсутність систематизованої і самодостатньої синтетичної теорії символічного насильства (застосовної для вивчення всіх рівнів соціального), а також пов'язані з цим нерозробленість єдиного понятійного апарату, категоріального базису, спеціальної методології для емпіричних досліджень» [1, с. 92].

В контексті становлення соціології насильства, наразі характерним є асиметричність методологічного зв'язку соціології насильства та інших теорій середнього рівня: соціологія насильства частіше й активніше використовує досягнення суміжних соціологічних напрямків.

Коректний аналіз взаємодії теорій середнього рівня можливий тоді, коли порівнюються теорії, що мають компарабельні предмети дослідження. Соціологія насильства має своїм предметом вивчення певного соціального явища, отже, методологічно обґрунтованим буде порівняння її з аналогічними теоріями, що мають предметом свого вивчення співставне соціальне явище. Це не означає,

що вона не пов'язана з теоріями, які вивчають спільності і групи, але ця залежність вже буде мати потребу в додатковій дефрагментації самої соціології насильства. Це, з одного боку, соціальна психологія, кримінальна та політична соціологія, а з іншого – соціологія сім'ї [5], освіти, гендеру, тощо. Але якщо соціологія насильства активно використовує досягнення цих та інших подібних соціологічних напрямків, то в теоріях середнього рівня відчувається очевидний брак уваги до досягнень саме соціології насильства.

Перспективи розвитку соціології насильства лежать в площині її тісної взаємодії з іншими теоріями середнього рівня. Але, як вбачається, наразі цей зв'язок далеко не завжди усвідомлюється дослідниками, її принципи не з'ясовані, що знижує ефективність вирішення наукових завдань. Соціологія насильства розвивається, використовуючи досягнення теорій середнього рівня, які співвідносяться з нею, хоча потреба в них носить диференційований характер, і це зумовлено як логікою наукового знання, так і соціальним запитом, адресованим суспільством соціології насильства.

Список використаної літератури

1. Бойко Д.Н. Символическое насилие как объект социологического исследования: категоризация и операционализация. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2016. Вип. 37. С. 91-95.
2. Гжегорчик А. Духовная коммуникация в свете идеала ненасилия. *Вопросы философии.* 1992. № 3. С. 54-64.
3. Гусейнов А.А. Понятия насилия и ненасилия. *Вопросы философии.* 1994. № 4. С. 3-6.
4. Крымский С.Б. Ценностно-смысловой универсум как предметное поле философии. *Философская и социологическая мысль.* 1996. № 3-4. С. 102-116.
5. Лиманская К.А. Теоретические и методологические основы исследования социальной проблемы жестокого обращения с детьми в семье: автореф. дис. ... канд. социол. наук. СПб.: С.-Пб. гос. ун-т, 2005.
6. Полтораков А.Ю. Приватизация насилия: социополитический контекст. *Политика и общество.* 2009. № 10. С. 45-52.
7. Полтораков О.Ю. Безпекові дослідження в соціально-філософському контексті. *Стратегічні пріоритети. Серія: Філософія.* 2016. № 1. С. 53-59.
8. Сердюк Л.В. Насилие : криминологическое и уголовно-правовое исследование: монография / под ред. Щербы С.П. М.: ООО Издательство Юрлитинформ, 2002. 384 с.
9. Скакунов Э.И. Природа политического насилия. *Социологические исследования.* 2001. № 12. С. 22-30.
10. Тевлюкова О.Ю. Насилие как феномен социальной организации: опыт теоретико-методологического анализа: автореф. дис. ... канд. социол. наук. Новосибирск: Новосиб. гос. архитектур.-строител. ун-т, 2005.
11. Толстой Л.Н. Царство божие внутри нас (1890-1893). *Полное собрание сочинений:* в 90 т. Т. 28. М.: Государственное издательство художественной литературы, 1957. XXXVII, 394 с.
12. Hartmann E. Violence: Constructing an Emerging Field of Sociology. *International Journal of Conflict and Violence.* 2017. Vol. 11. P. 1-9.

13. Malešević S. The rise of organised brutality: a historical sociology of violence. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. P. 99-141.

А. К. Пронько, О. М. Шеломовська

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ВТОРИННИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Пронько Аліна Костянтинівна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 054 «Соціологія» Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське);

Шеломовська Оксана Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління, доцент.

Людський інтелект та освітній потенціал сьогодні став справжнім капіталом, розвитку суспільства. Саме тому інтелектуальна еміграція або «відтік умів», які з кожним роком набувають все більше обертів викликають занепокоєння серед дослідників. Україна, поряд з іншими провідними країнами, перебуває у центрі цього процесу інтелектуальної міграції.

Не викликає сумнівів, що інтелект сьогодні перетворився на чинник, який визначає темпи розвитку держав. Від того, наскільки ефективно у країні використовується власний інтелектуальний ресурс та відбувається залучення інтелектуальних ресурсів з інших країн, залежить, чи опиниться вона серед лідерів чи аутсайдерів світового розвитку.

Термін «відплив умів», або інтелектуальна міграція визначається як «міграція освічених або професійних кадрів з однієї країни, сектора економіки або галузі в іншу, зазвичай для одержання кращої оплати або умов життя» [1].

Інтелектуальна міграція як явище має багато форм і різновидів, серед яких слід виділити міграцію науковців, висококваліфікованих спеціалістів, представників творчої інтелігенції, а також освітню міграцію, яка сьогодні стає надзвичайно актуальною для української молоді.

З кожним роком кількість громадян України, які навчаються за кордоном, зростає, тому що охочих здобути освіту в елітних навчальних закладах зарубіжжя, стає все більше. Зрозуміло, що навчання за кордоном – важливий культурний і особистий досвід для студентів, а також шлях поліпшити їх навички і шанси влаштуватися на роботу в глобальних секторах світового ринку праці. Водночас, більшість з них після отримання такого досвіду просто не бажає повертатися в Україну, тому що вже отримує гідну зарплатню за кордоном і не хоче повертатися до тих умов, в яких існував до виїзду.

Складно зафіксувати кількість українських студентів, котрі вчаться за ко-

рдоном. Держслужба статистики не має таких даних, дозволяє нам лише зрозуміти загальні обсяги міграції молоді за кордон. Згідно зі статистичними даними саме молоді українці віком від 15 до 34 років займають вагому частку міграційного населення України (табл. 1) [2].

Таблиця 1 – Статистичні дані щодо виїзду молоді за кордон за 2016 р.

Вік	Кількість прибулих			Кількість вибулих			Міграційний приріст, скорочення (–)
	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки	
15-19	39 717	19 239	20 478	37 168	17 395	19 773	2 549
20-24	42 294	18 541	23 753	40 307	17 050	23 257	1 987
25-29	27 709	10 180	17 529	26 423	9 289	17 134	12 86
30-34	23 498	8 823	14 675	22 503	8 186	14 317	995

Дані щодо рівня освітньої міграції дозволяють отримати соціологічні дослідження. Так, згідно з результатами дослідження Інституту Горшеніна на початку 2016 р. майже третина українців (32%) за нагоди виїхала б на постійне місце проживання за кордон. Здебільшого це молоді люди, які такі прагнення пояснюють бажанням отримати кращу освіту за кордоном або ж зробити кар'єру [3, с. 19]. Звісно не можна визначити точну кількість освітніх мігрантів, проте зважаючи на висновки дослідження інституту Горшеніна можна зробити припущення, що молоді українці в значній мірі їдуть за кордон саме на навчання.

Більш конкретні відомості про зростання кількості українських студентів в іноземних університетах свідчать дані аналітичного центру CEDOS. Так, кількість українців в іноземних університетах станом на 2014/2015 навчальний рік становила 59 648 осіб, а вже у 2015/2016 рр. – їх кількість зросла до 66 668 осіб. Тобто приріст складає 7 тис. осіб. Причому 2/3 цього приросту склали саме українці, які навчаються в польських університетах. Найбільш бажані для навчання країни – Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина (таб. 2) [4].

На нашу думку, такий потік студентів до європейських закладів вищої освіти, зокрема до Польщі, пояснюється такими перевагами як: якісний європейський диплом, доступна вартість та комфортні умови навчання, перспективи на міжнародному ринку праці, та можливість залишитись у країні навчання на постійне проживання. За даними 2017 р. кількість українських студентів у ВНЗ

Польщі зросла до 33 370 осіб.

Таблиця 2 – Кількість українських студентів в закордонних університетах

Країна	Роки							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Польща	2831	3499	4879	6321	9620	14951	22833	30041
Німеччина	8557	8818	8830	8929	9044	9212	9379	9088
Росія	4236	4055	4919	4644	4737	6029	9365	6936
Канада	715	916	1053	1203	1611	2053	2536	2790
Італія	800	1043	1314	1556	1727	1894	2200	2348
Чехія	913	1249	1336	1477	1584	1772	2015	2395
США	1716	1727	1583	1535	1490	1464	1551	1680
Іспанія	558	641	840	1114	1323	1418	1545	1612
Австрія	727	905	990	1142	1265	1279	1460	1607
Франція	1349	1388	1447	1482	1282	1320	1332	1348

Прагнення Євросоюзу отримати кращі таланти, а також відсутність в Україні якісних робочих місць і зростання економіки далі буде змушувати виїжджати українців, в тому числі і студентів. Якщо держава не створить сприятливі умови для розвитку інтелектуального потенціалу та праці населення то емігранти не матимуть стимул повертатись в Україну щоб інтегрувати новий досвід, навички і знання що отримали у інших країнах у свою державу.

Повністю вирішити проблему «витоку мізків» жодна країна не може. У перелік країн, які втрачають інтелектуальний капітал, входять навіть Велика Британія. Наприклад, із США у них одна мова, але заробити в Штатах англійці можуть набагато більше. Тому після закінчення ВНЗ частина англійців покидає рідну країну та їде у країну можливостей – США. На противагу США, які є головним реципієнтом робочої сили, Україна є основною країною-донором, тому що ні для масової міграції, ні для вузького кола інтелектуальної міграції вона не є привабливою країною [5].

Таким чином, на превеликий жаль, значна частка української молоді шукають самореалізації за кордоном і ці тенденція зростає з кожним роком, отже знижується інтелектуальний потенціал України, що негативно впливає на економічну, соціальну та демографічну ситуацію в нашій державі. Це виявляється в зниженні якості трудового ринку, втраті висококваліфікованих кадрів, старінні нації, зменшенні народжуваності, відсталості технологічного процесу тощо. Тому, щоб скоротити процес відпливу мізків та підвищити привабливість самореалізації молоді всередині країни, як ми вважаємо, необхідно створити в Україні сприятливі умови для праці та розвитку інтелектуального потенціалу насе-

лення. Одним з напрямів цього має стати модернізація системи вищої освіти та збільшення фінансування цієї галузі.

Список використаної літератури

1. Brain-drain. URL: <https://www.britannica.com/>.
2. Демографічний щорічник «Населення України за 2016 рік» / Державна служба статистики України. К., 2017. 133 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Де і ким в світі працюють українці: найцікавіше про заробітчан (інфографіка). Дослідження Інституту Горшеніна. URL: <http://tyachivnews.in.ua/novini/ckav-novini/7174-de-kim-v-svt-pracyuyut-ukrayinc-nayckavshe-pro-zarobtchan-nfografka.html>.
4. Аналітичний центр CEDOS – Українські студенти за кордоном: скільки та чому? URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.
5. Лопатіна І. Мізки на вивіз: куди і за скільки продають свій інтелект українці URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/392004/mizky-na-vyviz-kudy-i-za-skilky-prodayut-svij-intelekt-ukrayintsi>.

Г. М. Редькіна

**МОВА І НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНА ДИНАМІКА**

Редькіна Ганна Михайлівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат політичних наук, доцент.

Розвиток будь-якого суспільства протягом усієї історії надає розуміння про особливі уявлення відносно тих чи інших груп, соціальних інститутів. Таке конструювання ґрунтується як на традиційних, так і на інноваційних тенденціях, визначаючих вигляд соціальних суб'єктів [1, с. 88].

Протягом всього соціального буття та існування людської цивілізації, стає зрозумілим, що саме молодь, як специфічна частина суспільства, є тим ключовим елементом, що засвоює національне минуле свого народу і соціально-історичний досвід. Це є свідченням соціальної важливості формування національної свідомості у процесі становлення молодої людини. Ґрунтовна активна громадянська позиція, здоровий патріотизм, прийняття участі у житті держави повинні продукуватися молоддю задля подальшого існування тієї чи іншої нації.

На сутнісні характеристики студентської молоді, які, на нашу думку, сприяють формуванню національної свідомості, вказує С.Савченко. Узагальнивши точки зору різних авторів, автор дійшов висновку:

- ✓ по-перше, за статевими, соціальними, віковими показниками студентство є найбільш мобільною групою, склад якої кожні п'ять років змінюється;
- ✓ по-друге, студентство – це відносно автономна соціальна група з підвищеною адаптивністю до різноманітних соціально-економічних і політичних змін у суспільстві, інституціональних і ціннісно-нормативних актів;

- ✓ по-третє, зі студентством у суспільстві традиційно пов'язують конкретні напрямки й темпи соціальних змін, у яких воно бере найактивнішу участь;
- ✓ по-четверте, студентство має значний інтелектуальний потенціал і відрізняється почуттям соціального альтруїзму;
- ✓ по-п'яте, у суспільстві студентство відіграє суперечливу роль, оскільки, з одного боку, виступає суб'єктом нової соціальної діяльності, з іншого – є чинником суспільної стабільності, маючи своєрідний привілей на майбутнє [2, с. 24].

Студентство XXI століття має свій особливий вигляд, дослідження якого може визначити перспективні напрями розвитку не тільки системи вищої освіти, але і суспільства в цілому. При вивченні соціально-демографічної групи студентства, інтерес представляє цілий ряд характеристик.

Насамперед, варто зазначити, що студентство має сьогодні переважно жіноче обличчя і охоплює молодь від 17 до 35 років. В умовах сучасних реформаційних змін в освіті, що мають місце в Україні, дана тенденція ще й доповниться збільшенням середнього віку студентства, оскільки відбувається збільшення тривалості отримання середньої освіти. В таких умовах відбудуться й зміни у поєднанні процесів, що характеризують той чи інший вік [1, с. 75].

Станом на 2017 рік, в Україні нараховується 376 тис. студентської молоді [3].

Національна свідомість – всеохоплююче явище, притаманне будь-якій державі. В кожному регіоні України, в залежності від географічних, історичних, мовних тощо показників, ситуація, щодо стану національної свідомості студентської молоді, є неоднорідною. Існують різні погляди вчених на співвідношення мови і національної свідомості. В цих теоріях були розкриті різні погляди вчених на мову та її вплив на людей. Вчені трактували мову як своєрідну рамку, через яку людина сприймає дійсність. У мовленнєвій діяльності є дві сторони: індивідуальна й соціальна, причому одну не можна зрозуміти без іншої. Мова і національна свідомість пов'язана між собою. При цьому мова має неабиякий консолідуючий вплив на національну свідомість та державу.

Аби дослідити зв'язок мови і національної свідомості української студентської молоді у м. Кам'янському Дніпропетровської області, ми провели дослідження «Мовна складова національної свідомості сучасної студентської молоді України». Був застосований метод анкетування (N=400), що дозволило відстежити рівень тих чи інших показників і відобразити сучасну ситуацію у нашому місті.

Перш за все, студентська молодь м. Кам'янського позиціонує себе з «просто людьми», про що зазначає 51 % респондентів серед студентської молоді;

вважають себе українцями 29 % опитаних; громадянами світу себе вбачають 12 % респондентів; мешканцями міста себе представляють 6 % опитаних і 2 % позиціонують себе по-іншому. Це говорить про достатньо низький рівень самоусвідомлення молоддю своєї приналежності до української нації й про нечітку громадянську позицію.

У сучасній Україні мовна проблема набула високого рівня політизованості, що дає підстави говорити про мову як один із важливих факторів політичної самоідентифікації громадян, їхню політико-мовну ідентичність. Саме це надихнуло нас з'ясувати відповіді на наступні питання.

Майже половина студентської молоді м. Кам'янського, насамперед, вказує на те, що для неї рідними є обидві мови – українська і російська (49 % опитаних), для 27 % респондентів рідною є українська, а 21 % вважають рідною російську мову, для 3 % респондентів рідною є інша мова.

Пишаються своєю рідною мовою 38 % опитаних серед студентської молоді, скоріше пишаються своєю рідною мовою 26% респондентів, важко надати відповідь на дане запитання 20 %, скоріше не пишаються мовою 16% респондентів.

Як бачимо розгляд питання двомовності надає можливість говорити про неоднозначну ситуацію щодо мови, про що свідчать отримані результати.

Для 29 % студентської молоді м. Кам'янського скоріше потрібне введення другої державної мови, протилежну думку займає 25 % молоді, яка вважає, що скоріше не потрібне введення другої державної мови. Для 17 % студентської молоді важко відповісти на запитання «Як Ви вважаєте, чи потрібне введення другої державної мови?». Актуальним введення другої державної мови є для 16 % опитаних, і 13 % зовсім не згодні з цим твердженням.

Така ситуація свідчить про досить розмиті уявлення студентської молоді щодо недоцільності / доцільності введення другої державної мови в Україні, адже ми бачимо невпевненість студентства з приводу надання конкретних відповідей (варіанти «так» або «ні» зайняли останні місця у рангах відповідей).

Динамічне сучасне політичне життя висуває проблему відповідності кожної людини за те, що відбувається в країні. І це, на нашу думку, щільно пов'язане з поняттям національної свідомості. Доцільним, на нашу думку, було наступне питання нашого дослідження: «Чи знайомі Ви з поняттям «національна свідомість?». Щодо цього питання, ми отримали такі дані: 51 % студентської молоді є знайомим поняття «національна свідомість», 35 % лише частково розуміють цю дефініцію, 12 % опитаних важко відповісти на дане запитання, 2 % не знайомі з поняттям.

Питання «Як Ви вважаєте, чи може людина бути національно свідомою,

не знаючи державної мови?» було наступним у нашому дослідженні. Наголошують, що людина може бути національно свідомою, не знаючи державної мови 37 % опитаних. Вважають, що людина скоріше може бути національно свідомою, не знаючи державної мови, 23 % опитаних. Важко надати відповідь на це питання 18 % студентської молоді. Скоріше не вважають, що людина може бути національно свідомою, не знаючи державної мови, 15 % опитаних, зовсім не погоджуються з цим твердженням 7 % студентів. На нашу думку, така позиція говорить про те, що для студентської молоді є важливим почуття приналежності до своєї спільноти, в даному випадку, держави, аби вважати себе національно свідомою, навіть не знаючи державної мови.

На питання «На Вашу думку, чи достатньо вжито заходів, направлених на підвищення статусу української мови?», майже половина студентської молоді вважає, що вжито недостатньо заходів для підвищення статусу української мови, про що свідчить думка 49 % респондентів. Протилежну позицію займає 35 % респондентів, які вважають, що вжито достатньо заходів. Для 16 % опитаних це запитання виявилось не таким простим, аби надати однозначну відповідь.

Одним з головних завдань розвинутого суспільства, показником рівня розвитку культури є, поряд з турботою про збереження природних багатств і примноження цінностей духовної культури, постійна турбота про екологію мовного середовища [4]. Отже, як з'ясувалося, зовсім не читають видання, що друковані українською мовою 45 % опитаних серед студентської молоді. Інколи цікавляться подібними виданнями 39 % опитаних. Читають видання українською мовою 13 % студентської молоді. Забарилися з відповіддю 3 % молоді. Ці дані свідчать про достатньо низький рівень зацікавленості газетами, журналами, інтернет-ресурсами і т. ін., що друкуються українською мовою.

Художня література є дуже важливим показником не тільки розвитку людини як особистості, а й рівня її освіченості, грамотності, адже несе в собі культурну складову духовності народного мистецтва. Як з'ясувалося, для 53 % не вбачається цікавим читання художніх творів українською мовою, проте інколи це цікавить 37 % опитаних молодих людей, 2 % не змогли надати відповідь на питання «Чи читаєте Ви художні твори, друковані українською мовою?». І лише 8 % опитаної студентської молоді м.Кам'янського читає художні твори українською мовою.

Досить цікавим і важливим у житті будь-якої молодшої людини є вільний час, а саме його культурна складова, яка включає в себе відвідування театру, кіно, фестивалів, концертів і т. ін. Пропонуючи відповісти студентській молоді на запитання: «Чи відвідуєте Ви заходи, мовою проведення яких є українська

(концерти, театральні вистави, кінофільми, фестивалі, флеш-моби)?», ми отримали такі результати. Інколи студентська молодь відвідує заходи, мовою проведення яких є українська, про що стверджує 47 % респондентів. Для 32 % опитаної молоді такий спосіб проведення часу вбачається досить цікавим, 18 % опитаних не відвідують подібні заходи, 3 % молоді було важко зорієнтуватися у цьому питанні.

Таким чином, мовні прояви національної свідомості студентської молоді м. Кам'янського відрізняються мінливістю і невизначеністю. Вважаємо, що це відбувається через незавершеність й продовження процесу формування національної свідомості.

Мова виконує символічну функцію. Держава має можливість впливати на мовну ситуацію в Україні за допомогою ідеологічних, законодавчих, адміністративних, фінансово-економічних важелів, встановлюючи соціальний статус і соціальні функції мов. Солідарність суспільства надасть змогу формувати національну свідомість кожної особистості та передусім масове усвідомлення громадянами країни приналежності до єдиного мовно-культурного простору.

Список використаної літератури

1. Астахова В. Студент XXI століття: соціальний портрет на фоні суспільних трансформацій: Монографія. Х.: НУА, 2010. 407 с.
2. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в поза навчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Луганськ: Луганський нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка, 2004. 42 с.
3. Головне управління статистики у м. Києві: Вищі навчальні заклади України. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=532&lang=1>
4. Перекрестов М. Стан української мови в сучасній Україні. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Philologia/44891.doc.htm

Г. П. Савош, М. О. Александрова

ІНОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

Савош Галина Петрівна – доцент кафедри філософії і політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук;

Александрова Марія Олегівна – здобувач другого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Менеджмент» Придніпровської державної академії будівництва та архітектури (м. Дніпро).

У сучасному світі бізнесмени все частіше стали цікавитися тим, як саме потрібно вибудовувати робочий процес, якими повноваженнями повинні володіти співробітники підприємств, а головне – що для цього повинен зробити сам керівник. Раніше до співробітників було прийнято ставитися як до звичайних працівників, кожен з яких міг бути легко замінений на іншого. Зараз кожен

службовець підприємства вправі розраховувати на підтримку з боку керівництва, причому як моральну, так і матеріальну.

У наші дні жодне велике підприємство не зможе навіть помислити про подальший розвиток і розширення без вивчення правил управління власним штатом. Адже, наразі технології розвиваються неймовірно швидкими темпами. І якщо люди відносно швидко адаптуються до поточних інновацій, то компанії рухаються набагато повільніше. Багато організацій як і раніше зберігають структуру і принципи роботи індустріального століття, які давно застаріли. Саме ці розриви спонукають підприємства до пошуків нових шляхів управління персоналом.

Управління персоналом в організації є основою всього підприємства, так як персонал це основний ресурс кожної організації. Достатня забезпеченість підприємств потрібними трудовими ресурсами, їх раціональне використання, високий рівень продуктивності праці мають велике значення для збільшення обсягів продукції і підвищення ефективності виробництва.

Персонал – це сукупність працівників поєднаних цілями господарської діяльності [1].

Персонал – найбільш складний об'єкт управління в організації, оскільки, на відміну від речових факторів виробництва, є живим, має можливість самостійно приймати рішення, діяти, критично оцінювати пред'явлені до нього вимоги, має суб'єктивні інтереси і тому подібне. Робітник є «мотором» будь-якої організації. Сучасність змусила докорінно змінити роль людини у виробництві. Людина є не тільки найважливішим елементом виробничого процесу на підприємстві, а й головним стратегічним ресурсом компанії в конкурентній боротьбі. Але для того щоб якісно управляти працівниками, підприємство має вибрати для себе шлях яким вона буде йти до мети. Цим шляхом є концепція управління персоналом.

Термін концепція має багато трактовок, наприклад у словнику цьому терміну дають наступні визначення.

Концепція – це система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище [2, с. 275].

В економіці ж концепція – це система поглядів, помислів, що визначають основний напрям, стратегію і тактику реалізації бізнесово-підприємницьких проектів, програм [3].

У цілому концепція управління персоналом – це система теоретико-методологічних поглядів щодо розуміння та визначення суті, цілей, завдань, критеріїв, принципів управління персоналом, а також організаційно-практичних підходів до формування механізмів його реалізації в конкретних умовах функ-

ціонування організації [1].

Концепція управління персоналом включає:

1. Формування системи управління персоналом далі УП. (Формування цілей, функцій, організаційної структури УП, вертикальних і горизонтальних зв'язків керівників і фахівців в процесі прийняття і реалізації управлінських рішень).

2. Розробка технології УП. (Організація найму, відбору, прийому персоналу, його ділова оцінка, профорієнтація, адаптація, навчання, управління діловою кар'єрою, мотивація органами праці, управління конфліктами, забезпечення соціального розвитку, вивільнення, взаємодії з профспілками і службами зайнятості).

3. Розробка методології УП. (Розглядається сутність персоналу організації як об'єкта управління, розгляд процесу формування поведінки індивіда, відповідного цілям організації, методам і принципам УП).

Основу концепції УП організації в даний час складають зростаюча роль особистості працівника, знання його мотиваційних установок, вміння їх формувати і направляти відповідно до завдань, що стоять перед організацією.

У цілому тенденції управління людьми в організаціях носять глобальний характер і відображають пошуки передових компаній у створенні високоефективних систем реалізації творчого і продуктивного потенціалу. Основоположним теоретичним положенням нових підходів до управління людьми в діловій організації є: визнання економічної корисності і соціальної цінності людських ресурсів, освоєння і розвиток яких потребує інвестиційних вкладень подібно іншим видам економічних ресурсів. Основною тенденцією розвитку управління персоналом у наші дні, є впровадження цифрових технологій у цю сферу. Цифрова епоха диктує нам свої правила, які потребують від підприємств більшої гнучкості та швидких темпів роботи. Ставляться нові вимоги до управлінців, впровадження постійного навчання на робочому місці, використання нових технологій для залучення талановитих спеціалістів, налагодження зворотного зв'язку з працівниками та багато іншого [4].

Головним завданням управління персоналом у сучасних умовах є поєднання ефективного навчання персоналу, підвищення кваліфікації та трудової мотивації працівників та стимулювання їх до виконання робіт більш високого рівня. Розвиток персоналу забезпечується заходами з оцінювання кадрів, планування трудової кар'єри робітників і фахівців, стимулювання розвитку персоналу тощо. Будь-які новітні технології, інноваційні ідеї ніколи не будуть ефективними та приносили максимальну користь без високоефективної роботи, належної підготовки і кваліфікації персоналу. При цьому треба враховувати, що

персонал наділений інтелектом та здатністю мислити, постійно вступає у взаємовідносини, які впливають на продуктивність праці, виробництво, внутрішній клімат підприємства [5].

І. Давидович зазначає, що успішна діяльність підприємства в сучасних умовах жорсткої ринкової конкуренції залежить від творчої активності робітників. Тому головним завданням менеджера є мотивація персоналу [6].

І хоча актуальні на сучасному етапі проблеми управління персоналом в їх системному, організаційному зв'язку ще не осмислені належним чином, та це скоро зміниться адже, як науковий напрям і сфера практичної діяльності в державі, тільки проходить етап свого становлення.

Список використаної літератури

1. Управління персоналом: навч. посібник / А. О. Азарова, О. О. Мороз, О. Й. Лесько, І. В. Романець. Вінниця: ВНТУ, 2014. 283 с.
2. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. Т. 4: І-М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. К.: Наукова думка, 1973. 840 с.
3. Концепція. *Словопедія. Економічна енциклопедія.* URL: <http://slovopedia.org.ua/38/53402/380929.html>.
4. Глобальные тенденции управления персоналом 2017: новые правила цифровой эпохи. 2017. 28 марта. URL: <https://delo.ua/lifestyle/globalnye-tendencii-upravlenija-personalom-2017-novye-pravila-c-329518/>.
5. Бісвас П.Ч. Управління персоналом на іноземних підприємства в Україні. *Маркетинг в Україні*. 2008. № 3. С. 36-39.
6. Давидович І. Є. Управління витратами. К.: Центр учбової літератури, 2008. 320 с.

Г. Д. Свиридова, О. М. Шеломовська КОМП'ЮТЕРНІ АЗАРТНІ ІГРИ В КУЛЬТУРІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВТОРИННОГО АНАЛІЗУ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Свиридова Ганна Дмитрівна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 054 «Соціологія» Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське);

Шеломовська Оксана Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління, доцент.

Розвиток сучасних технологій, доступність для населення участі в азартних іграх, привів не тільки до зміни умов життя, але і появи нових залежностей. Гемблінг-залежність стала однією з серйозних проблем сучасного суспільства, адже зловживання азартними іграми сприяє росту соціального напруження, знецінення соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей, деструктивно впливає на здатність людини до роботи, а також різного роду злочинної поведінки.

Термін «Азартна гра» походить від франц. «jeux d'hasard» – гра випадку. У слов'янських мовах «азарт» означає емоційний стан гарячої завзятості, прояв фатальної захопленості, наснаги, ентузіазму, пов'язаний з випадком, грою, ризиком, небезпекою. Ігроманія, лудоманія та гемблінг є синонімами і означають перманентну необхідністю відчуття азарту [1, с. 231].

Отже, азартні ігри – це ігри, результат яких, на протилежність комерційним, виключно або головним чином залежить від випадку, а не від спритності або мистецтва гравців, причому головний інтерес спрямований не на процес гри, а на її результат [2]. Прикладами таких ігор є комп'ютерні варіанти карткових, рулетка, лотерея, імітатори ігрових автоматів, тобто комп'ютерні варіанти ігрового репертуару казино [3, с. 373].

Стрімке поширення азартних ігор з кожним днем залучає все більше людей до відповідних закладів або сайтів, тим самим формуючи в деяких з них ігрові адикції (нав'язлива потреба в певній діяльності), які спричинені такими детермінантами:

- соціальними – порушення культурних традицій і розвиток комунікаційних мережевих технологій, які призводять до нестабільності у суспільстві, все більшій контрастності рівня життя та фінансових можливостей різних груп населення, що актуалізує поширеність та доступність ігрової індустрії. Конкретним прикладом цих соціальних чинників є розвиток інтернет-казино, які, з одного боку, без вікових або будь-яких інших обмежень надають кожному гравцеві можливість залучитися до гри, гарантуючи їхню повну анонімність, а, з іншого – висока реалістичність і нескладність комп'ютерних ігор підтримують інтерес до них;

- соціально-психологічні – перебільшення значення матеріальних благ, ослаблення ролі сім'ї та родинних зв'язків, колективна і масова тривога, стреси, рекламування в художніх фільмах девіантної поведінки як героїчної, а отже виправдання ризикованої поведінки. Особливо в цьому контексті слід відзначити вплив інформаційно-комунікаційних технологій і засобів масової інформації на сучасну молодь. Різноманітні телевізійні шоу, лотереї, до участі в яких залучаються цілі сім'ї, створюючи умови для втягнення у гру наймолодших членів родини стимулюють інтерес до участі в них навіть дітей [1, с. 233]. Тут, на нашу думку, доречним буде сказати, що за результатами дослідження 2015 р. можна зазначити, що азартні ігри серед хлопців поширені вдвічі частіше, ніж серед дівчат (2/5 хлопців та 1/5 дівчат мають серед своїх друзів тих, хто грає на гроші, часто відвідує зали ігрових автоматів та комп'ютерні клуби). При цьому, збільшення частки школярів, які грають в азартні ігри, прямо пропорційно збільшенню їхнього віку (серед підлітків віком 10-12 років таких майже нема, ві-

ком 13-15 років – кожний третій та віком 16-18 років – кожний другий має таких знайомих).

Як правило, гроші для гри в ігрових автоматах або інтернет-клубах майже кожний другий хлопець та майже кожна третя дівчина отримувала, заощаджуючи на харчуванні у школі або на інших необхідних потребах та беручи гроші з подарунків. Кожний другий грав незважаючи на заборону батьків. Також виявилась залежність цього захоплення від успішності навчання в школі: діти, які більш успішно навчаються, менше часу грають, а ті, кому навчання дається нелегко, навпаки, проводять більше часу за грою [3, с. 378].

- індивідуально-психологічними – незадоволеність потреб, невпевненість у власних силах, неадекватність самооцінки, наявність внутрішніх конфліктів, неможливість самореалізуватися, досягнути бажаних цілей, розчарованість професією чи міжособистісними стосункам, складності у сімейному житті, організації побуту та ін. [1, с. 233].

Про поширеність захоплення азартними іграми сучасних українців свідчать і результати соціологічних досліджень. Так, опитування, проведене у 2017 році Соціологічною групою «Рейтинг», свідчить, що серед громадян віком від 18 років і старше, лише 24% вважають себе азартними людьми. Детальний розподіл по видам азартних ігор виглядає наступним чином (рис. 1).

Рис. 1 – Розподіл поширеності видів азартних ігор серед українців.

Разом з тим встановлено тенденцію – чим старші за віком респонденти і чим нижче їх достаток, тим гірше ставлення до різного виду азартних ігор.

Азартних більше серед городян, чоловіків, молодих людей, які працюють і більш освічених. Водночас, майже половина (46%) респондентів позитивно ставляться до азартних ігор, які не передбачають грошових ставок або виграшів. Цікаво, що найкраще ставлення до такого виду розваг на Півдні, серед жителів міст, чоловіків, молоді і забезпечених. Тішить, що до ігор на гроші позитивно ставляться тільки 11% [4].

Таким чином, можна сказати, що стрімке поширення азартних ігор має чималий вплив на суспільство, що в кінцевому рахунку може призвести до ігрової залежності, яка зумовлена, насамперед, бурхливим розвитком сучасних технологій, що роблять гемблінг більш доступним для людей; погіршенням сімейних стосунків, виникненням стресів та тривоги; незадоволеністю собою та своїм соціальним життям.

Список використаної літератури

1. Тополь О.В. Ігроманія як форма адитивної поведінки. *Україна – ЄС. Сучасні технології, економіка та право*. 2015. № 2. С. 230-233.
2. Иванова О.А. Азартные игры: понятие и признаки. *Вестник Воложского университета им. В. Н. Татищева*. 2015. № 2. С. 111-117.
3. Гузьман О.А., Ляшенко Н.О. Комп'ютерна залежність підлітків: соціологічні аспекти дослідження. *Вісник ХНУВС*. 2015. № 1. С. 369-380.
4. Отношение украинцев к азартным играм / Соціологічна група «Рейтинг». 6 квітня 2017 р. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_ukraincev_k_azartnym_igram.html

В. О. Скворець

МОДЕЛІ ДЕМОВІДТВОРЕННЯ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ КРАЇНИ

Скворець Володимир Олексійович – завідувач кафедри соціології Запорізького національного університету, доктор філософських наук, професор.

Демографічні процеси є одним із основних чинників, що мають вплив на цілісність соціального організму країни. Оскільки зміст і характер процесів відтворення населення визначається природними та соціокультурними умовами життя людей, соціально-економічними процесами (як урбанізація), політикою держави та інших соціальних суб'єктів, то моделі демовідтворення різних суспільств необхідно розглядати як важливий показник характеристики змін соціального організму країни.

В Україні дослідженням демографічних процесів займаються такі вчені як Е. Лібанова, С. Пироженко, О. Гладун, І. Гнибіденко, І. Курило, В. Новіков, О. Палій, В. Стешенко, Т. Яковенко та інші, але проблема впливу цих процесів на цілісність соціального організму країни залишилася поза увагою науковців.

Порівняльний аналіз моделей демовідтворення в Китаї, Європі та Україні дозволяє виявити основні фактори соціальних змін, що мають визначальний

вплив на цілісність кожного суспільства як соціального організму.

Китай є країною, яка протягом останніх років стала світовим лідером економічного і промислового розвитку. Ці досягнення Китаю спираються на його демографічний потенціал, що є геополітичним фактором розвитку країни (у 2010 р. населення Китаю становило 1,34 млрд. осіб). Економічно активне населення становить 800 млн. осіб, половина його зайнята у промисловому виробництві. Вивчаючи демографічну ситуацію в Китаї, науковці виділили кілька найголовніших передумов успіху країни на світовій арені: «здатність функціонувати як єдиний організм» та роль держави в забезпеченні здатності соціальної інтеграції населення країни і політичної стабільності в суспільстві. Демографічне навантаження на обмежені ресурси Китаю вимагає від держави рішень, які б забезпечили динамічний розвиток її економіки, що безпосередньо пов'язано з потребою у щорічному створенні мільйонів нових робочих місць, вирішенні питань продовольчої безпеки та соціалізації мільйонів китайських громадян. На шляху перетворення Китаю на глобальну геополітичну силу постало завдання з модернізації суспільства; демографічний тиск на обмежений геополітичний простір змушує Пекін проводити політику контролю приросту населення Китаю, що спричинило ряд демографічних проблем, що вимагає зміцнення його культурного простору. Соціальна інтеграція населення в КНР визначається політичним курсом держави на побудову суспільства середнього достатку. Забезпечення внутрішньополітичної стабільності є одним з найбільш важливих пріоритетів геополітичного курсу держави та її національної безпеки. Стратегія такої політики передбачає поряд із економічним ростом для підтримання зростаючого рівня добробуту населення посилення позицій влади у нестабільних районах країни, насамперед через нівелювання національної ідентичності нестабільних етносів, протидію сепаратизму і радикалізму [8, с. 346, 347, 349]. *Отже, демографічну модель відтворення населення сучасного Китаю можна охарактеризувати як механізм зміцнення соціального організму країни, що включає здійснюваний державою комплекс економічних, політичних, соціальних і культурних заходів, зокрема зростання добробуту населення і протидію проявам сепаратизму, з метою досягнення внутрішньополітичної стабільності, Модель демовідтворення сучасного Китаю є органічною.*

Модель демографічного відтворення країн сучасної Європи кардинально відрізняється від китайської моделі. П. Бьюкенен у своїй книзі «Смерть Заходу» визначає депопуляцію населення як основну загрозу західній цивілізації. «Подібно тому як приріст населення завжди вважався ознакою здоров'я нації та цивілізації в цілому, депопуляція є ознакою хвороби народу і суспільства. В теперішніх умовах звідси витікає, що західна цивілізація, не дивлячись на свою мо-

гутність і багатство, знаходиться в найглибшому занепаді. Її стан можна назвати синдромом Чеширського кота – як цей кіт, народи західної цивілізації тають на очах» [3, с. 24]. За сорок років населення земної кулі збільшилося вдвічі, з трьох до шести мільярдів осіб, але європейські (в широкому сенсі) народи практично припинили відтворення. В багатьох західних країнах смертність відповідає народжуваності, а то й перевищує останню. Із сорока семи європейських країн тільки одна, мусульманська Албанія, демонструвала до 2000 р. рівень народжуваності, достатній для збереження народу. Нинішня Європа вимирає. Прогнози дуже сумні. В період з 2000 по 2050 рік населення Земної кулі зросте на три з лишком мільярда осіб і складе більше дев'яти мільярдів, однак п'ятидесятипроцентне збільшення чисельності населення відбудеться виключно за рахунок країн Азії, Африки та Латинської Америки, а сто мільйонів європейців просто на просто щезнуть з лиця землі. В 1960 р. люди європейського походження складали чверть населення світу; а 2000 р. – вже одну шосту; до 2050 р. вони будуть складати лише одну десяту. Така сумна статистика зникаючої раси. В 2000 р. населення Європи, від Ісландії до Росії, становило 728 млн. осіб. При збереженні поточного рівня народжуваності, без урахування імміграції, кількість її населення до 2050 року скоротиться до 600 млн. осіб. Таким є прогноз Демографічного відділу ООН («Перспективи світового населення: ситуація 2000 року» від 28 лютого 2001 р.) [3, с. 25-26].

За понад шістдесят років після Другої світової війни населення Землі збільшилося більш, ніж у два рази (до 7 млрд. людей), а західний світ, по суті, припинив навіть відтворення вже досягнутого рівня свого населення. У 1950 р. частка його населення впала до 29 % усього населення планети. Надалі ритм цього падіння прискорився: 25 % – у 1970 р.; 18 % – у 2000 р. та близько 15 % – у 2010 р., що є меншим за чисельність окремо китайської, індуїстської або ісламської цивілізацій. З 1920 р. до 2000 р. площа прямого контролю західної цивілізації над землею поверхнею скоротилася з 48 % до 23 % (Західна Європа, Північна Америка, Австралія та Нова Зеландія). Виразно означилася тенденція: західний світ став демографічно зменшуватися на тлі зростання інших регіонів (Китаю, Індії, країн Латинської Америки, ісламського світу та Африки). З 1950 р. до початку 2000 р. населення Африки збільшилося в 3,5 рази; Латинської Америки – майже в 3 рази; Азії – в 2,6; Океанії – в 2,3; Північної Америки – 1,8; у той час як населення Європи – лише в 1,2 рази [2, с. 507-508].

Основну причину депопуляції європейських країн П. Бьюкенен вбачає в дехристиянізації та культурній революції, що розгорнулася в молодіжному середовищі країн Заходу в 60-х роках ХХ ст. Коли християнство на Заході почало втрачати позиції, виявилось, що західна людина почала відмовлятися від про-

довження роду. Адже кореляція між вірою і великою сім'єю абсолютна. Чим більше люди віддані вірі, будь то християнство, мусульманство чи юдейство, тим вище у конкретного народу рівень народжуваності [3, с. 247]. Процеси масової депопуляції країн Заходу зумовлені зміною цивілізаційних засад життя цих країн, особливо під впливом культурної революції, що в суспільстві змінила віру і підпорядкувала собі молодь. Цивілізація, заснована на вірі, а з нею культура і мораль відходять у минуле і повсюдно змінюються новою вірою, новою мораллю, новою культурою і новою цивілізацією [3, с. 21]. За прогнозами фахівців Світового банку скорочення населення в країнах Центральної та Східної Європи в період з 2005 по 2025 рік становитиме: Болгарія – 1,5 млн. осіб, Естонія – 0,1 млн. осіб, Латвія – 0,3 млн. осіб, Литва – 0,4 млн. осіб, Польща – 1,6 млн. осіб, Росія – 17,3 млн. осіб, Румунія – 2,3 млн. осіб, Словаччина – 0,1 млн. осіб, Угорщина – 0,8 млн. осіб, Україна – 11,8 млн. осіб, Чехія – 0,5 млн. осіб [5, с. 6].

Відповідальність за депопуляцію країн Заходу як наслідок культурної революції П. Бьюкенен покладає на західні еліти. «Саме культурна революція призвела до теперішнього «кардинального оновлення способу мислення». І це оновлення неначе зробило західні еліти несприятливими до факту грядущої загибелі їх цивілізації. Еліти ніби не цікавить ні депопуляція, ні відмова від національної державності, ні наростаюча імміграція з країн третього світу...» [3, с. 23]. *Отже, в сучасній Європі, єдність і цілісність якої забезпечується її багатством та могутністю, демографічна модель відтворення населення характеризується процесами депопуляції корінного населення, що зумовлені такими змінами цивілізаційного масштабу як дехристиянізація та культурна революція, а рівень кількісного складу її населення підтримується масовою імміграцією населення з країн третього світу. Ця модель є деградаційною.*

Розглянемо тенденції демографічних змін в українському суспільстві в другій половині XX ст. – на початку XXI ст. Протягом 30 років, від перепису 1959 р. до перепису 1989 р., населення України збільшилося на 9,6 млн. осіб і дійшло до 51,7 млн., але в цей період відбувалося суттєве зменшення приросту населення. Протягом 1965-1985 рр. міське населення зросло в Україні з 19,9 млн. до 33,2 млн., а сільське скоротилося з 22,6 млн. до 17,6 млн. осіб [1].

В 1990-х рр. відтворення населення України характеризувалося різким наростанням негативних тенденцій. За офіційними даними, населення України у 1995 р. за один рік скоротилося на 299,7 тис. осіб, у 1996 р. – на 309,5 тис., у 1997р. – на 311,6 тис., у 1998р. – на 300,7 тис., у 1999р. – на 350,0 тис., у 2000р. – на 373,0 тис., у 2001 р. на 369,5 тис. За цей період процес вимирання українців прискорився і досяг рівня, коли щодня їх ставало приблизно на одну тисячу

менше [4, с. 32]. Вітчизняні науковці обґрунтовано довели, демографічна ситуація в Україні набула характеру гострої демографічної кризи. Вона є результатом деформацій у суспільному житті, порушення узгодженого функціонування його основних компонентів. Внаслідок пошкодження механізму демовідтворення, втрачається здатність соціального організму до самовідтворення населення у суспільно необхідній якості і кількості. Отже, демографічна кризи є наслідком кризового стану основних сфер життя суспільного організму, нагромадження і загострення суперечностей, поглиблення яких вкрай негативно впливає на демореальність [9, с. 78-79]. Для розуміння глибин сучасної демографічної кризи і визначення шляхів зменшення її впливу на розвиток українського суспільства слід проаналізувати головні чинники, які сприяли і можуть сприяти в майбутньому цій кризі. Адже демографічні процеси – це сфера, на яку впливають практично всі діючі в суспільстві фактори, серед яких виділяють основні – соціально-економічні, політичні, демографічні (фактор здоров'я населення), соціально-психологічні. Негативна дія цих факторів призводить до демографічної кризи у суспільстві, суть якої в єдності двох компонент – народжуваності і смертності [9, с. 78-79].

Е. Лібанова визначила умови розгортання демографічної кризи в Україні. «Соціально-економічні реалії періоду незалежності України формувалися спочатку в умовах глибокої трансформаційної кризи, потім досить нетривалої посткризової стабілізації, перерваної новим економічним спадом. У цілому ж в Україні протягом останніх 20 років зберігається високий ступінь соціально-економічної нерівності, включаючи гендерну й територіальну, поширеність соціального відторгнення, поляризації й витіснення значної частини населення за межі звичного життєвого устрою. До того ж відбувається погіршення якості освіти у поєднанні з руйнуванням традиційних моральних принципів і правил поведінки, зі стрімкою заміною національної української культури закордонною. Все це дає підстави для висновку про комплексну гуманітарну та економічну катастрофу, прояви і наслідки якої не можуть не позначитися в соціально-демографічній сфері» [6]. С. Пирожков визнав, що включення демографічного фактора у коло державних інтересів України є питанням виживання українського народу як цивілізованої нації, у якої має бути майбутнє [7, с. 18]. Отже, *демографічна модель відтворення населення сучасної України характеризується масовою депопуляцією населення країни, що розгорнулася внаслідок проведення неоліберальних ринкових реформ, різкого зниження рівня та якості життя більшості громадян, погіршення фізичного, психічного та духовного здоров'я населення, а також масової трудової міграції громадян до інших країн. Ця модель демовідтворення є деструктивною.*

Отже, порівняння моделей демографічного відтворення в Китаї, Європі та Україні дає підстави для таких висновків: 1) у сучасному світі демографічні процеси розглядаються як керовані відповідними елітами; 2) китайська модель демовідтворення є *органічною*, бо орієнтована на зміцнення соціального організму країни; 3) європейська модель демовідтворення є *деградаційною* і характеризується депопуляцією внаслідок соціокультурних змін у суспільстві; 4) українська модель демовідтворення за своєю суттю є *деструктивною*, оскільки масова депопуляція, розгортання якої пов'язане з проведенням неоліберальних реформ, постає реальною загрозою вимирання народу України; 5) подолання деструктивної моделі демовідтворення в Україні можливе лише шляхом практичної реалізації комплексної державної політики, що спрямована на відновлення та зміцнення цілісності соціального організму країни.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. К.: ТОВ «Атлант ЮемСі», 2006. 502 с.
2. Білошицький С.В. Демографічна криза західної цивілізації та її наслідки для поширення ліберальної демократії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 2 (64). С. 504-520.
3. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / пер. с англ. А. Башкирова. М.: ООО Издательство АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. 444 с.
4. Збітнєв Ю.І., Сенченко М.І. Біла книга України або Вашингтонський консенсус в дії. Наслідки економічних реформ 1991-2001 років. К.: Вид. дім «Княгиня Ольга», 2003. 250 с.
5. Палій О.М. Демографічна ситуація в країнах Центральної та Східної Європи. *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 1. С. 3-13.
6. Паніна Я. Ефект маятника. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2011. № 9. С. 6-7.
7. Пирожков С.І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11854/01-Pirojkov.pdf>.
8. Шемаєв В.М., Климишин П.Ю. Демографічна ситуація в Китайській Народній Республіці як чинник формування її геостратегії. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 79. С. 346-350.
9. Яковенко Т.В. Особливості сучасної демографічної кризи в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. № 1122. С. 77-83.

К. О. Склярєнко

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІСТА ДНІПРО: ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Склярєнко Катерина Олександрівна – викладач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Місто являє собою складне соціально-територіальне утворення, до якого, крім природного і матеріально-речового компонентів, входять населення, виробництво і споживання матеріальних благ, тому воно і вивчається багатьма суспільними, економічними та географічними науками. Оскільки місто є певною

соціальною системою, то воно також є об'єктом вивчення й соціологічної науки. З проблемами вивчення міста як соціально-поселенської спільності пов'язана спеціальна соціологічна теорія – соціологія міста. Її визначають як галузь соціологічної науки, яка вивчає закономірності виникнення, функціонування і розвитку міста як однієї з форм соціально-територіальної організації суспільства.

Зі зростанням кількості міст, чисельності їх жителів, зростанням їхньої ролі в суспільстві і різноманіттям функцій, що вони виконують в сучасній соціології, виникла необхідність дослідження проблем, з якими стикаються жителі міст. Загалом, ставлення громадян до свого міста в змістовому ракурсі визначається рівнем життя в ньому й складається з таких критеріїв як екологічна безпека, психофізичний комфорт, побутова інфраструктура, структура соціального захисту та зайнятості населення, структура рекреації, статусні характеристики. Отже, стан регулювання проблем у межах міста – один із чинників, що впливають на формування сукупності переконань і відчуттів людей із приводу особливостей міста та його іміджу загалом.

Досліджуючи характер проблемного поля м. Дніпро, ми звернулись, перш за все, до результатів соціологічного опитування городян. Для цього кафедрою соціології ДНУ ім. О. Гончара було проведене дослідження громадської думки мешканців м. Дніпро методом онлайн-опитування в період квітня 2018 р. (N = 601).

Щоб з'ясувати характер основних проблеми міста за думкою дніпрян, нами було задане відкрите питання щодо головних проблем міста та його жителів. Найбільш цінним є перелік проблем міста, який сформуvalи самі респонденти. Запропонувавши респондентам записати, які проблеми міста вони вважають найважливішими, ми отримали п'ятірку найбільш значущих. Найголовнішою проблемою міста дніпряни вважають поганий стан доріг. На другому місці – проблема поганої екологічної ситуації в місті. В межах цієї проблеми особливо турбує мешканців міста низька якість питної води, забрудненість повітря, відсутність на виробництвах сучасних очисних фільтрів. Наступна значуща проблема – підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги. Передостанньою в п'ятірці найважливіших проблем за оцінками мешканців міста виявилась неякісна робота громадського транспорту. В межах цієї проблеми городяни особливо виділяли необхідність заміни маршрутних таксі на більш зручний громадський транспорт, такий як автобуси, тролейбуси, метро. Завершує рейтинг найважливіших проблем корупція в органах місцевої влади. Проаналізувавши, що ж виступає причиною гордості за своє місто та навпаки, зменшує це відчуття у дніпрян, зафіксували наступні дані. Виявилось, що 29% мешканців пишаються

тим, що Дніпро – місто привабливе для інвесторів, 29% вважають його привабливим для туристів та гостей, 27% вбачають у ньому широкий простір для самореалізації, 26% пишаються тим, що місто береже культуру та традиції регіону/країни, 25% – побутовими умовами для життя.

Також необхідно вказати, що було виявлено кілька специфічних проблем, відсотки розподілу яких наводити неправомірно, бо вони були відзначені городянами в довільній формі, але через це можемо стверджувати, що ці проблеми є вельми специфічними саме для м. Дніпро. Це спилування дерев, відсутність сучасних транспортних розв'язок, а, як наслідок, перевантаженість основних транспортних магістралей в години пік, відсутність сучасного аеропорту, російськомовна освіта в дитячих садочках, паління в громадських місцях. В контексті проблем благоустрою міста респонденти особливо відзначали необхідність добудови метро, оновлення парків міста, необхідність реконструкції привокзальної площі, вирішення питання покинутих історичних будинків в центрі міста. Хоч і не отримала великий відсоток у порівнянні з найголовнішими проблемами, але помітно набрала значущості проблема своєчасного вивезення сміття в місті. Також респонденти актуалізували необхідність побудови заводу з переробки сміття (виключно з екологічно чистими технологіями). Нажаль, актуальною виявилась також проблема безпеки на дорозі, респонденти відзначали необхідність посилення контролю за роботою світлофорів та патрульної поліції; відсутність обладнаних пішохідних переходів.

Отже, ми відзначаємо, що найбільш актуальними, на думку городян, виявилися проблеми, що носять, перш за все, виробничо-економічний характер. Звертаючись до відомої класифікації людських потреб – піраміди А. Маслоу, ми можемо відзначити, що задоволення найвищого рівня людських потреб – потреби в самоактуалізації та самореалізації, індивід може досягти лише тоді, коли досягнуто певного високого рівня задоволення базових потреб – потреб у якісному житті, харчуванні тощо. Тобто, потреб, що в своїй основі спираються на високий рівень економічного розвитку.

Таким чином, можемо сказати, що проблемне поле міста Дніпро виявилось досить широким та різноплановим, найбільш цікавими для аналізу та подальшої роботи є розгляд економічного аспекту проблем містян. Отримані дані можуть бути використані у подальшій роботі муніципальної влади м. Дніпро.

Список використаної літератури

1. Третє всеукраїнське муніципальне опитування. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf
2. Савка В. Є. Регулювання соціальних проблем на рівні міської громади та його вплив на формування іміджу міста. *Соціологічні студії*. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. № 2 (9). С. 87-93.

Л. М. Сорокіна

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Сорокіна Людмила Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

Проблема впровадження інноватики в освітню систему України актуалізувалася в умовах соціально-економічних перетворень, які обумовили необхідність корінних змін в організації системи освіти, методології і технології організації педагогічного процесу в навчальних закладах різного типу (гімназії, ліцеї, коледжі та ін.) і потребу підготовки нової плеяди науково-педагогічних та педагогічних кадрів; також посилилася тенденція гуманітаризації змісту освіти, з'явилися нові навчальні дисципліни та стрімко виникла потреба в викладачах, які б могли забезпечити творчий, інноваційний підхід до реалізації цих тенденцій.

Сьогодні ми маємо змогу констатувати, що входження навчальних закладів у ринкові відносини викликає конкуренцію між державними і недержавними ВНЗ, надає можливості молодій людині навчатися там, де інноваційний потенціал та якість отриманої освіти вищі, бурхливі зміни в інформатизації суспільства активізувати потребу оновлення інформаційно-освітнього середовища.

Інновації не виникають спонтанно, а постають результатом системних наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду. Стрижнем інноваційних процесів в освіті є упровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, вивчення, узагальнення і поширення передового вітчизняного та іноземного педагогічного досвіду.

Вивченню теоретико-методологічних питань і проблем моделювання змісту різних педагогічних технологій і розробки інноваційних підходів до процесу навчання у вищій школі присвячені праці таких учених, як В. Беспалько, С. Батишев, Б. Гершунський, Л. Гордін, Р. Гуревич, А. Єршов, В. Збаровський, М. Кларин, І. Лернер, Г. Селевко, В. Трайнев, І. Трайнев, Н. Тализіна та ін.

Впровадження інноваційних технологій у процес професійної підготовки здобувачів вищої освіти допомагає їм опанувати навчальний матеріал в індивідуальному темпі, самостійно, використовуючи зручні способи сприйняття інформації, що викликає у них позитивні емоції і формує позитивну мотивацію навчання. З метою інтенсифікації професійної підготовки студентів в ВНЗ за допомогою запровадження комп'ютерних презентацій, електронних словників, підручників і посібників; тестових програм, програм-підручників, програм-тренажерів, словників, довідників, енциклопедій, відеоуроків, бібліотек елект-

ронних наочних посібників, тематичних комп'ютерних ігор та ін., створюється навчальне професійно орієнтоване інформаційне середовище, що сприяє розвитку основ професійної майстерності [2, с. 35].

Важливе значення для підвищення ефективності навчання має наявність структурованого плану учбових заходів, пропонуваного студентам на початку процесу навчання, з наявністю посилань на потрібні компоненти НМК. Крім того, активізації учбової діяльності сприяють введені в дистанційний курс сервіси спілкування викладача із студентами: форуми з актуальних питань курсу, прямі спілкування в чаті, заочні консультації по електронній пошті.

Таким чином, слід визнати, що при впровадженні інноваційних технологій в педагогічний процес освітньої системи ВНЗ спостерігається зростання фахової компетентності учасників інноваційних процесів, покращення якісних показників навчальних досягнень здобувачів вищої освіти. Водночас модернізується система освіти в цілому, простежується розвиток ВНЗ на основі пошуку, розроблення, освоєння та реалізації інноваційних педагогічних технологій; забезпечується науково-методичний супровід розвитку навчального закладу. На рівні особистості фахівця відслідковується формування сучасного стилю мислення з його характерними ознаками: креативністю, системністю, гнучкістю, динамізмом, перспективністю, об'єктивністю, концептуальністю тощо.

Список використаної літератури

1. Буга Н.Ю. Становлення наукової та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах. *Економіст*. 2006. № 9. С. 60-64.
2. Галиця І.О. Інноваційні механізми активізації педагогічного і наукового процесів. *Вища школа*. 2011. № 7/8. С. 31-37.
3. Гречаник Б.В. Інноваційний потенціал вітчизняних ВНЗ: особливості та проблеми його формування. *Інвестиції: практика та досвід*. К., 2010. № 11. С. 24-27.
4. Гуревич Р.С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в підготовці майбутнього фахівця. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. К., 2002. № 4. С. 61-68.
6. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
8. Кошечко Н.В. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 115 с.

Д. Г. Чорний, К. В. Познанська
КАТЕГОРІЯ «РИЗИК» В СОЦІОЛОГІЇ

Чорний Дмитро Георгійович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності «Соціологія» кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське);

Познанська Катерина Володимирівна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат історичних наук, доцент.

Прискорений розвиток сучасного суспільства призвів до поширення та поглиблення кризи сучасної цивілізації, яка в глобальному вимірі носить одночасно глобальний та парадигмальний характер. Глобальний, оскільки сучасні виклики та основні сфери людської життєдіяльності фіксуються поняттям «глобальні виклики»; парадигмальний, оскільки людство нині переживає кризу своїх базових законів діяльності і базових цінностей свого світоустрою. Якщо в XIX столітті суспільство було протиставлено природі, то на початку XX століття підкорена природа стала інтегрована в індустріальну систему, стала її частиною. Інтеграція природи до ринкових відносин суспільства, створила нову залежність від неї, та поглибила проблеми взаємодії цих систем. Цей перехід ввів нові протиріччя в існуючий уклад, які призвели до переходу від індустріального суспільства до «суспільства ризику».

Загальні питання теорії та методології вивчення ризику в соціології розробляли такі автори, як У. Бек, Е. Гідденс, А. Вілдавскі, К. Дейк, М. Дуглас, у працях яких знайшли відображення уявлення про сутність ризику як соціологічного явища, а також розглянуті гіпотези про еволюцію ризику. У вітчизняній соціології вивченням даних питань активно займаються Л. Бевзенко, В. Гришаєв, О. Приятельчук, Е. Хлобистов, О. Яницький, В. Кривошеїн [2].

Відповідно до теорії німецького соціолога Ульріха Бека сучасний соціум переходить від стану індустріальної модернізації до стану суспільства ризику, яке, в свою чергу, не є постіндустріальним. Воно являє новий щабель суспільства модерну, в якому виробництво ризиків превалює над виробництвом багатства, характерного для індустріального суспільства. Необхідно відзначити, що в роботах представників різних областей знання, на наш погляд, до сьогодні відсутнє єдине розуміння категорії «ризик», немає єдиної методології, селекції груп і факторів ризику. Відсутнє концептуальне роз'яснення прихованих за конкретною соціальною ситуацією процесів, які потрапляють під кваліфікацію «ситуація ризику», яка включається в предметне поле соціальної філософії через актуалізацію категорій можливого і дійсного, необхідного і випадкового. Труднощі визначення ризику зазвичай пов'язують з його різноманітністю. Але

як справедливо відзначають українські дослідники А. Приятельчук і О. Іщенко, «сутність проблеми не у знаходженні гармонійного або найкращого визначення поняття «ризик», а швидше у характеристиці розвитку феномену «ризик», у з'ясуванні сенсу та ролі останнього для буття сучасного суспільства» [8, с. 24; 2].

Отже феномен ризику визначається як форма прояву – людської суб'єктивності в об'єктивно обумовлених соціальних ситуаціях, коли останні виступають або як зумовленість, або як невизначеність і вимагають від соціального суб'єкта вибору своєї поведінки в якості відповіді на загрози і виклики часу. Сутність соціального феномену «ризик» складається із взаємозв'язку наступних основних елементів:

- ✓ ситуація вибору між двома можливими варіантами дії – менш привабливим, однак більш надійним, і більш привабливим і менш надійним (результат якого проблематичний і може бути пов'язаний з можливими несприятливими наслідками);

- ✓ ймовірність досягнення бажаного результату, більш того ставка на успіх, бо інакше суб'єкт не вступає в ситуацію ризику;

- ✓ можливість відхилення від передбачуваної мети, заради якої здійснювалася обрана альтернатива;

- ✓ можливість настання несприятливих наслідків (матеріальний або фізичний збиток, захворювання, смерть і так далі) при здійсненні тих чи інших дій в умовах невизначеності суб'єкта, що йде на ризик;

- ✓ матеріальні, екологічні, морально-ідеологічні придбання або втрати, пов'язані із здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи [3].

Підсумуючи викладений матеріал, поняття категорії ризику, ми можемо дійти до таких тверджень:

- ✓ Ризик – являє собою соціальну категорію, оскільки він виникає в процесі діяльності людини, коли вона приймає осмислені рішення.

- ✓ Ризик являє собою суб'єктивну оцінку, оскільки саме від людини залежить те, як вона оцінює ситуацію в якій вона опинилася.

- ✓ Ризик – є складною конструкцією з елементами інших видів ризику, та існуванням поняття криза у власному існуванні.

- ✓ Ризик супроводжує діяльність людини, пов'язану з прийняттям рішень.

Отже, для того щоб вірно оцінити можливі ризики та можливості їх уникнення, потрібно якомога точніше та різнобічно визначити предмет дослідження, класифікувати і формалізувати його та оцінити реальні можливості його реалізації. У цьому напрямку і будуть розвиватися подальші дослідження ризику.

Список використаної літератури

1. Воронкова В. Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилиза-

ции в глобальном измерении. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. С. 13-24.

2. Чмыхун С. Е. Социальное знание в обществе риска. *Гуманітарний часопис*. 2014. № 2. С. 15-24.

3. Ковалева М. С. Эволюция понятия «риск». *Социологическое обозрение*. 2002. Т. 2, № 1. С. 19-27.

4. Кривошеїн В. Ризик як атрибут політики. URL: https://www.researchgate.net/publication/321110070_Rizik_ak_atribut_politiki.

О. М. Шеломовська

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СУЧАСНИХ ФОРМ ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА СОЦІУМ

Шеломовська Оксана Миколаївна – доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління, доцент.

Телебачення для більшості населення України сьогодні є головним джерелом інформації про стан справ в країні та світі, який, одночасно з цим, має невичерпні можливості впливу на свідомість та поведінку соціуму. Незважаючи на те, що телебачення, як і інші традиційні засоби масової інформації, завжди було об'єктом критики за використання маніпулятивних технологій, значну кількість рекламних повідомлень, викривленість та однобокість подання інформації, населенню середнього та старшого віку важко уявити собі життя без його щоденного перегляду.

Результати всеукраїнських соціологічних досліджень свідчать, що телебачення продовжує стабільно отримувати лідерські позиції серед усіх ЗМІ. Зокрема, за даними дослідження «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ» (n=1640), яке провела київська соціологічна компанія InMind на замовлення МГО Internews, у 2017 р. для отримання новин 77% респондентів використовували саме перегляд телебачення. Проте, слід зазначити, що наявна тенденція до щорічного зниження популярності телебачення, адже у 2016 р. його переглядали 82% населення, а у 2015 р. – 85%. Тобто, частка тих, хто використовує телебачення за два роки знизилася на 8%. На нашу думку, це детермінується швидким розвитком інтернет-медіа, завдяки яким українці можуть швидко отримати саме ту інформацію, яка їх цікавить. Зрозуміло, що телебаченню віддають переваги люди старшого віку (46+), а онлайн-медіа переглядає саме молодь до 35 років [1].

Аналітики називають відразу кілька причин втрати інтересу до ТБ, яке традиційно є медіа № 1 для України. Теленовини не можуть змагатися з інтернетом ані у швидкості, ані в повноті інформації. Крім того, вони часто не викликають довіри, оскільки відображають політичні інтереси власників каналів.

Та й розважальна програмна сітка навряд чи здатна задовольнити запити молоді аудиторії, розпещеної доступністю в інтернеті найбільш видовищних телевізійних і кіноновинок з усього світу.

Згідно з результатами Всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в лютому 2018 р., абсолютна більшість жителів України (86 %) отримує інформацію про ситуацію в країні і світі від українських телеканалів. Базова структура джерел інформації однакова в усіх регіонах: і на заході, й на сході України абсолютна більшість отримує інформацію з українських телеканалів (83-88 % залежно від макрорегіону). Топ-каналами за загальною аудиторією в цілому є «1+1» (дивляться 61 % українців), «Інтер» (48 %), «Україна» (44 %), ICTV (39 %), СТБ (36 %), Новий канал (18 %) і канал «112» (15 %) [2, с. 10-11].

Телевізійна комунікація, як окремий випадок масової, має низку властивостей, які відрізняють її від інших типів комунікації: тотальністю в тому сенсі, що територія охоплення і число людей, що підпадають під її вплив, прагне до планетарного масштабу; односторонністю: комунікатор говорить як би в порожнечу, не чекаючи відповідної реакції; використанням технічних засобів передачі; 4) доступністю: передана інформація повинна засвоюватися людьми різного інтелекту, віку, професії і т.д., що сприяє формуванню особливого мови, стилю і форми переданого повідомлення [3].

Зважаючи на вищезазначене хотілося б більш детально зупинитися на сучасних формах телевізійної комунікації та особливостях їх впливу на суспільство. Сучасний стрімкий ритм життя призводить до того, що при перегляді телебачення молодь бажає розслабитися, емоційно розрядитися і відпочити від напружених буднів, тому віддає перевагу розважальному контенту. Соціологічний аналіз сітки мовлення українських телеканалів дозволяє стверджувати, що розважальна продукція займає у них досить чільне місце, оскільки її дійсно багато у порівнянні із новинним контентом та кінофільмами. Говорячи про вплив на суспільство відзначимо, що з одного боку, розважальні передачі є важливим чинником виховання, оскільки впливають на свідомість та підсвідомість споживача, транслиючи певні групи цінностей, а з іншого, їх перебільшена грайливість та несерйозність є великою загрозою для соціалізації молоді тому, що форма подачі інформації в них характеризується видовищністю, спрощеним змістом і дозволяє засвоювати пропаговані цінності, які є не завжди високоморальними, непомітно та ненав'язливо. Автори розважального контенту, як правило, звертають увагу саме на рекреативну його функцію, нехтуючи при цьому інформаційно-пізнавальну, комунікативну та виховну, які безумовно є важливими.

Розважальні телепрограми можна розподілити на пізнавально-розважальні (контактні програми (ток-шоу); інтелектуально-розважальні програми; програми-«інфотеймент») та суто розважальні (реаліті-шоу; розважальні шоу-видовища; світські хроніки; музичні програми; ігрові розважальні програми (інтерактивні ігри); кулінарні шоу; гумористичні програми; програми-перевтілення тощо) [4, с. 40].

Значними можливостями впливу на соціум володіє така поширена форма телевізійних передач як, інфотеймент, у якому подання серйозної аналітичної інформації відбувається у супроводі елемента екранної анімації, музики та інших засобів. Глядачі немовби стають співучасниками обговорення гострих суспільно-політичних питань без посередництва ведучого-журналіста. У результаті цей формат, супроводжуваний гострими дискусіями й прямим опонуванням, привабив велику кількість телеглядачів, які за ординарних умов не зацікавилися складними громадсько-політичними проблемами. Чим активніше телеглядачі під час перегляду суспільно-політичних передач будуть зорієнтованими на розваги, тим розважальнішою вважатимуть вони політику як справу мало серйозну [5, с. 155].

Особливою рисою таблоїдної журналістики – є взаємодія «простих людей» і зірок, інформації та розваг, фактів приватного і публічного життя. Сьогодні телебачення поєднує «серйозні» жанри, завданням яких є інформувати громадян про найважливіші події країни і світу, із розважальними жанрами, мета яких – прикувати увагу глядача, використовуючи техніку «саспенсу» (триожне очікування того, що ось-ось має щось статися) [6]. Саме цим обумовлюється розвиток жанру інфотейменту, який подає новини у розважальній формі.

Стрімкого розвитку й популярності набув такий формат телекомунікації, як ток-шоу, який являє собою телевізійне обговорення будь-якої проблеми, в якому беруть участь запрошені до студії глядачі. Це структурована та відповідно запрограмована на отримання конкретного результату бесіда на задану тему. Особливістю ток-шоу є те, що в процесі обговорення залучається сам телеглядач, котрий погоджується з емоційно забарвленими судженнями, які пропонуються у процесі студійного обговорення, або заперечує його [4, с. 42].

Ток-шоу не лише розважають, а й сприяють актуалізації проблем сучасного суспільного життя у сферах політики, економіки, реклами, спорту, музики тощо. Найціннішим у цьому соціокультурному феномені є прагнення віднайти зерно істини, певний повчальний момент, спільний знаменник унаслідок зіткнення різних поглядів. Принадність ток-шоу зумовлена передовсім ілюзією причетності аудиторії до обговорення актуальної проблеми. Стежачи за дійст-

вом, глядач підсвідомо асоціює себе з учасниками діалогу, зникає перепона, що розділяє глядача й безпосередніх учасників ток-шоу, і тим самим певним чином задовольняє свої потреби у спілкуванні. Спостерігаючи за телевізійним диспутом, глядач прилучається до цінностей сучасної комунікативної культури, стає розкутішим у висловленні своїх думок, оскільки він є одиницею у своїй оцінці ситуації та його точка зору також кимось підтримується. Водночас, у свідомості глядача виникає розуміння цінності консенсусу й потреба пошуку нових можливостей його досягнення. Але, з іншого боку, часто автори надають програмі штучної скандальності, створюючи ситуації «театру абсурду», супутні прищепленню глядачам не кращих людських якостей, зокрема цинізму, дволикості, лукавства тощо; останні у такий спосіб легалізуються й виправдовуються їх існування у соціальній дійсності. Проте чужа драматична ситуація змушує замислитися над конкретними життєвими цінностями, скоригувати свою поведінку. Отже, ток-шоу – це соціально й психологічно умотивоване явище, важлива ознака поглиблення комунікативності суспільства [5, с. 157].

Невід'ємною складовою відкритого інформаційного суспільства та своєрідною соціокультурною моделлю сучасного суспільства є жанр реаліті-шоу. Це ерзац-продукт культури, який не породжує власний продукт, а лише імітує явища спеціалізованої культури, користується її формами, смислами, професійними навичками, нерідко пародіює їх. До реаліті-шоу на українському телебаченні ми можемо віднести програми, в яких відбуваються змагання талантів: співочі, танцювальні та кулінарні. Важлива відмінність реаліті-шоу від інших форматів – це створення штучного середовища, яке чимось схоже на справжнє або створюється в певному просторі, але виконує спеціальні функції, що вкрай важливі для глядача [4, с. 42].

Ідея реаліті-шоу виникла з досліджень еволюції людської психології під впливом зовнішніх обставин, і автори цієї форми телевізійної комунікації вирішили дати можливість глядачам спостерігати як саме змінюється людина, щоб упередити небажані життєві конфлікти та колізії. Жанр реаліті-шоу дуже схожий на документальну програму, але відрізняється тим, що увага зосереджується, як правило, на драмі і особистісному конфлікті героя, а не просто на якомуньбудь повчальному аспекті. Учасники реаліті-шоу часто перебувають у таких ситуаціях і умовах, які ніколи б не могли відбутися в реальному житті людини, яка бере участь у програмі [7, с. 114]. Таким чином, цей вид телепрограм, з одного боку, задовольняє бажання глядача проникнути крізь межу відокремлення приватного від публічного, а з іншого – є дієвим засобом непримусової регуляції громадської думки, потужним засобом оптимізації групової свідомості сучасної молоді, що спонукає до нестандартних роздумів, до критичного

осмислення власних вчинків, актуалізує фактор особистої автономності ситуації морального вибору.

Зазвичай, більшість популярних реаліті-шоу мають своє продовження у вигляді пост-шоу, тобто програм, у яких обговорюється те, що відбувалось в іншій розважальній передачі. Таким чином, одна розважальна програма породжує необхідність у іншій, і аудиторія каналу все більше часу починає проводити біля екрану телевізора.

Таким чином, розглянуті форми телевізійної комунікації мають невичерпні можливості впливу на сучасний соціум, як у позитивному, так і негативному ракурсі. Однак, акцентування телебаченням уваги населення лише на розважальних і компенсаторних функціях перегляду телепрограм може мати невіправні наслідки для соціалізації молодого покоління. Сучасна телекомунікація являє собою важливий інструмент ідентифікації індивіда, який повинен не лише розважати, а й виховувати людину, надавати їй можливість сформувати власну точку зору щодо актуальних подій на основі аналізу різноманітних думок, отримувати правдиву інформацію пізнавального та соціокультурного характеру.

Список використаної літератури

1. Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів ЗМІ в Україні (2017 р.). URL: https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2017/09/USAID_Internews_2017MediaConsumSurvey_Full_UKR.pdf.
2. Протидія російській пропаганді та медіаграмотність: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Аналітичний звіт. К.: Детектор медіа, 2018. 64 с.
3. Секарева И.В. Значение телевидения как средства массовой коммуникации. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 5. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=10156>.
4. Недо А.О. Розважальний характер сучасного телебачення: перспективи та тенденції. *ScienceRise*. 2016. № 4(1). С. 39-43.
5. Набокова Г.В. Жанрові формати розважальної телевізійної культури. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2013. Вип. 31. С. 154-160.
6. Creed B. *Media Matrix: Sexing The New Reality*. Crows Nest: Allen & Unwin, 2004. 216 p.
7. Коробко В.І. Тематичні різновиди розважального жанру реаліті-шоу в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (2). С. 113-117.

А. М. Ячный

**СОЦИАЛЬНАЯ ИНЖЕНЕРИЯ КАК ИННОВАЦИОННОЕ
НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Ячный Андрей Михайлович – доцент кафедры социологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, кандидат социологических наук, доцент.

Научная литература предлагает «широкую» трактовку понятия «социальная инженерия», тем самым косвенно признает наличие проблемы определения его содержания. Считается, что широкое толкование позволит «избежать однозначной интерпретации ее предметной области» [1]. Но отсутствие четкой интерпретации предметной области социальной инженерии порождает ее вольное определение, что в свою очередь – разнообразие определений ее сущности. Социальной инженерии даются настолько различные определения, что ее понимание становится весьма затруднительным. В этой связи возникает острая необходимость четкого определения предметной области социальной инженерии как научной дисциплины.

Возможно определение предметной области социальной инженерии обуславливается во многом ее статусом, поскольку фиксация статуса социальной инженерии определяет ее идеологию, и главное, методологию [2].

Имеющиеся определения социальной инженерии фиксируют следующие ее статусы: 1) социальная инженерия является элементом социального управления; 2) социальное управление выступает составной частью социальной инженерии; 3) социальная инженерия и социальное управление являются различными (не пересекающимися) видами деятельности; 4) социальная инженерия и социальное управление – синонимы и по форме и по содержанию; 5) социальная инженерия – область пересечения социальной науки и практики.

В имеющихся публикациях декларируется, что социальная инженерия призвана осуществлять научное обеспечение происходящих в современном обществе социальных изменений. При этом основное предназначение определяется обеспечением потребностей специалистов-практиков (руководителей) в принятии научно-обоснованных управленческих решений. Однако следует признать, что «научное обеспечение» управленческой деятельности стремятся осуществлять различные науки и социальная инженерия является не единственной формой научного обеспечения социального управления. По этой причине так важно определиться с предметом социальной инженерии.

По нашему мнению одним из факторов, определяющим предметное содержание социальной инженерии выступает фиксируемый авторами статус со-

циальной инженерии, что определяет ее идеологию, и главное, методологию [3, с. 204-208; 4, с. 233-240]. Так, отдельные авторы отмечают, что социальная инженерия – это деятельность по сознательному воздействию на социальные системы и процессы, с целью их упорядочения, сохранения или изменения [5]. Однако очень схожее определение имеет понятие «социального управления», как управление процессами и явлениями социальной сферы общественной жизни, средство реализации социальной политики [6, с. 334], как деятельность по сознательному воздействию на социальные системы с целью их упорядочения, сохранения или изменения в интересах определенных лиц и групп [5, с. 90].

Социальное управление определяется как деятельность по организации общественных процессов, основанная на сознательном использовании присущих им закономерностей; как целенаправленное воздействие на основные сферы и структуры общественной системы с целью планомерного их совершенствования и развития. Определяется главная задача социального управления – достижение соответствия субъективной деятельности людей требованиям объективных законов общественного развития, обеспечение оптимального функционирования и развития социального организма [7, с. 356-357]. Следовательно имеющиеся определения предназначения социального управления, как осуществление воздействий на условия жизни людей и их ценностные ориентации и социальной инженерии во многом схожи, а порой и дублируют друг друга [8, с. 839]. В этой связи формируется мнение, что социальная инженерия имеет управленческий статус, поскольку по своей сути социальное управление более всего соответствует содержанию социальной инженерии. При этом, имеющуюся специфичность социальной инженерии, все же пытаются уточнять ее положением в рамках науки и практической деятельности по управлению. Так, предлагается считать, что социальная инженерия входит в систему социального управления, как одна из форм его научного обоснования и обеспечения. При этом отмечается, что изменения осуществляются в интересах определенных лиц или групп [9, с. 56]. Подобное определение места социальной инженерии в рамках теории управления подчеркивает направленность на обеспечение специфической деятельности субъектов управления, которую предлагается считать социоинженерной. Так, Резник Ю.М. отмечает, что специфика социоинженерной деятельности обусловлена не только природой объекта, но и ролью, которую социальная инженерия играет в «разделении управленческого труда» [5]. Однозначно определяется, что социальная инженерия как профессия есть, прежде всего, управленческой деятельностью [1].

Очевидно, что идет речь об обеспечении, совершенствовании управленческого труда, путем вооружения субъектов управления социоинженерным

підходом.

Подобная позиция ряда авторов фиксирует роль социальной инженерии как инструмента социального управления, а социальный инженер ориентируется на решение практических задач управления. При этом отмечается, что социальный инженер не должен подменять «управленца», а его усилия должны быть направлены на совершенствование управленческой деятельности, путем создания и использования специальных средств, методов, технологий [9, с. 5].

Следует отметить наличие двусмысленного понимания социальной инженерии как некоего направления по совершенствованию управленческой деятельности или же самостоятельной деятельности, которая призвана реализовать все традиционно выделяемые функции социального управления: 1) планирование (проектирование); 2) программирование и организация; 3) координация; 4) контроль [9, с. 56].

На основе подобных подходов, формируется мнение, что понятия социальное управление и социальная инженерия почти идентичны. При этом провозглашается, что социальная инженерия призвана выступать инновационным методом социального управления и обеспечить эффективность управления, подчеркивается управленческий статус социоинженерной деятельности.

Список использованной литературы

1. Резник Ю. М. Социальная инженерия как профессия. *Известия Томского политехнического университета*. 2011. Т. 318, № 6. С. 124.
2. Ячний А.М. Співвідношення соціального управління та соціальної інженерії у процесі перетворення соціальної реальності. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*: зб. наук. праць ДонДУУ. 2012. Т. XII. Вип. 211. Серія «Соціологія». С. 50-54.
3. Ячний А.М. Шляхи подолання розбіжностей у визначенні змісту соціальної інженерії. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*: зб. наук. праць ДонДУУ. 2011. Т. XII. Вип. 179. Серія «Соціологія». С. 45-51.
4. Ячний А.М. Епістемологія соціальної інженерії. *Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Х.: Право, 2010. Вип. 3. С. 233-239.
5. Резник Ю.М. Социальная инженерия: предметная область и границы применения. *Социологические исследования*. 1994. № 2. С. 87-96.
6. Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А.Н. Данилова. Мн.: БелЭн, 2003. 384 с.
7. Социологический справочник / под общ. ред. В.И. Воловича. К.: Политиздат Украины, 1990. 382 с.
8. Энциклопедический социологический словарь / под общ. ред. Г.В. Осипова. М.: ИСПИ РАН, 1995. 940 с.
9. Социальная инженерия. В 2-х ч. Ч. I. Теоретико-методологические проблемы / под ред. Ю.М. Резника, В.В. Щербины. М.: Изд-во «Союз», 1994. 147 с.

ЗМІСТ

<i>Аксьонова С.Ю., Слюсар Л.</i> Трансформація сім'ї та народжуваності: чи змінилися сімейні цінності?	3
<i>Байдак Т.М., Болотова В.О., Ляшенко Н.О.</i> Соціологічний аналіз впливу основних каналів розповсюдження інформації на популяризацію волонтерського руху в Україні	7
<i>Бойко В.А.</i> Дауншифтинг як сучасна особистісна стратегія	9
<i>Болсун А.А., Бойко В.А.</i> Дискурс влади в процесі націєбудування сучасної української держави	11
<i>Волинець С.С.</i> Визначення поняття «громадянське суспільство»: управлінський аспект	14
<i>Гончарова В.С., Бірюкова Т.Ф.</i> Фактори міграційних настроїв студентської молоді	18
<i>Городяненко В.Г.</i> Синтез истории и социологии в историографической школе В. Ключевского	20
<i>Єрмакова Т.Г.</i> Задоволення соціальних потреб студентства України у сфері освіти як складова соціального самопочуття студентської молоді	22
<i>Єрмакова Т.Г., Ващенко В.В.</i> Характеристика злочинності як соціального феномену	25
<i>Єрмакова Т.Г., Геращенко А.С.</i> Теоретико-методологічні аспекти дослідження дитинства у соціології	28
<i>Задорожня Г.Ю., Познанська К.В.</i> Соціальні мережі як засіб кіберсоціалізації молоді	31
<i>Зеленкевич Л.П.</i> Соціальна складова правового забезпечення децентралізації: деякі проблеми врахування протилежних інтересів різних соціальних груп	36
<i>Зубарева О.І.</i> Оцінка медичної реформи очима українців	40
<i>Катаєв С.Л.</i> Учбові кейси як метод викладання соціології	42
<i>Ковальська-Павелко І.М.</i> Соціологічна історіографія й історіографія соціології: загальне та особливе	43
<i>Колесник В.О., Познанська К.В.</i> Толерантність до ЛГБТ-спільнот в українському суспільстві та світі: за результатами аналізу соціологічних досліджень	45
<i>Комих Н.Г.</i> Екологічні загрози для міського середовища (на прикладі м. Дніпро)	48

<i>Кошелєва К.К., Петренко В.В., Савош Г.П.</i> Особливості формування урбаністичної культури в сучасному суспільстві	50
<i>Кривошеїн В.В.</i> Соціальні ризики в сучасному суспільстві: зміна парадигми оцінки та аналізу	54
<i>Лебеза С.В.</i> Вчитуючи сенси: читацька спільнота поміж «створенням» та «редагуванням» (на прикладі стімпанку як напрямку жанрової культури)	58
<i>Лепський М.А.</i> Кінестезія міста. Місто як шлях та маршрут	61
<i>Любчук В.В.</i> Соціокультурні відмінності поколінь крізь призму теорії поколінь Н. Хоува та В. Штрауса	64
<i>Мачуліна І.І.</i> Роль самостійної роботи студентів у формуванні готовності до самоосвіти	66
<i>Міхно Н.К.</i> Особливості динаміки міських топонімів у м. Дніпро ...	69
<i>Ніколенко В.В.</i> До питання про розвиток масової та професійної освіти у науковій спадщині М.С. Грушевського	71
<i>Петрова В.О., Редькіна Г.М.</i> Ціннісні пріоритети молоді: минуле, теперішнє, майбутнє	77
<i>Пилипенко Я.С.</i> Соціально-темпоральний вимір глобального конфлікту	81
<i>Пододня А.П., Познанська К.В.</i> Мода як феномен соціокультурної комунікації	84
<i>Полтораков О.Ю.</i> Соціологія насильства: проблемні перспективи становлення та розвитку	87
<i>Пронько А.К., Шеломовська О.М.</i> Інтелектуальна міграція українського суспільства: аналіз результатів вторинних соціологічних досліджень	91
<i>Редькіна Г.М.</i> Мова і національна свідомість студентської молоді України: соціальна динаміка	94
<i>Савош Г.П., Александрова М.О.</i> Інноваційні тенденції в управлінні персоналом	98
<i>Свиридова Г.Д., Шеломовська О.М.</i> Комп'ютерні азартні ігри в культурі українського суспільства: за результатами вторинного аналізу соціологічних досліджень	101
<i>Скворець В.О.</i> Моделі демовідтворення як характеристика соціального організму країни	104
<i>Скляренко К.О.</i> Сучасні проблеми міста Дніпро: досвід соціологічного дослідження	109

Сорокіна Л.М. Використання інноваційних освітніх технологій в сучасних умовах розвитку вищої освіти в Україні	112
Чорний Д.Г., Познанська К.В. Категорія «ризик» у соціології	114
Шеломовська О.М. Особливості впливу сучасних форм телевізійної комунікації на соціум	116
Ячный А.М. Социальная инженерия как инновационное направление развития социологического обеспечения управленческой деятельности	121

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 28 horizontal black lines spaced evenly across the page, typical of standard notebook paper. The lines are thin and extend from the left edge to the right edge. There are no margins, text, or other markings on the page.

Наукове видання

**Збірка матеріалів
III Регіональної науково-практичної конференції
«Придніпровські соціологічні читання»
(м. Кам'янське, 19 жовтня 2018 року)**

Здано на складання 28.10.2018. Підписано до друку 11.11.2018. Формат 60x84/16. Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 7,44. Обл.-вид. арк. 7,85. Наклад 100 пр. Зам. № 11

Свідоцтво про видавничу діяльність
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 5729 від 26.10.2017 видано Державним комітетом
телебачення і радіомовлення України
ТОВ «Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
49000, м. Дніпро, вул. Вернадського, 19/21
Тел./факс: (056) 745 15 95